

Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi*

Cuma KARAN**

Öz

Modern yaşamın etkilediği kurumlardan biri olan aile özellikle Batı kültürünün egemen olduğu coğrafyada birçok problemle boğuşmaktadır. Toplumların geleceği olan nüfusun düşmesi gelecek adına büyük bir endişeye sebebiyet vermektedir. Bunun için alınan önlemler ise sonucu değiştirmeye yetmemiştir. Bir yandan farklılaşan yeni beraberlikler denilen eşcinsel evlilikler, diğer yandan normal evliliklerde ailelerin çocuk yapmaması veya kısa süre sonra bu evliliklerin bozulması toplumsal hayatın en önemli problemlerindedir. Buna bağlı olarak ebeveyni olmayan çocuklar, ebeveyn terbiyesinden uzak kalarak büyümeleri değişik suçlara meyil, kültürel kopma ve bağımlılık gibi başka problemleri de beraberinde getirmektedir. Dağılan aile bireyleri yalnız yaşamaya ve tek başına ölüme mahkûm olmaktadır.

Modern aile anlayışının geldiği bu durum karşısında Müslüman aile de bu durumdan zaman zaman olumsuz etkilenmektedir. Bu durumda modern aile çıkmazlarına karşı tek reçete İslam inancı ekseninde kurulan İslam ailesi modelidir. Onun kabul ettiği esaslar günümüz aile problemlerine karşı bizlere çareler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Modern Aile, Evlilik, Boşanma, İslam Ailesi, Geniş Aile.

The Dilemmas of the Modern Family and the Islamic Family

Abstract

The family, which is one of the institutions influenced by modern life, struggles with many problems especially in the geography where western culture is dominant. The fall of the population, which is the future of the societies, causes great concern for the future. The measures taken for this are not enough to change the result. On the one hand, differentiated gay marriages, called different new relationships, on the other hand, the absence of children in women and men marriages, or the deterioration of these marriages after a short time are among the most important problems of social life. Accordingly, children who grow up without parents are deprived of parental education. As a result of this situation, other

* Makale Gönderim Tarihi: 14.02.2020 Makale Kabul Tarihi: 03.03.2020

** Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Dr., Trabzon University, Faculty of Divinity, Department of Islamic History and Arts cumakaran@hotmail.com ORCID: 0000-0001-1917-7903

problems arise such as addictions, inclination to crime and cultural degenerations. Individuals of the disintegrated family are doomed to live alone and to die alone.

In the face of this situation where modern family understanding comes, the traditional Muslim family has been negatively affected from time to time. Established on the axis of the Islamic belief, the principles that the Islamic family regarded as a basis for these modern family dilemmas provide a solution to today's family problems. This study is based on this axis.

Keywords : Modernity, Modern Family, Marriage, Divorcement, Muslim Family, Extended Family.

Giriş

Aile kavramı insanlık tarihi kadar eski bir kavram olmakla beraber, Modern dünyanın üzerinde tartıştığı en önemli kavram ve kurumlardan biridir. Aile bütün inançlarda kutsal kabul edilen bir kurumdur. İnsanoğlunun içinde doğduğu, büyüdüğü ve şekillendiği en küçük sosyal grup olmasına rağmen toplumu şekillendirmede en büyük role sahiptir. İslam'da aile, dinin ve neslin devamı için önemli bir kurumdur.

“Zaruriyâtı ihtar, müselleâmâtı tezkir” denilen önemli olanları hatırlatmak ve sabitelerimizi tekrarlamak amacıyla bu çalışmamızda modern anlayışın aile kurumu üzerindeki etkisi ve bu etki ile oluşan modern ailenin günümüzde savrulduğu hususları bazı başlıklar halinde ele alınacaktır. Bunun yanı sıra bu savrulmaların İslam toplumundaki etkisine bakarak İslam aile anlayışının bu savrulma karşısında aldığı önlemlere yer vereceğiz.

Müslüman aile yapısının zaman zaman geleneklerin bazı olumsuz yanlarının etkisinde kaldığı gerçeğinden yola çıkarak Müslümanların yaşam tarzı olan “Müslüman aile” tanımlaması yerine Kur'an ve Hz. Peygamber'in rehberliğindeki aile yapısını “İslam Ailesi” olarak isimlendirerek bunu esas almaya çalıştık.

1. Modern/Modernite

Modern kelimesi köken olarak Latince'deki “modernus” kelimesinden gelmektedir. Modernus ise Latince'de “hemen şimdi” anlamına gelen “modo” dan türetilmiştir.¹ Birçok sosyal kavram ve kuramda olduğu gibi moderniteyi de tek bir anlamla sınırlandırmak mümkün değildir. Alman tarihçilerin “neuzeit” olarak adlandırdıkları yeniçağ manasındaki bu terimi, kısaca 15-20. yüzyıllar arasındaki zaman diliminde oluşan kültürel ve toplumsal dönüşüm olarak belirlemek

¹ Yaşar Erjem - Sezgin Kızılcılık, *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü* (İzmir: Saray Kitabevleri, 1996), 385.

mümkündür.² Bu süre içerisinde modernite kavramını en çok etkileyen ve ona şekil veren tarihte iki devrim olmuştur. Bunlardan birincisi Fransız Devrimi, ikincisi ise Sanayi Devrimi'dir.³ Gelenek ve inanç üzerine inşa edilmiş olan klasik aile anlayışı bu iki devrimin etkisiyle sarsıntıya uğramış ve özellikle Batı toplumunda giderek yıkımın eşiğine gelmiştir.

Aile gibi geniş ve çok boyutlu olan bir kavram ve kurumu⁴ belli başlıklar altında sınırlandırmak, elbette mümkün değildir. Ancak "sosyo/ekonomik aşamalar açısından aileyi sanayi öncesi aile yapısı, sanayi dönemi aile yapısı ve sanayi ötesi aile yapısı şeklinde sıralayabiliriz. Sanayi ötesi aileyi ise, kendi arasında çözülen, parçalanmış ve tamamlanmamış aile şeklinde ayırmak mümkündür. Burada çözülen aile ile anlatılmak istenen yalnız karı kocadan meydana gelen ve aralarında sıkı bir ilişkinin olmadığı bir aile tipidir. Parçalanmış aile ise, çekirdek ailenin üyelerinden herhangi birisinin sonradan yok olması sonucunda ortaya çıkan, eşlerden biri (çocuklarıyla) varlığını bağımsız olarak sürdürdüğü aile tarzıdır. Üçüncüsü ise tamamlanmamış ailedir ki; bu da çekirdek ailenin hiçbir zaman kurulmamış halidir. Genellikle gayrimeşru çocuklardan oluşan aile yapısı buna örnektir."⁵

2. Aile Kavramı

Aile gibi geniş bir kavramın ve kurumun evrensel ve değişmez bir tarifini yapmak yapısı gereği oldukça zordur. Zira tarih boyunca toplumsal yapı nasıl ki değişikliğe uğramış ise aile de bu anlamda yapısı ve işleyişi bakımından değişim ve dönüşümlere maruz kalmıştır. Bu sebeple değişik düşünürler ailenin sınırlarını belirlemek için birbirinden farklı kıstaslar kullanmışlardır.

"İnsanlar toprağa yerleştikten sonra bazen kardeşler aynı kuşaktan, bazen de baba, oğul, torun gibi dikey kuşaklara mensup olanlarla birlikte oturarak aileyi meydana getirdiler.⁶ Aynı zamanda aile; "kendilerini bir soyun, bir inancın/dinin veyahut benzer bir şekilde bir evin, bir şehrin, bir ülkenin, bir sanat mesleğinin bir araya getirdiği topluluklar"⁷ olarak da tanımlanmıştır.

² Ahmet Çiğdem, *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 72. Geniş bilgi için bk. Lawrence E. Cahoon, *Modernliğin Çıkmazları*, çev. A. Demirhan (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001).

³ Bk. Pelin Önder Erol, "Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu", *Sosyoloji Dergisi* 33 (2016), 51.

⁴ Bk. Halide Özudoğru Erdoğan, "Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile", *Kutlu Doğum Haftası Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz Sempozyumu*, ed. Yüksel Salman (İstanbul: DİB Yayınları 2015), 617-626.

⁵ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi* (Ankara: Vadi Yayınları, 2000), 44-45; Geniş bilgi için bk. Emre Kongar, *İzmir'de Kentsel Aile* (Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1972), 22-23.

⁶ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, 35-36.

⁷ Muhammed b. Mukerrem İbn Manzur "Aile", *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Daru's-Sadîr 1992), 1/163.

Sosyoloji biliminde ailenin tanımı ve çerçevesi ise şöyle belirlenmiştir: “Akraba bağlantılarıyla doğrudan doğruya bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği insanlar topluluğudur. Akrabalık bağları bireyler arasında evlilik yoluyla ya da kan bağları yolu ile kurulan bağlardır.”⁸

3. Modern Ailenin Zorlukları

Son dönemlerde modern aile ile ilgili dikkatimizi çeken ve Müslüman coğrafyanın aile yapısını da bu anlamda etkilemeye başlayan bazı problem ve zorlukların tespitinin önemi gittikçe artmaktadır. Zikredeceğimiz her bir problemin detaylı bir şekilde irdelenmesi gerektiği de bir gerçektir.⁹

3.1. Aile İçi Şiddet ve Boşanmadaki Artış

Modern dönemin aile kavramını ilgilendiren en önemli çıkmazı bütün caydırıcı kanun ve kolluk önlemlerine rağmen *aile içi şiddetin* engellenememesi ve buna paralel olarak boşanmaların durdurulamamasıdır. Bu durumun belki de en dikkat çekici yanı; şiddet ve boşanma oranlarının, ülkelerin gelişmişlik durumuyla doğru orantılı olmasıdır. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinin başında gelen İskandinav ülkelerinin birçoğunda bu oran % 60'ı bulmuştur. 1960'lı yıllardan sonra gelişmiş ülkelerin çoğunda da aynı şekilde boşanmalarda ciddi artışlar görülmüştür. 1980'li yıllarda Amerika'daki evliliklerin yarısı boşanma ile sonuçlanır hale gelmiştir.¹⁰

AB İstatistik Kurumu Eurostat'ın verilerine göre, üye ülkelerde ortalama boşanma oranı % 40 olarak belirlenirken, bu oran Belçika'da % 75'i bulmaktadır. İstatistiklerde Belçika'yı % 70 boşanma oranıyla Estonya ve % 67 ile Çek Cumhuriyeti izlemektedir.¹¹

Ülkemizdeki gelişmişlik seviyesinin doğu bölgesinden batıya doğru artışı dikkate alındığında aynı şekilde durum bundan farklı değildir. 2019 yılında kaba boşanma hızı en yüksek il binde 2,95 ile İzmir oldu. Bu ili binde 2,88 ile Antalya, binde 2,71 ile Muğla izledi. Kaba boşanma hızı en düşük il ise binde 0,25 ile Hakkâri oldu. Bu ili binde 0,33 ile Siirt ve Muş izledi. Okumuşluk, ekonomik ve refah seviyesinin artışıyla doğru orantılı olarak boşanmalar da artmıştır.¹²

⁸ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Heyet, (İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2012), 246-247.

⁹ Örnek olması açısından, modern yaşam kalitesi ile tanınan, gelişmişlik durumu yüksek Avrupa'nın İsviçre ülkesinde aile ile ilgili bazı istatistik bilgilere yer vereceğiz.

¹⁰ Zahir Kızmaz, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme”, *Mukaddime* 5 (2012), 61.

¹¹ Bk. İhsan Çapcıoğlu, “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”, *Turkish Studies* 13/2 (2018), 28.

¹² Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Evllenme ve Boşanma İstatistikleri” (2 Şubat 2020); Türkiye’de boşanmanın sebepleri ve bu durumun değerlendirilmesi ile ilgili geniş bilgi için bk. Neşide Yıldırım, “Türkiye’de Boşanma Sebepleri”, *Bilgi Dergisi*, 28 (2004), 59-81.

Aynı şekilde resmi verilere göre Türkiye’de 2006 yılı boşanma gerekçeleri arasında şiddet % 17.2 oranla aldatmadan sonra ikinci sırada yer almaktadır.¹³ Bu durumu modern yaşamın Müslüman aile yapısına bir etkisi olarak yorumlamak mümkündür.

3.2. Aile Kurumunu Tehdit Eden Beraberlikler

Fıtrata uygun, insan onuruyla uyumlu ve gelecek nesillerin devamı için zorunlu olan beraberlik şüphesiz ki farklı cins olan kadın ve erkeğin bir akitle beraberce bir dünyayı yaşamak üzere kurdukları birlikteliktir. Zira evliliğin en önemli işlevlerinden biri de çocuk doğurup onu yetiştirmektir. Ancak modern yaşamın çarkları arasında ezilen aile kavramı yerine fitri yapıyla örtüşmeyen, bütün semavi dinlerde de yasaklanan kısaca LGBT¹⁴ evlilikler, gün gittikçe artış göstermekte ve kendine hukuki zemin oluşturabilmektedir. Bazı Avrupa ülkelerinde bu tür evlilikler kurumsallaşmaktadır. Kimi araştırmacılara göre bu yeni aile tipleri, geleneksel aile yapısının ve değerlerinin çöküşüne, hatta zamanla aile kurumunun tamamen parçalanmasına neden olacağı gerekçesiyle eleştirilmektedir.¹⁵

Nitekim Avrupa’nın 10 ülkesinde yapılan bir ankette kendilerini karşıt cinse ilgi duymayan, LGBT olarak tanımlayanların oranı %10 olarak tespit edilmiştir.¹⁶ Araştırmanın ilginç sonuçlarından biri bu eğilimin 50-65 yaş aralığındaki kişilerde gençlere göre daha fazla olmasıdır. Ölüme daha çok yaklaşmış olan insanların böylesi bir durumun içinde olması ruh dünyalarındaki manevi boşluğun durumu açısından da dikkat çekicidir. Aynı şekilde bu eğilimin içinde nesilleri doğuracak olan kadınların daha yüksek oranda olması da üzerinde düşünülmesi gereken bir başka durumdur.

3.3. Aile İşlevinin Başka Kurumlarca Yürütülmesi

Yaşlanmış olan anne ve babaların huzurevlerine, çocukların ise yuvalara ve evli çiftlerin de akşama kadar iş yerlerinde günü geçirmeleri aile kurumunu olumsuz etkileyerek adeta işlevsiz hale getirmektedir. Modern aile, kendisine ait birçok görevi özel veya kamu kurumlarına devretmekle hem kendi özünden hem de dış etkilere karşı aileyi bir sığınak ve dayanışma alanı olmaktan uzaklaştırmıştır. Böyle olunca anne ve babanın gün boyu işte olması, çocukların kreş denilen çocuk bakım evlerinde yetişmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum ise gelecek adına anne babanın eğitiminden ve şefkatli ellerinden geçmemiş, çocuk bakıcılarının insaf ve inisiyatifleriyle yetişmiş bir neslin varlığını kaçınılmaz kılmaktadır. Özellikle 0-2 yaşta

¹³ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Türkiye’de Boşanma Sebepleri” (13 Şubat 2020).

¹⁴ LGBT; Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transgender sözcüklerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltma.

¹⁵ Çapcıoğlu, “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”, 26.

¹⁶ Zeit Online (ZO), “So Homosexuell ist Europa” (08 Şubat 2020)

anneye doymamış çocuklarda gelişen “oral fiksasyon”¹⁷ sendromu çocuğu bir ömür olumsuz anlamda etkilemekte, bağımlılık başta olmak üzere birçok psiko-sosyal problemlere neden olmaktadır.¹⁸ Bu sebeple Allah’ın Kur’an-ı Kerim’de; 3 ayrı yerde “annelerin çocuklarını en az 24 ay emzirmesi gerektiği” buyruğunun üzerinde düşünmek gerekir.¹⁹ Yaşlılar için yaşlı bakım evlerinin açılması veya şirketlere bunların devredilmesi, evladın anne babasına yapması gereken insani hizmeti de ortadan kaldırmaktadır. Aslında bu durum her evli çiftin kendisi için de bir nevi geleceğini tayin etme anlamına gelmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de “*kema rabbeyani sagira/küçüklüğümde bana baktıkları gibi*”²⁰ tabiriyle anne babaların çocuklarına davrandığı gibi, yaşlandıkların da çocuklarının da onlara nasıl davranacağını işaret edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber de anne-babaya itaati net bir şekilde ifade etmektedir.²¹ Gençliği boyunca çocuğu kreşlere bırakarak para temini için koşuşturan bir anne ve baba adeta çocuk sevgisinden uzak, ona hasret bir ömrü geçirirken, tam yaşlanıp emekliliğini yaşayacağı sırada da bu sefer torunlarından uzak, yaşlı bakım evlerinde yaşamaya mahkûm edilmektedir. Hayatımızdaki huzursuzlukların altında sevgi ve saygının toplumda tatmin edilmemiş olması yatmaktadır.

3.4. Rol ve Modelsiz Büyüyen Çocuklar

Modern dünyada özellikle de gelişmekte olan ülkelerde boşanma ve evlilik dışı doğan çocuk oranları artmakta, bu durum ise birçok problemi de beraberinde getirmektedir. En başta çocukların sağlıklı ve güvenli olan aile ortamlarını kaybetmelerinden kaynaklı olarak sosyalleşme süreçleri olumsuz etkilenmektedir. Zira tek ebeveynli veya parçalanmış ailelerde yetişen çocuklar sosyalleşmeye ilişkin ciddi sorunlar yaşamaktadır. Suça yönelimlerin en önemli sebeplerinden biri, çocukluk dönemindeki bu yetersiz sosyalleşmedir.²² Boşanma ve evlilik dışı doğan çocuklarda anne her ne kadar maddi anlamda çocuğun bakımını üstlense de baba tarafından çocuğa verilmesi gereken rol model olma boşluğunu dolduramaz. Anne çocuğun ilk iki yaşında, baba da daha sonraki yıllarda gerek sosyalleşmesinde ve gerekse rol model olmasında en önemli etkidir.²³ Modern dünyada babasız ve sanal dünyada hayali figürlerin tasavvuruyla büyüyen çocukların oluşturduğu bir dünyada, hayalet bir neslin ve keşmekeş, kontrolsüz bir geleceğin varlığı kaçınılmaz olacaktır.

¹⁷ Bk. Cemil Paşlı (CP), “*Trauma Geçiren Çocuklar*” (12 Şubat 2020)

¹⁸ Cemil Paşlı, *Ailede Huzur İçin 9 Dokuz “S”* (Konya: Çim-ke Yayınları, 2015), 167.

¹⁹ el-Bakara 2/233, el-Lokman 31/14, el-Ahkaf 46/15.

²⁰ el-İsra 17/24.

²¹ Müslim, “Birr”, 3. Geniş bilgi için bk. Mehmet Emin Çiftçi, “Üsve-i Hasane Olarak Hz. Peygamber (sav) ve Ailesi”, II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa: 2019), 408.

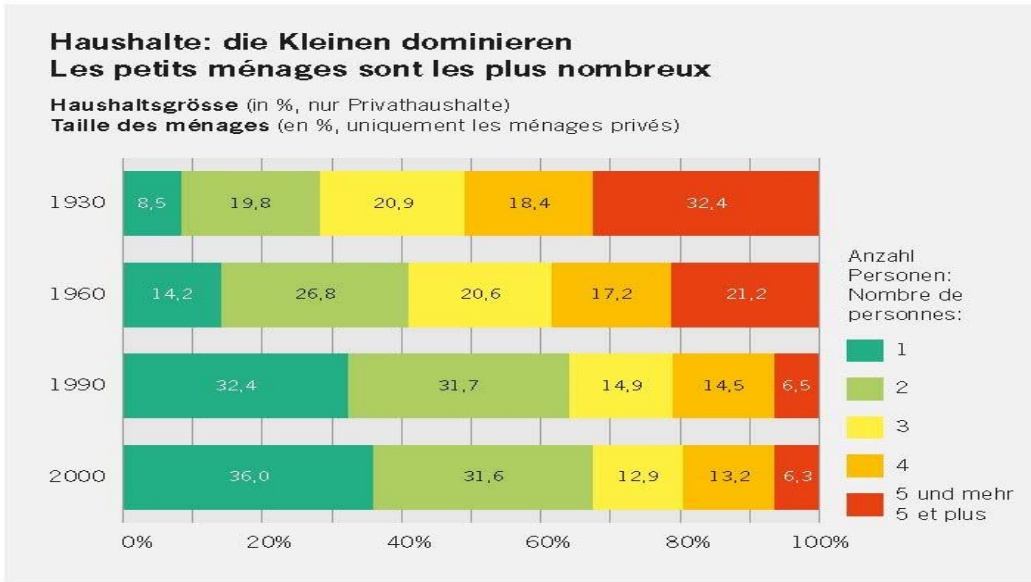
²² Kızmaz, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç”, 59; Paşlı, *Ailede Huzur İçin 9 Dokuz “S”*, 167.

²³ Emine Akyüz, “Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 10/1-2* (1978). 1.

3.5. Geniş Aile Kavramın Kaybı

İsviçre 2005 yılı devlet istatistik bilgilerine göre İsviçre’de 1930-2000 yılları arasında geçen zaman diliminde aile bireylerin birlikte yaşama oranlarının düşüşü, geniş aile yapısı bir yana, modern aile kavramının da çözülüşünü ve aile kavramının savrulduğu durumu net bir şekilde göstermektedir.²⁴ Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, tek başına yaşayan, tek kişilik ev oranı 1930 yılında %8.5 iken 1960’da bu oran %14.2’ye çıkmış, 2000 yılında ise bu oran %36.0 ‘ya yükseldiği görülmektedir. Aynı tabloda beş ve daha fazla kişinin yaşadığı hane oranı 1930’da %32.4 iken 1960’da %21.2’ye düştüğü ve 2000 yılında ise bu oran %6.3’e indiği gözlenmektedir. Buna karşın tek başına yaşama oranı ise %36.0’ya yükseldiği görülmektedir. Bu orana göre 3 kişiden birinin ailesiz yaşadığı söylenebilir.

Şekil 1: Aile Bireylerinin Yıllara Göre Beraber Yaşama Oranları

3.6. Kadın ve Erkeğin Eşitliğiyle Flu Rollerin Ortaya Çıkması

Modern yaşamın aile kurumuna vurduğu en büyük darbe ailedeki farklı rollerin ve bu rollere tahsis edilmiş olan işlerin sorumlularını yok sayarak, herkesi her işten sorumlu tutmasıdır. Böylesi bir durum aslında sosyal hayatın ruhuna, yaşamın da mantığına aykırıdır. Herkesin her işten anlaması, eşit derecede sorumlu olması insanın fitri ve yapısal özelliğinin yanı sıra biyolojik ve psikolojik yapısına da aykırıdır. Herkesin, fitri durumla uyumlu olan rollerinin yok sayılması ise kimlik karmaşasını doğurmuş ve bunun neticesinde de kimliksiz ve belirgin

²⁴ Schweizerische Eidgenossenschaft (SE), "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005" (8 Şubat 2020).

olmayan rolleri ortaya çıkarmıştır. Sanayi devrimiyle en ucuz ücretle çalışan kadının²⁵ yıllarca mağdur edilmesine karşın onun haklarını koruma adına çaba göstermeye çalışan feminist anlayış²⁶ mutlak özgürlüğü ve mutluluğu, kadının ekonomik özgürlüğüne bağladığından kadını tekrar iş ve aş peşinde koşturmuştur. Böylece kadını zarif ve zayıf bünyesine rağmen erkeklerle yarıştırmış, hatta yardımcısı olması gereken erkeğin adeta rakibi haline getirmiştir. Bu durum "sanayi toplumunun aile yapısında bir yandan genişten çekirdeğe doğru bir değişim ve daralma kaydederken, diğer taraftan da cinsler arası eşitliğin artışı ve aile içindeki rollerini de değiştirmiştir. Cinslerin yasal ve toplumsal zeminde eşitlenmeye yönelmesi, aileye herhangi bir istikrarlı rol ve işlev atfetmeyi de zorlaştırmıştır. Böylece modern aile yapısı giderek bir kopuş trajedisini besler hale gelmiştir."²⁷

3.7. Çocuksuz Beraberliklerin Artması

Gelişmemiş ülkelerin aksine modern dünyada gittikçe yükselen nüfus düşüşünün temelinde evli çiftlerin çocuk yapmamasıyla oluşan adeta nüfus doğum oranı azaltılmış toplum gerçeği yatmaktadır. Bunun önlemını almak isteyen devletlerin yaptıkları doğum teşvikleri de buna sebep olmaktadır. Çocuk yapmamayı destekleyen bir sebep de direkt olmasa da modern yaşamın etkisinde kaldığı Hıristiyanlık inancında çocuk doğurmanın bir değer taşıması yatmaktadır. Zira Rab/Tanrı, kadına, Cennette yasak meyveden yemenin cezasını dünyada "Çocuk doğurmak suretiyle çok acı çektireceğini, kocana istek duyup onun tarafından yönetileceğini" söylemiştir.²⁸ Dini olarak sahip oldukları bu öğretinin de bu anlamda İslam'ın aksine bir teşviki veya bu konuda herhangi bir dünyevi uhrevi bir ödülü bulunmamaktadır.

Bugün modern dünya Avrupa'sında devlet istatistiklerine göre aile kavramını oluşturacak evliliklerin gittikçe azalmasının yanında yapılan evliliklerden de çocuk doğurma süreci gecikmiştir. Evlilikler İsviçre'de 1970 yılında her bin kişiden %7.6 iken 2003 yılında bu oran %5.5'e düşmüştür. Aynı şekilde 1960 yılından itibaren nüfus oranı sabit kalmıştır. 2003 yılındaki doğum verilerine göre 15-49 yaş aralığında her 100 kadında olması gereken çocuk sayısı 210 iken bu sayı 139'da kalmıştır. Aynı ülkenin istatistiklerine göre 1950 yılında doğum oranı yüzde

²⁵ XIX. yüzyılda bile kadın ve çocuk işçilerin erkeklere oranla yarı yarıya daha az ücretle ve çok kötü şartlarda çalışmışlardır. Bk. Ahmet Tabakoğlu, "Batı Ailesi ve Kadın" *Sosyal Hayatta Kadın* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 190.

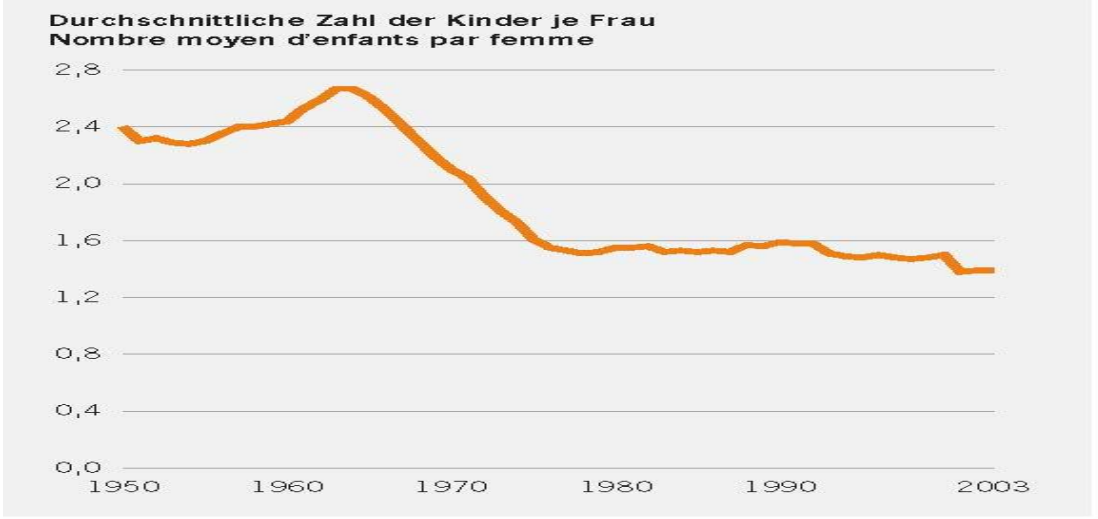
²⁶ Sanayi kapitalizmi döneminde kadın, proletaryanın bir kolu olarak çalışma hayatının içine girmiş olması feminist hareketlerin temel sebeplerinden birini oluşturdu. Bk. Tabakoğlu, "Batı Ailesi ve Kadın", 194.

²⁷ Yasin Aktay, "Modern Dünyada ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülâhazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler", *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 178; Bu durum Almanya'da bazı yazarlar tarafından dile getirilmektedir. Bk. Eva Herman, *Das Eva-Prinzip*, (München: Goldmann verlag, 2007).

²⁸ Kitab-ı Mukaddes, (10 Şubat 2019), *Yaratılış* 3/16.

2.4 iken 2003 yılında bu oran 1.4'e düşmüştür.²⁹ Böylece bütün önlemlere rağmen nüfusun gerilemesi engellenememiştir.³⁰

Şekil 2: Yıllara Göre Çocuk Doğum Oranları

3.8. Nikâhsız(Konkubinât) Beraberliklerin Yaygınlaşması

Modern toplumlarda gün geçtikçe nikâhsız beraberlikler artmakta ve nikâha olan ilgi azalmaktadır. İsviçre'de 1994 yılında yapılan bir araştırmaya göre nikâhsız beraberliklerdeki oran genç nüfusta daha yaygın olduğu görülmektedir. 19-24 yaş aralığında olan kadınların %25'i nikâhsız/metres hayatı yaşarken, %15'i evliyken geriye kalan %60 ise ya yalnız veya ailesinin yanında yaşamaktadır. Aynı araştırmada 40-49 yaş aralığındaki oran ise %75 evli, geriye kalanın %5'i metres hayatı yaşamaktadır. Daha sonra bu nikâhsız beraberlikte hamilelik veya çocuk söz konusu olunca evliliğe dönüşmektedir.³¹ Bu anlamda nikâhın azalmasında cinsiyetler arası eşitlik, evliliklerdeki mal paylaşımalarında ortaya çıkan problemlerin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ülkemizde de son dönemde çıkan aile ile ilgili yasalarda kadının veya erkeğin servete ortak edilmesinden dolayı resmi nikâh yerine anlaşmalı evliliklerin gittikçe arttığı toplumda konuşulmaktadır.

²⁹ SE "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005".

³⁰ SE "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005".

³¹ SE "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005".

3.9. Ailesizlik- Sokakta Yaşama

Evlilik ile oluşan köklü beraberliklerin olmamasından dolayı insanlar kendilerini ait hissedecekleri bir kurumdan uzaklaşmış ve bunun sonucunda da adeta sokakta yaşamaya mahkûm edildikleri söylenebilir. Bu tabloyu Avrupa'nın neredeyse her tarafında görmek mümkündür. Böylesi bir yaşam sadece mekânsızlık değil aynı zamanda *unbekannt* denilen kimliksiz bir grubun varlığı anlamına gelmektedir. Metro ve otobüs istasyonlarında, park ve sokaklarda bu mekânsız ve kimliksiz insanları görmek modern dünyada oldukça sıradan bir durumdur. Bu gibi kimseler için devletin aralıklarla sağlık taraması yapmak, şehrin belirlenmiş noktalarında yemek dağıtımının yanı sıra metruk harabelerde yaşamalarına göz yummak, uyuşturucu bağımlılarına uyuşturucu vermek gibi birtakım uygulamaları bulunmaktadır.

3.10. Ailenin Çözülmesiyle Suç Oranların Artması ve Herhangi Bir Sabitesinin Olmaması

Sosyal kontrolün kilidi konumunda olan geniş aile kurumunun zayıflamasıyla suç oranlarının artışı arasında doğrudan bir bağ vardır. Bugün ailenin çözülmesiyle modern dünyada suç oranlarında ciddi artışlar gözlemlenmektedir. Hirschi'ye göre *"bireylerin; aile, okul, din ve arkadaş gibi geleneksel kurum veya unsurlara olan bağlılıkları ne kadar güçlü olursa, onların suç işleme olasılıkları da o denli az gerçekleşecektir. Aynı şekilde; geleneksel kurumlara olan bağlılıklarının zayıflaması ile birlikte suça yönelme olasılığı artmaktadır."*³²

Toplumun bir arada tutan bağlar ve değerler koptukça belli bir süre sonra bireyden ve bunun neticesinde toplum kavramından bahsetmek zorlaşmıştır. Bugün modern insan peşinen kutsalı karşısına almıştır. Sosyoloji bilimine gelince de o da kutsalı kendine rakip gören bilim anlayışını rehber edinmiştir. Bu düşüncelerden hareketle insanoğlu dinin alanına giren dini inanç düşünce ve yaşantıyı ilkelik olarak tanımlamıştır. Hâlbuki insanı insan yapan ve onu diğer varlıklardan ayıran en önemli özellik, şüphesiz ki onun değerler dünyasındaki hükümlere olan bağlılığı olmuştur. Nitekim hiyerarşik yapının oluşmadığı yerlerde bütün kurumları bekleyen kaçınılmaz son, kaos ve anarşidir, mutsuzluk ve huzursuzluktur. Böylesi bir durumda iki insanın birlikte kalması mümkün görülmediğinden evliliklerin meydana gelmesi ve mevcut evliliğin devamının da bir anlamı kalmamıştır.³³

³² Kızmaz, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç", 64.

³³ Salim Ögüt, "Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli: İnfak ve İtaat", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 42, 45.

3.11. Ailenin Huzur Ortamı Olmaktan Çıkmasıyla Evliliklerin Kısa Sürmesi

Modern yaşamın merkezi olan Avrupa'da gün gittikçe en kutsal değer olan yaşama değeri yok edilip, ötenazi ile bizzat bireyin kendisi tarafından hayatı sonlandırılmaktadır.³⁴ Bu durumun farklı sebepleri olsa da ailesiz bir toplumda birey yalnızlığa giden bir yaşamın sonucunda; bunalım, stres ve hayattan ümit kesme ile intihar veya yasal isteğe bağlı ölüm seçenekleri gittikçe artmaktadır.

Modern dünyada evlilikler gittikçe azalırken, mevcut olan evlilikler de ancak 5 ile 9 yıl arasında sürdürülebilmektedir.³⁵ Ekonomik özgürlüğün artmasıyla aile birliğinin aksine yalnız yaşam ve dul olarak yaşama oranları kadınlarda daha yaygındır. Erkeklerde dul kalma oranı %8.9 iken bu oran kadınlarda %36.1'dir. Modern yaşamın aile üzerindeki etkisi; ailenin iki ana unsuru olan kadın ve erkeği birbirinden ayrı yaşamayı onlar için tek seçenek olarak sunmasıdır. Ayrılan bu çiftler, çoğu köpek olmak üzere evde besledikleri hayvanlarla yalnızlıklarına çare bulma uğraşındadırlar. Hatta öldükten sonra miraslarını bile bu hayvanlara bıraktıklarına dair haberleri medyada duymak mümkündür.³⁶

Şekil 3: Yaş Düzeylerine Göre Beraber Yaşama Oranları

Fig. 1.4

Einpersonenhaushalte 2000 Personnes vivant seules, en 2000	Frauen / Femmes		Männer / Hommes	
	abs.	%	abs.	%
Total	632 246	100,0	488 632	100,0
Alter / Age				
< 40	170 321	26,9	233 340	47,8
40–64	184 760	29,2	179 323	36,7
> 64	277 165	43,8	75 969	15,5
Zivilstand / Etat civil				
Ledig / Célibataires	253 503	40,1	284 727	58,3
Verheiratet / Marié(e)s	39 938	6,3	68 652	14,0
Verwitwet / Veufs/veuves	228 060	36,1	43 720	8,9
Geschieden / Divorcé(e)s	110 745	17,5	91 533	18,7

³⁴ Ötenazi ile ilgili son dönemde olan artış ile ilgili için bk. Time Turk (TT), "Hollanda'da Ötenazi Vakaları Artıyor", (Erişim 2 Şubat 2020). İsviçre'de "hekim destekli intihar organizasyon" olduklarını söyleyen EXIT-Deutsche Schweiz örgütünün 90.000'den fazla üyesi bulunmaktadır. 2015 yılında 90.000 olan üye sayısı bugün 120.000'e çıkmıştır EXIT Deutsche Schweiz (EDS), "Our Society", (Erişim 2 Şubat 2020). Bu konuda geniş bilgi için bk. Muhammed Sulu, "Ötenazi Üzerine", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmalar Dergisi* 22/2 (2014), 551-575.

³⁵ SE "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005".

³⁶ National Post (NP), "Lifestyles of the rich and furry", (Erişim 2 Şubat 2020)

3.12. Aile Değerlerin Yok Edilmesi

Hayatın her yerinde bir disiplin ve en küçük bir müessesede bile bir düzen, bir sistem, bir ahenk ve onun bağlı bulunduğu temel prensipler vardır. En küçük bir derneğin tüzüğü, bir mahalledeki spor kulübünün bile ilkeleri, olmazsa olmazları varken aile gibi önemli bir kurumun değerleri, prensipleri olması gerekmektedir. Maalesef modern yaşamın aileye yansıyan en tehlikeli boyutu bu değerleri, aile için olması gereken ilkeleri yok saymasıdır. "Tarihin Sonu" kitabının müellifi Francis Fukayama, gelişmiş ülkelerde geçmiş dönemlerde artan suç oranlarının nedenini, büyük ölçüde modernleşme ile birlikte değerler alanında yaşanan dramatik değişimler ile açıklamaktadır. Bu durumu ise aynı müellif büyük bozulma olarak nitelendirir.³⁷ Değerleri yok edilmiş ve dolayısıyla değersiz kalmış bir kurumdan değer üretmeyi beklemek, oradan yetişecek bireylerden değerlere sahip olmasını beklemek çok da kolay görülmemektedir.

3.13. Kültür Aktarımının Son Bulması ve Bireyler Üzerinde Aile Kontrolünün Kaybolması

Bir toplumu diğer bir toplumdaki ayıran en önemli ve tanımlayıcı unsur şüphesiz ki kültürdür. Zira kültür, toplumları geçmişe bağlayıp köklü yapan, geleceğe taşıyıp hâkim kılan ve varlığını devam ettiren en etkili olgudur. Kültür aktarımı ve kültürel miras işi, yazılı kanun ve kurullarla değil hasbi ve gönül alışverişidir. Torunlarını kucaklarında büyütüp onları sevemeyen dedeler ve nineler ve bunları saymayan torunlar, kısacası; zamanında torunlarına sevgisinden, cebinden ve vaktinden, rahatından fedakârlık yapmayan ebeveynler miras aktarımını yapamazlar.

Bu sebeple aile yapısının zayıflamasının ilk yansıdığı alan, toplumun adeta harcı mesabesinde olan kültürel alandır. Modern aile olgusuyla bu alanın tahrip edilmesi, adeta kültür ülkesinin bütün değerleriyle bağları koparmış oluyor. Aile bağlarının zayıflaması sosyal çözümlemeyi de beraberinde getirir.³⁸

Bireysellik, özgürlük, denetimsizlik, gibi birçok kavramın kendisine yer bulduğu modern yaşamın en önemli yansıması ailedeki kontrolün yok edilmesiyle aile denetiminin bitirilmesidir. Denetimsiz kalan bireyler, özellikle de gençler her türlü uyuşturucu vb. suçlara, fıtrata ters nefsanî işlere ve çevre bilinci ile toplumu tehdit eden birçok eylemin ve örgütlerin içine düşebilmektedir. Böylesi denetimsiz gençlerin devlet açısından da ciddi problem oluşturduğu bir gerçektir.

³⁷ Geniş bilgi için bk. Kızmaz, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç", 58.

³⁸ Nedim Öz, "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Aralık 2019), 796.

4. İslam Ailesi

İslam ailesinden kastımız; vahyin belirlediği ve peygamberin yaşantı ve uyarıları istikametinde oluşan inanç temelli ailedir. İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an; âl³⁹, ehl⁴⁰, zürriyet⁴¹, üsra⁴² kavramlarıyla aile kavramına işaret etmiş⁴³ bunun yanında aynı özden ve "eşler" halinde yaratılmış olan⁴⁴ "insanlık ailesine" dikkat çekmiş, aile serüvenini ilk çift Hz. Âdem ve Hz. Havva'dan başlatmış ve bazen doğrudan bazen de peygamberlerin hayatları⁴⁵ üzerinden detaylı bir şekilde bizlere bu kavramı tanıtmıştır. İslam'da aile sadece eş olan iki farklı cinsin oluşturduğu bir beraberliği değildir. Aynı zamanda bu iki kişinin bir araya gelmesiyle; bunların anne ve babalarının yanı sıra kardeşleriyle de oluşan bir hukuki taallukatla şekillenen büyük bir kurumdur. Zira iki farklı insanın birleşmesiyle; baba, anne, kayınbaba, kayınvalide, baldız, kayın ve hanımın teyzesi gibi şahıslarla yeni bir hukuk tesis edildiğinden de bunlar da bu ailenin birer parçası durumuna gelmektedirler.⁴⁶

Kur'an'da "ehl" olarak geçen aile kavramı değişik anlamlarda da kullanılmıştır. Mesela Hz. Nuh (as)'ın kıssasında oğlu için; "o ehlinden (ailenden) değildir. Çünkü iman etmemiştir. Hâlbuki senin ailen iman edenlerdir"⁴⁷ şeklindeki tanımlama ile aile kavramını en geniş şekliyle "İman edenler" olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde Kur'an; "kendinizi ve ailenizi yakıtı taşlar ve insanlar olan ateşten sakınız"⁴⁸ uyarısında "aile" vurgusuyla kişinin sorumluluğu altında olan; eş ve çocukları bu grubun ilk üyeleri şeklinde tanımlamıştır.

Bu sebeple İslam ailesinin oluşması için öncelikle dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Zira aile bir kurum ve kendi içinde farklılıkları olan bir bütündür. Uhrevi olarak sevap ve dünyevi olarak sorumlulukları, bağımlılıkları ve bununla

³⁹ el-Âl-i-İmrân 3/33. Kuranın en uzun surelerinden biri de "İmran Aile" anlamına gelen "Âl-i-İmrân" suresidir. İslam öncesi Araplarada "Âl", aynı zamanda ev veyahut çadırda dede, oğulları, torunları ve bunların çocuklarının oluşturduğu topluluktur. Mesela Âl-i Sufyan (Süfyan ailesi), Âl-i Ebi Talib (Ebi Talib ailesi gibi) Bunların çadırları ve sürüleri müşterekti. Bk. Şemseddin Günaltay, "Kable'l İslam Araplarda İctimâi Aile", *Dâru'l Fân'un İlahiyât Mecmu'ası* 1/4 (1926), 74.

⁴⁰ el-Hud 11/46.

⁴¹ el-A'li-İmran 3/33, 34.

⁴² el-İnsan 76/28.

⁴³ Geniş bilgi için bk. Sıtkı Kaya, "Hz. Âdem, Hz. Nuh ve Hz. İbrahim Kıssalarında Aile" (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2019), 6-10.

⁴⁴ el-Nisa 4/1.

⁴⁵ el-Tahrîm 66/10; el-Hûd 11/42-47; el-En'âm 6/74; el-Meryem 19/42-48; el-Enbiya 21/52; el-Şuarâ 26/70; el-Saffât 37/85, el-İbrâhim 14/39.

⁴⁶ Kendileriyle evliliğin haram sayıldığı bu kişiler İslam ve Yahudilik dinlerinde yasaktır. Evliliği yasaklanmış olanlara için bk. Levililer, 18 ve 20; Yahudilikte ailenin yeri ile ilgili geniş bilgi için bk. Hakkı Şah Yasdıman, "Yahudi Dininde Ailenin Yeri" *Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-14 (2001), 241-266.

⁴⁷ el-Hud 11/46.

⁴⁸ el-Tahrîm 66/6.

ortaya çıkan yeni durumlar ve hakları vardır. Dolayısıyla ailenin varlığı ve teşekkülü, bir süreç ve farklı parçalardan oluşan bir bütündür.

5. İslam Ailesinin İnşası ve İstikrarı

Toplumsal hayat içinde İslam'ın en güçlü yanlarından biri şüphesiz ki aile kurumudur. Zira Hz. Peygamber'in aile yaşantısı, yaşanmış ve yaşanabilecek birçok durumun ve problemin üstesinden gelindiği örnek ve ders çıkartılabilecek bir yaşantıdır. "*Erkek ailesinin çobanıdır ve aile efradından sorumludur. Kadın kocasının, evinin çobanıdır ve onlardan sorumludur*" buyurduktan sonra: "*Hepiniz çobansınız ve güttük/erinizden sorumlusunuz.*"⁴⁹ diyerek aile ile ilgili çerçeveyi en geniş şekliyle çizmiştir.

İslam; aileye, Hristiyanlık'ta olduğu gibi tamamen dini bir kurum olarak bakmaz, aynı zamanda onu sağlam esaslara dayalı kutsal ve hukuki bir müessese olarak tanımlar. Aileyi toplumun temeli kabul ederek hem Müslümanların birey olarak huzur içinde yaşamaları ve çeşitli kötülüklerden korunmaları, hem de sağlıklı bir nesil yetiştirmek ve toplumun devamı için en mühim bir kurum olarak kabul eder. İslam'ın aile yapısı, pek çok toplumda olduğu gibi ataerkdir. Ancak bu ataerkillik; Yahudiler'de, Romalılar'da veya eski Araplar'da bulunan durumdan farklı olup "aile reisi" sorumluluğuyla mutlak değil mukayyed ve himayedir. Aile birliğini devam ettirme esaslarına yöneliktir. İslam ailesinde erkek, bu aile kurumunu iş bölümü ile yürütür. Evin mürebbiyesi, terbiye edicisi annedir. "On emir"de göz dikilmeyecekler arasında kadın; ev, köle, cârîye, öküz ve eşek ile birlikte kocanın mal varlığı olarak görülmektedir.⁵⁰ Ancak İslam dininde, "kadınlar erkeklerin mülkiyetinde bir mal olarak değil, aynı haklara sahip kimseler olarak kabul edilmektedir."⁵¹ İslam, aile kurumu zaman zaman geleneğin etkisiyle kendi özgünlüğünü kaybetse de üzerinde kurulduğu İslam'ın aile temel ilkelerinin hakkaniyetine bir halel getirmemiştir.

6. Evliliğin Teşvik Edilmesi

İslam'da evlilik kişinin ruhi ve biyolojik bir ihtiyacının yanı sıra toplumun geleceği adına olması gereken zorunlu bir müessesedir. Bunun teşekkülü için evliliğin kolaylaştırılması ve insanların evliliğe teşvik edilmeleri hususunda

⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhari, *el-Câmiu's-Sahîh* (Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1400), "Cum'a", 11; "Ahkâm", 1; Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccac, *el-Cami'u's-Sahih* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1997), "İmaret", 20.

⁵⁰ Çıkış 20/17.

⁵¹ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvud, *Sunenu Ebî Dâvûd*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, trz), "Taharet", 94, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre Tirmizi, *Sünen* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye, trz), "Taharet", 82; Geniş bilgi için bk. Cerrahoğlu, "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile", 17; Mehmet Akif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196-200.

tavsiyelerde bulunmaktadır: *“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”*⁵² Aynı şekilde bir başka ayette: *“Bekâr olanların evlendirilmesi istenmiştir”*⁵³ Bu konuda Hz. Peygamber de: *“Eveleniniz, çoğalımız, çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim”* diye buyurmaktadır.⁵⁴ Dolayısıyla evlilik aile kurumu için sıradan bir haz veya ani bir hissiyat olmayıp, hem dini ve hem de sosyal bir zorunluluktur. Bu zorunlu durum, semavi dinlerden olan Yahudilik'te de kendisine yer bulmuştur. Nitekim Eski Ahit'te geçen ifadeleri yorumlayan "Talmud" yazarları; *“Hanımı olmayan bir erkek neşeden, iyilikten, kendisini koruyacak bir kalkandan, huzurdan... Tora'dan mahrum bir şekilde yaşar. Hanımı olmayan erkek, tam bir erkek değildir.”*⁵⁵ demiş ve aynı şekilde Tevrat: *“Âdemin yalnız olmasının iyi olmayacağını”*⁵⁶ ifade etmiştir. Hz. Peygamber de evlenmekten kaçınanları *“Benim yolumdan ayrılanlar”*⁵⁷ diye kınamış ve evlenmenin aynı zamanda bütün peygamberlerin de sünneti, yüce bir eylemi olduğunu söylemiştir.⁵⁸ İffetini korumak amacıyla evlenen kişiye Hz. Peygamber; *“Allah'ın kesin olarak kendisine yardımda bulunacağını vaat ettiği kişilerden biri olacağını”*⁵⁹ müjdesini vermiştir. *“Dünyanın bir geçimden ibaret olduğunu ve bu geçim dünyasının en güzel nimetinin de iyi bir kadın”*⁶⁰ olduğunu söylemiştir.

6.1. Adayların Belirlenmesi ve Nikâh

Toplum, günümüz modern aile algısıyla, klasik geleneksel aile olgusu arasındaki ifrat ve tefrit dediğimiz iki aşırı ucunun darbeleriyle maluldür. Eskiden klasik ailede adaylar, adeta iradeleri hiçe sayılarak, birbirlerini görmeden ve tanışmadan aile büyüklerinin kararlarıyla evleniyorlardı. Hâlbuki Hz. Peygamber bir kızla evleneceğini açıklayan Muğire b. Şu'be'ye; kızı görüp görmediğini sormuş ve görmediğini söyleyince: *“Git gör...”*⁶¹ diyerek evlenecek kızı görmesini istemiştir. Günümüz modern aile teşekkülünde ise, adaylar çoğu zaman büyükleri saf dışı ederek, sanal âlemde vuku bulan tanışmalarla, gizli gizli süren muhabbet neticesinde şaşalı ve masraflı düğünlerle modern bir aile kurmaktadır. Ancak bugün boşanma davaları mahkemeleri en çok meşgul eden konular arasında yer

⁵² el-Rûm 30/21.

⁵³ el-Nûr 24/32.

⁵⁴ İbn Mâce, “Nikâh”, 1; Beyhakî, VII/81.

⁵⁵ *Yevamoth*, 62/b. Geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, “Semavi Dinlerde Aile”, *Aile Sempozyumu Tebliğler* (Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015), 37-51.

⁵⁶ Kitâbı Mukaddes, (2 Şubat 2020), Tekvin, 2/18.

⁵⁷ Buhâri, “Nikâh”, 1.

⁵⁸ Tirmizî, “Nikâh”, 1.

⁵⁹ Nesai, “Nikâh” 1.; “Cihad”, 12.

⁶⁰ Müslim, “Rada”, 17/59.

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbni Mace el-Kazvîni, *Sünen* (Beirut: Daru'l-Marife, 1997), “Nikâh”, 9.

almaktadır. Geçici ve nefsanî, çoğu zaman da özenti ile başlayan bu arkadaşlıklar böylesi üzücü neticeler vermektedir. Arkadaşı olmayan bir kızın veya erkeğin, çevresi tarafından adeta dışlandığı modern dünyada, aile kurmaya götüren evlilik olayının ciddiyeti ve aday belirlemedeki kriterin önemi maalesef idrak edilmiş değildir. Gençlerin günlük olarak birden fazla “sevgiliyi idare” etmesi, sözde “yetenekli oluşuna(!)” bağlanması ise işin bir başka vahim boyutuna işaret etmektedir.

Sosyal hayatın bütün alanlarında olduğu gibi, aile kurmada da eşler birbirini seçerken dindarlığın yanında, şahsiyet, karakter ve kişilik yönünü öncelemelidir. Zira kişi en sağlıklı aile hayatını ancak kendi karakterine benzer bir eşle devam ettirebilir. Daha sonra bozulan birçok evliliğin temelinde bu uyumsuzluk ve dikkatsizlik yer almaktadır.

İffet ve namus sahibi olan bir gencin, evlilik adaylığı için Hz. Peygamber’in şu kıstasını asla göz ardı etmemelidir: “Kadınlarla dört hasletleri için evlenilir: Malı, asaleti, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanı tercih et, mesut olursun.”⁶² Evlenecek olan adayların birbirlerine denk/küfüv olması en önemli kıstas olmakla beraber bu denkliğin başında dindarlık gelmektedir. “Ne mutlu o kocaya ki, kadınının diyanetine bakıp taklit eder, refikasını hayat-ı ebediyete kaybetmemek için mütedeyyin olmayı amaç edinir.”⁶³

Karşıt cinslerin fitri olarak duydukları ihtiyaçlarını gidermeyi İslam belli bir kural ve disiplin altına almıştır. İlk aşaması aday bulma olan bu disiplinin başında da nikâh gelir. İslam evliliği, en ağır sözleşme olarak “*misaken ğalıza*”⁶⁴ diye tanımladığı nikâh denilen akit ile başlatır. Bu akdi, sözleşmenin geçerliliği için de iki tarafın sahip olması gereken bir takım şartlar arar ve bunların varlığından sonra adaylar evlilik akdini dini ve hukuki anlamda şahitler huzurunda, aleni bir şekilde kayıt altına alarak başlatır. Gizli, kenarda köşede, kimsenin haberinin olmadığı bir beraberlik kabul edilemez. Zira beraberliğin neticesinden doğacak olan durumlarda her iki taraf ve buna şahit olanlar sorumludur. Yani evlilik sorumluluktur ve bu sorumluluk nikâh denilen akit ile başlar, hissi, keyfi ve ani gelişen bir durum ise asla değildir.

6.2. Aile Büyükleri ile Büyük Aile

Aile olmanın ilk şartı olan nikâh akdiyle oluşan bu evlilik sadece iki kişinin beraberliğini doğurmuyor, aynı zamanda iki aileyi de hukuki ve örfi anlamda birbirine bağlıyor.⁶⁵ Bütün bu bağlılıklar, aileyi güçlü temeller üzerinde tesis

⁶² İbni Mâce, “Nikâh”, 6.

⁶³ Said Nursi, *Lem’alar* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2019), 186.

⁶⁴ el-Nisa 4/21.

⁶⁵ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112-117.

etmedir. Zaman zaman vuku bulacak olan sarsıntılara karşı onları korur. Anne babaların yeni evlenen çiftlerle beraber olmaları yeni kurulan aile için bir bereket vesilesi aynı zamanda gelin ile damat için büyük bir tecrübe fırsatıdır. Yaratıcının: *“Onlardan biri veya her ikisi yanınızda yaşlandığında onlara “öf” bile deme, onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster diyerek dua et.*⁶⁶” şeklindeki ilahi emri, büyük aile olmanın aslında mahiyetini de ortaya koymuş oluyor.

İslam ailesinin önemsedığı büyük ailede kültürel, örfi, ahlaki temel esasların yeni nesle taşıyıcıları ve ekicileri şüphesiz ki bu ailenin büyükleridir. Kur’an-ı Kerim’de ekin kelimesi “hars” ile ifade edilir.⁶⁷ Bu kelime aynı zamanda “kültür” anlamına da gelir. Böylece “ekin” ile “kültür” kelimelerinin “hars” kelimesiyle ifade edilmiş olması oldukça manidardır.⁶⁸ Bu kültürü aşılacak, nesil toprağına ekecek olanlar ise; aile büyükleri dediğimiz, anne-baba, dede-nine ve diğerleridir. Bu kültürel aktarım yapılmadığı zaman yeni neslin soyu ve geçmişiyile olan bağları kopar. Böylece soyunun özelliklerini kaybetme ve dolayısıyla soysuzlaşma bu bireyler için kaçınılmaz olur. Böylesi durum için de “degeneration” denilen; bozulma, yozlaşma, özünü kaybetme⁶⁹ anlamına gelen dejenerasyon ile ifade ettiğimiz durum baş gösterir. İslam’dan beslenmiş olan geleneksel aile olgusunun modern aile anlayışına evrilmesi beraberinde kültürel kopukluk gibi birçok problemi meydana getirebilmektedir. Bununla beraber dini hayatta bazı değişimlerin yaşanmasına da zemin hazırlar.⁷⁰

Büyük ailenin en önemli fonksiyonlardan biri de ailede vuku bulan problemleri büyümeden çözmesi, en az zararlı kapatmasıdır. Zira ailede problemin çıkması normal ve hayatın akışı içerisinde beklenen bir durumdur. Böylesi bir durumda yapılması gerekenin ne olduğunu da yaradan bize bildirmiştir. Problemin vukuu anında hemen mahkemeye, kolluk kuvvetlerine başvurup köprüleri yıkmak yerine büyük aile olmanın gereği olarak iki aileden birer ehil ve sözü geçen hakem olacak⁷¹ kişilerle bu problemin çözülmesi ilahi bir emir olarak İslam ailesinin temel ölçülerinden biri şeklinde belirlenmiştir.⁷² Nitekim Hz. Aişe ile aile içi problem yaşayan Hz. Peygamber, yakın arkadaşı ve aynı zamanda Hz.

⁶⁶ el-İsra 17/23.

⁶⁷ el-Bakara 2/205.

⁶⁸ El-Maani (EM), “Aranan: ”حرت”(Erişim 8 Şubat 2020).

⁶⁹ Lexico (L),” Aranan: Dejenerasyon”, (Erişim 8 Şubat 2020).

⁷⁰ Bu konuda geniş bilgi için bk. Ali Akdoğan, “Geleneksel Geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim, ” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2002), 27-72.

⁷¹ Bk. Fatma Açık, *Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*, (Konya; Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 34-40.

⁷² Bk. el-Nisa, 4/35. Açık, “Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi”.

Aişe'nin de babası olan Ebu Bekr'i çağırması ve problemin çözümü konusunda kendisinden yardım istemiştir.⁷³

6.3. İslam Ailesinin Korunması Maksadıyla Dayandığı Temel Esaslar

İslam ailesinin tesisinde dikkat edilmesi gerek en önemli hususlar dinin temel referanslarından olan Kur'an ve Hz. Peygamber'in söylem ve eylemlerinde genişçe kendine yer bulmuştur. Bunları kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

6.3.1. Muhabbet ve Merhamet

Muhabbet/sevgi aile kurumunun temelini oluşturan evliliğin hem başlaması için hem de devam ettirilmesi için en önemli azıktır. Zira sevgi/muhabbet "habbe" kökünden gelen tohum anlamına gelmektedir.⁷⁴ Tohumun özelliği büyümeyi içinde barındırması, ağaç olup dal budak salması ve nihayetinde hedefinde meyve vermesidir. Bu açıdan bakıldığında evlilik Tarihçi John Boswell'in tespitiyle "Ortaçağ Avrupa'sında bir mülk düzenlemesi, bir menfaat beraberliği"⁷⁵ değil, bilakis bir muhabbet cazibesi olarak karşı iki cinsin karşılıklı ilka edilmesi, yerleştirilmiş sevgisi, ilahi varlığın birer delili olarak tanımlanmıştır.⁷⁶ Böylece muhabbet ile kurulan aile kurumu, bu muhabbet duygusuyla devam etmelidir. Bu sadece evlilik yıl dönemlerinde değil, her daim olmalıdır. Nitekim Hz. Aişe Hz. Peygamber'e kendisini ne kadar sevdiğini sorduğunda "kör düğüm" gibi demiş ve zaman zaman Hz. Aişe; "Kör düğüm ne durumda?" diye sorduğunda Hz. Peygamber; "İlk günkü gibi ya Aişe"⁷⁷ diyerek ona olan muhabbetinin devamlılığını tekrarlamak suretiyle hep ifade etmiştir.

Hiçbir insan bütün boyutuyla mükemmel ve her şeyi ile sevimli olamaz. Zira böylesi bir tasavvur ancak cennette olur. Bu sebeple Hz. Peygamber yine örnek söylem ve yaşantısıyla aile iletişiminde bize şu ölçüyü vermiştir: "Bir kimse hanımına kin beslemesin, onun bir huyunu beğenmezse bir başka huyunu beğenir."⁷⁸ Böylece onunla mutlu olma yoluna bakmalıdır. Zira eşimizin sevmediğimiz bir davranışı, bir başkası için en çok özlemini duyduğu davranış olması mümkündür.

"Muhabbet, bir damlası, bir denizi mayalayabilecek güce sahip bir maya, kabuk bağlamış en derin yaraları iyileştirebilecek bir merhem, dağınık kalpleri kelimeler gibi bir dize üzerinde sıralamaya muktedir bir kalem gibidir. Ailede ise

⁷³ Muhammed; b. Sa'd b. Meni el-Haşimî el-Basrî, İbn. Sa'd, *Kitâbü't Tabakati'l Kebir*, nşr. Ali Muhammed Ömer (Mısır: 2001), 10/ 79.

⁷⁴ Dilciler arasında farklı köklerden geldiğine dair değişik yorumlar olsa da bu anlamdaki yorumu esas aldık. Bk. El-Maani (EM), "Aranan: "حَبَب". (Erişim: 05.02.2020).

⁷⁵ Giddens, *Sosyoloji*, 250.

⁷⁶ el-Rûm 30/21.

⁷⁷ Geniş bilgi için bk. Ömer Sabuncu, *Hız. Âişe Bint Ebi Bekir* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 61-64.

⁷⁸ Müslim, "Rada", 61.

bütün bitkilere canlılık veren su gibi, davranışlara sirayet edip onları güzelleştirebilecek yegâne iksirdir. Muhabbet onu taşımaya samimiyetle niyet eden her bedene uyan bir elbisedir.”⁷⁹

Merhamet, bütün canlılarda var olan bir duygu olmakla beraber en çok da insan için temel bir gereksinimdir. Zira zaman zaman öfke ve şiddetin merkezinde olan insan ancak bu duygu ile kendini dizginleyebilir. Nitekim Hz. Peygamber, torununu öpüp kucakladığı sırada bunu görünce hayret eden Akra' b. Habis'e; *“Merhamet etmeyene merhamet edilmez”*⁸⁰ diyerek merhamet duygusunu karşılık bulan bir duygu ve insani bir haslet olarak tanımlamıştır. Bu duygu toplumsal yaşamın merkezi olan ailede daha çok kendini gösterir ve birçok olumsuzluğun ve yıkımın önünü keser. Bu anlamda aile kurumunun teminat noktalarından biri de merhamettir. Bunu en iyi tanımlayan ve *“Ben rahmet peygamberim”*⁸¹ diyen Hz. Peygamber'in şu betimlemesidir: *“Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermeye, tıpkı bir organ rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer.”*⁸² Bu merhamet sadece eş için değil aynı zamanda ailenin diğer bireyleri için de geçerlidir. Kendi çocuğunu hayatında hiç öpmediğini söyleyen birine Hz. Peygamber: *“Allah senin kalbinden merhamet duygusunu çıkarmışsa ben ne yapabilirim?”* ifadeleriyle kınamıştır.⁸³

İslam, bireyi eşine ve çocuklarına karşı yüce merhamet duygularıyla donatır. Böylesi duygularla kurulan bir ailede de şiddete mahal olamaz. Günümüzün en büyük problemlerinde biri olan aile içi şiddetin çözümü polisiye tedbirler ve kanunlar⁸⁴ olmadığını artan şiddet olaylarından görmek mümkündür. Merhametin yerini hiçbir güç dolduramaz. Bugün aile şiddetinde mağdur olan kadını koruma ve kollama adına *“kadının beyanı esas”* alınarak erkeklere verilen evden uzaklaştırma cezalarının bir başka şiddetin, mağduriyetin kapılarını açtığını haberlerde görmek mümkündür.⁸⁵ Merhametten nasibini almamış bir erkek şiddetten ve buna karşın kadın da iftiradan uzak duramaz.

6.3.2. Sadakat ve Adalet

İslam ailesinde kadın erkek birbirlerini yüce yaratıcının birer emaneti olarak kabul eder ve o emanete ihanet etmemeyi *namus/kanun* olarak görüp ve buna azami

⁷⁹Mahmut Öztürk, “Aile Kurumunun Devamını Sağlayan Temel İlkeler”, *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa, 2019), 425.

⁸⁰ Buhâri, “Tevhid” 2.; “Edeb” 18; Müslim, “Fedail”, 66; Tirmizî, “Birr”, 16. Bk. Ömer Sabuncu, “Câhiliyeden İslâm'a Çocuklarla Ebeveynlerinin İlişkileri Açısından Değişim”, *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa, 2019), 299.

⁸¹ Müslim, “Fezâ'il”, 126; Tirmizî, “Da'avât”, 118.

⁸² Müslim, “Birr”, 66; Buhâri, “Edeb”, 26.

⁸³ Buhâri, “Edeb”, 18; Müslim, “Fezâ'il”, 164.

⁸⁴Kadını koruma ile ilgili bk. Ailenin Korunması Ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Yönelik Kanun (AKKYŞÖYK), Resmi Gazete 28239 (8 Mart 2018), Kanun No. 6284.

⁸⁵ Mesela bunlardan biri için bk. Doğru Haber (DH), “Kadının Beyanının Esas Alınması”(Erişim 4 Şubat 2020.)

derecede riayet eder. Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi'ndeki şu ifadesi bunu özetler mahiyettedir: *"Ey insanlar, siz kadınları Yüce Allah'ın emaneti olarak aldınız!"*⁸⁶ Kadını Allah'ın bir emaneti olarak alan erkeğin bu anlamda emanete sadık kalması erkeğin bir lütfu değil, dinin ona yüklediği bir emirdir. Aynı hutbenin bir diğer uyarısı ise boşanmaların ve aile içi şiddetin de temelini oluşturan "sadakatsizlik" uyarısıdır. Hz. Peygamber; Allah'ın bir emaneti olarak kadını koruyup kollamayı erkeğe bir zorunluluk olarak yüklerken, kadına da *"yatağını hiç kimseye çiğnetmemeleri ve eşinin hoşlanmadığı kimseleri izni olmadıkça evlerine almamalarının sorumluluğunu yüklemiştir."*⁸⁷ Nitekim günümüzde aile boşanmalarının en büyük sebeplerinden biri bahsedilen bu hususun göz ardı edilmesi, sadakat duygusunun zedelenmesi ve aile kurumuna bunun yansımalarıdır. Türkiye'de 2005 yılı TÜİK verilerine göre boşanma olaylarının sebepleri arasında kadınlarda; %20.5 oranıyla "aldatma" , %10.7 oranıyla da aldatılma en ön sırada yer almaktadır.⁸⁸

Nitekim son dönem âlimlerimizden Said Nursi, aile mutluluğunu şu veciz ifade ile özetler: " Hem her insanın küçük bir dünyası, belki küçük bir cenneti dahi kendi hanesidir. Bir ailenin saadet-i hayatiyesi, koca ve hanımı mâbeyninde emniyet-i müteakabile (karşılıklı emniyet ve güven), samimî bir hürmet ve muhabbetle devam eder."⁸⁹

Hz. Ömer'in ifadesiyle adalet, sadece mülkün değil aynı zaman da toplumun, devletin ve işlevi geniş olan İslam aile kurumunun da temelidir, esasıdır. Bu temel sarsıldığı zaman aile de toplum da yok olur. Eşine adil davranmak, başta çocuklar olmak üzere ailenin diğer bireylerine akrabalık hukuku çerçevesinde davranmak, İslam ailesinde olması gereken hususlardır. Adaletin karşı anlamı zülümdür. Zülmün egemen olduğu bir yerde huzur, mutluluk ve bereket söz konusu olamaz. Bu sebeple aile reisi konumunda olanlara Hz. Peygamber *"Sizin en hayırlınız, ehline karşı en hayırlı olanınızdır. Ben eşlerine karşı en hayırlı olanıyım. Sizlerden hanımlarına iyi davrananı en iyiniz, onlara kötü muamele edeniniz ise en kötünüzdür."*⁹⁰ diyerek Müslüman bireyin aile konusundaki sorumluluğunu hatırlatmıştır. Adalet ile ilgili dikkat çeken ayetlerden biri olan şu ayet konuyu daha net bir şekilde ifade etmeye yetiyor: *"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan... Hislerinize uyup adaletten sapmayın..."*⁹¹ Şu ayette de geçen uyarılar aynı şekilde aile içinde de dikkat edilmesi gereken hususların başında gelir: *"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."*⁹²

⁸⁶ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa Saka v.d, (Beirut: y.y, 1955), 4/298; Müslim, "Hac", 19.

⁸⁷ Müslim, "Hac", 19.

⁸⁸ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye'de Boşanma Sebepleri, (2005).

⁸⁹ Nursi, *Lem'alar*, 238.

⁹⁰ İbni Mâce, "Nikâh", 50.

⁹¹ el-Nur 24/105. Buna benzer adalet ile ilgili bir başka ayet için bk. el-Nisa 4/152.

⁹² el-Nem 16/90.

6.3.3. Kanaat ve Sabır

Birbirlerinin kusurları vuku bulduğunda: *"Onlar sizin örtünüz, siz de onların örtüsüsünüz."*⁹³ Emriyle o kusuru örtmeli veya görmemezlikten gelmelidir. Hz. Peygamber, Hz. Ömer'in "İhtiyacımızı gidermek için ne gibi mal elde edelim?" diye sorması üzerine şu tavsiyede bulunurlar: *"Malın en faziletlisi zikreden bir dil, şükreden bir kalp ve âhireti ile ilgili durumlarda ona yardım eden imanlı bir hanımdır."*⁹⁴

Kanaat ve şükür aile kurumunun en önemli iki esasıdır. Seküler dünyanın, kapitalizmin modern aileye vurduğu en büyük darbe, mevcut olanla kanaat edip onunla mutlu olma yerine, elde olmayan elde etme hırsı ve çabasıyla hayatı mutsuz ve yaşanmaz hale getirmesidir. Onun için kadın ve erkeğin, gece gündüz demeden para elde etmek ile mutluluğun elde edileceği zannı hep yanıltıcı ve sonuçsuz kalmaktadır. Çok paranın mutluluk getirmediği konusu yüksek boşanma oranlarının en çok refah seviyesi yüksek olan zengin toplumlarda çıkması bunun en büyük delilidir. İslam ailesi, en büyük zenginliği iktisat ve kanaatte görmektedir. Kanaat ve iktisat şükürün, şükür de mutluluğun anahtarıdır. Yaratıcının: *"Eğer şükrederseniz kesinlikle artırırım"*⁹⁵ ilkesi burada da geçerlidir.

Sabır, birçok problemin ilacı olduğu gibi İslam ailesinde de birçok problemin temel ilaçlarından biridir. Zira hayat, hep aynı doğrultuda, otobanda giden, engel ve yokuşu olmayan, hep düz çizgide seyir eden bir yolculuk değildir. İnişli-çıkışlı, zaman zaman yokuşlu ancak sabır ve tahammülle aşılabilir bir yolculuktur. Bunun en güzel örneğini, bize model, "üsvetun hasenetün"⁹⁶ olan Hz. Peygamber'in hayatında görebiliyoruz. Ancak genelde Hz. Peygamber'in aile hayatında beşeri anlamda yaşanması doğal olan bazı aksaklıklarından, Hz. Peygamber ve O'nun eşleri olan muhterem annelerimize olan saygımızdan dolayı pek bahsetmeyiz. Böylece onların aile hayatlarında hiç problem, sıkıntı, darlık vb. durumların vuku bulmadığını düşünürüz. Hâlbuki böylesi bir durum ilahi yaratılışa aykırı, imtihan olgusuna muhalif, Hz. Peygamber'in her şeyi ile bize örnek olma gerçeğine munafidir. Hz. Peygamber, bazen annelerimizin insan olmaları hasebiyle talep ettikleri dünyalık durumlara ekonomik imkânsızlıklardan dolayı cevap verememiş ve bu durum aile içi krizlere sebep olmuştur. Nitekim böylesi bir durumda şiddet ve hakaret değil, *pasif direniş aktif mücadele dediğimiz sabırla* tahammül göstererek onlarla bir gün küs kalarak, bir ay gibi süre ile karı-koca ilişkilerini askıya almış ve böylece eşlerine düşünme payı vermiştir.⁹⁷ Aynı şekilde tabiatı gereği sert karakterli olan Hz. Hafsa

⁹³ el-Bakara 2/187.

⁹⁴ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizi, Tefsirü'l-Kur'ân, nşr.y, (Beyrut: Darul Marife, 1998), 48; İbni Mâce, "Nikâh", 5.

⁹⁵ el-İbrahim 52/7.

⁹⁶ el- Ahzâb 33/21.

⁹⁷ Muhammed b. Sa'd b. Meni el-Haşimî el-Basrî İbn Sa'd, *Kitâbü't Tabakati'l Kebir*, nşr. Ali Muhammed Ömer (Mısır: b.y, 2001), 10/180. Bazı rivayetlerde de bu olaya; Hz. Peygamberin Zeynep bnt. Cahş annemize gönderdiği bir hediyenin Hz. Zeynep tarafından geri çevrilmesidir. Bk. İbn Sa'd, *Kitâbü't Tabakati'l Kebir*, 10/181. Bu rivayeti esas aldığımız durumda da İslam ailesinde sabır kavramın çözücü gücünü görmekteyiz.

annemiz ile kıskançlığı fazla olan Hz. Aişe annelerimizin bu durumlarına karşı sabretmiş ve onları bu şekilde kabul ederek İslam ailesinin her şart ve durumda nasıl yürümesi gerektiğini de bizzat yaşantısıyla ortaya koymuştur.⁹⁸

6.3.4. İtaat ve İstişare

İtaat ve istişare aile kurumu için en güvenli limandır. “Sabitelere sırt çevirerek yeni yeni roller ve modeller üretme çabası günümüz kadınına şöyle bir noktaya getirmiştir: Kocasına değil patronuna güvenen, bir başka ifade ile koca merkezli değil, patron merkezli bir kadın tipi ortaya çıkmış ve bu tip, kocasından başka herkese karşı itaatkâr ancak kocasına karşı ise isyankâr bir davranış tarzı geliştirmiştir.”⁹⁹

İstişare İslam ailesinin adeta temelini oluşturur. Nitekim Hz. Peygamber Hudeybiye Antlaşma maddelerini uygulamada Müslümanların yavaş davranmalarına üzölmüş ve bunu eşi Ümmü Seleme annemizle paylaşarak yaptığı istişare ile çözmüştür.¹⁰⁰ Bu ve buna benzer birçok konuda Hz. Peygamber annelerimizle istişarede bulunmuştur. Nitekim Kuran’da istişare/danışma anlamına gelen Şuara Suresinin yanı sıra istişareyi emreden ayetlerde de göröldüğü gibi¹⁰¹ istişare ve itaat İslam toplumunun yanı sıra İslam ailesinin de temel ilkelerindedir. İslam ailesinde aile reis olmak, her şeyi kendi başına yapmak anlamına gelmediğini Hz. Peygamberin ifade ve uygulamalarında görmek mümkündür. Her hangi bir konuda veya ailede varılan bir karara bağlı kalmak ve ona itaat etmek, hem insani hem de İslami bir ilkedir. İslam ailesi, aile reisine sorumluluk kadar, kadına da aynı şekilde ilgili durumlarda itaat vazifesini yüklemiştir.

6.3.5. Fıtrî Değerlere ve Rollere İhtiram

İslam ailesinde her birey değerlidir ve her değerinde kendisine biçilmiş fıtrî bir rolü ve vazifesi vardır. Bu sebeple aile aynı zamanda değerler topluluğudur. Aile, her bireyin münferit takındığı sıradan bir yaşam alanı olmayıp müşterek ve rollerine bağlı bireylerin oluşturduğu sorumluluk taşıyan kutsal bir topluluktur. Hatta bireyler arasındaki farklı rollerin öneminden dolayı aile; “üyeleri arasındaki

⁹⁸ Bu konuda geniş bilgi için İbn Sa’d’ın “*Tabakatu’l Kübra*”sında annelerimizin bu ve buna benzer durumlar hakkındaki ilgili yerlerine bakılabilir. Bu yerlerden bir ikisi için bk. İbn Sa’d, *Kitâbü’t Tabakati’l Kebir*, 10/57-80, 85-94.

⁹⁹ Öğüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli”, 55.

¹⁰⁰ Buhâri, “Şurut”, 15; Ümmü Seleme annemiz ve bu durum ile ilgili bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, “Ümmü Seleme”, Türkiye Diyanet Vakfı *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/328-330.

¹⁰¹ el-Âl-i İmrân 3/159; el-Şûra 42/38.

ilişkilerden ve ilişkilerin yapılaşmasından doğan kurumlar” şeklinde de tanımlanmıştır.¹⁰²

Epiktetos'un, fıtrata biçilmiş olan rol için Tanrı ile kul arasındaki benzetmesi, aile bireyleri arasındaki durumu açıklamak için güzel bir tespittir: “Hatırla, uzun veya kısa bir piyeste müellifin sana verdiği rolü oynayacak bir aktörsün.”¹⁰³ Bu anlamda aile bireylerinde herkes kendileri için verilmiş olan fitri rolüyle meşgul ve mefğur olmalıdır. İslam ailesinin en önemli temellerinden biri *sorumluluk* ilkesidir.¹⁰⁴ Herkes bunun idrakinde olmalı ve gereğini yapmalıdır. Aksi durum aile için yıkımdır. Zira arılardan tutun ta karıncalara, kadar bütün canlılarda bile roller ve vazifeler belirlenmiş ve bu vazife doğrultusunda hayat akışı devam ederken, müdürden hizmetçiye kadar farklı rol ve vazifeleri ortada iken ailede kadın erkek eşitliği adına bu rolleri yok saymak, aileyi yok saymak ile eşdeğerdir.

“Eş olmak küçük bir yöneticiliktir. Geleneksel evlilik anlayışında, erkek evin dış, kadın da evin iç yöneticisidir.”¹⁰⁵ Bu anlamda erkeğin anatomik ve fizyolojik yönlerden kadınlardan farklı oluşundan dolayı ailenin reisi/kavvamı kadının ve ailenin koruyucusu olarak dışarda çalışarak helal rızık teminiyle, nafaka¹⁰⁶ gibi büyük bir sorumluluk yüklenirken, kadının da; evin mürebbiyesi unvanıyla ailenin adeta iç işlerinden; huzur, güven, sükûn ve neslin terbiyesinin vazifesiyle yükümlü sayılmıştır. Kadın ailenin kraliçesi, erkek de ailenin reisidir. Zira yaratıcı; “*erkek kadın gibi değildir*”¹⁰⁷ demek suretiyle, erkeğin sert ve zorluklara dayanabilecek bir yapıda, kadının ise kuvvetin aksine, nahif, latif, müşfik ve zayıf olarak yaratıldığı ifade edilerek ailedeki rollerin de bu fitri durumla uyumlu olmuştur.

Bu uyumun bozulmasıyla kadın ve erkek her ikisinin sabahtan akşama kadar dışardaki koşuşturması, hem kadını, hem de erkeği hayat karşısında yorgun ve bitkin düşürmüştür. Akşama kadar dışarıda iş hayatının yükü altında birlikte ezilen karı-koca, akşamleyin evlerinde birbirlerine yönecek ve birbirlerini teselli edecek ne zamanları, ne imkânları ve ne de enerjileri kalmaktadır.¹⁰⁸

6.3.6. Saygı ve Sevgi

İslam ailesinin en önemli sacayaklarından birisi de karşılıklı saygı ve sevgidir. Aile kurumu baştan sona, yani ilk adımdan son nefese kadar karşılıklı sevgi, saygı, sadakat, fedakârlık, feragat ve yeri gelince karşısındakini kendine tercih olan isar denilen yüce ahlaki zorunlu kılan temel bir müessesedir. Bu

¹⁰² Geniş bilgi için bk. Zeynel Abidin Ataşalan, “*Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim’e Göre Aile Kavramı*” (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Yüksek Lisan Tezi, 2008), 5.

¹⁰³ Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, çev. Cemal Suer (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010), 22.

¹⁰⁴ Cuma Karan, “Aile Bağlamında Cinsiyet Eşitliğinin Beslendiği Arka Plan ve Sahabe Ailesi”, *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa: y.y, 2019), 572.

¹⁰⁵ Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi* (İstanbul: Nesil Yayıncılık, 2019), 193.

¹⁰⁶ Geniş bilgi için bk. Öğüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli”, 49-52.

¹⁰⁷ el-Âli İmran 3/35.

¹⁰⁸ Öğüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli”, 55.

vasıflarla donanmış bir aileyi hiçbir problem sarsamaz. Hâlbuki modern telakkilerle yetişen insan; egoist, pragmatist ve haz düşkünü olma yönünde hızla ilerlemekte ve andığımız erdemlerden uzak bir terbiye ile yetişmektedir. Bu yetişme tarzının tabii bir neticesi olarak, eşler arasında insani bir davranış olan karşılıklı güven, saygı ve sevgi duyguları zayıflarken, pragmatik yararlar vadeden iş hayatında, işverenlere karşı her türlü yaltaklanma normal görülmektedir.”¹⁰⁹

Hz. Peygamber, zaman zaman eşleriyle şakalaşır, bazen de annelerimizin kıskançlıklarıyla karşı karşıya kalırdı. Hz. Aişe hiçbir kadına karşı Hz. Hatice’ye duyduğu kıskançlık derecesinde kıskanç olmadığını belirtmiştir. Hatice’nin, kendisinin Hz. Peygamber’le evlenmesinden üç sene önce vefat ettiğini ifade ederek Hz. Hatice’yi kıskanmasının sebebinin Hz. Peygamber’in onu sık sık yâd etmesi olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰ Siyerde geçen şu örnek bu durumu güzel ifade etmektedir: “Hz. Peygamber bir gün bir yerde bal yemişti. Hanımı Hz. Aişe’nin yanına gelince, Hz. Aişe Efendimize ağzının koktuğunu söylemesi üzerine Hz. Aişe’yi çok seven ve ona çok değer veren Hz. Peygamber de bir daha bal yememeğe yemin eder.”¹¹¹ Hz. Peygamber eşlerine olan sevgisi ve onlara verdiği değerden dolayı, onları hep ciddiye almış ve en ufak bir ağız kokusu ile dahi olsa, Hz. Aişe annemizi rencide etmekten içtinap etmiştir.

İslam ailesinde bireyler sadece birbirlerine değil aynı zamanda hassasiyetlerine de saygı duyarlar. Mesela Hz. Peygamber’in baldızı Esmâ bnt. Ebu Bekr eşi Zübeyr b. Avvam’ın kıskanç durumuna saygı duyup buna dikkat ederdi. Esmâ: “Bir gün hurma çekirdeklerini başımda taşıyordum. Etrafında bazı sahabeler varken Hz. Peygamber’le karşılaştım. Beni çağırdı ve ardından terekesine almak için devesini ihladı. Ben de erkeklerle beraber gitmekten utandım. Zübeyr’in kıskançlığını düşünerek reddettim.”¹¹² der.

İslam ailesinin model ismi Hz. Peygamber, sevgi ve saygıyı sadece aile içinde değil toplumsal hayatın bütün sathında geçerli olacak şekilde şu ifade ile noktalamıştır: “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.”¹¹³

6.3.7. Empati, Hüsni-ü Zan ve Affetmek

İslam’ın birçok problemin çözümünde öne çıkardığı en önemli çözücü yöntem, empatidir. Kendini onun yerine koymak, “kendin için istemediğini başkasına da istememek, kendi için istediğini kardeşine de istemek”¹¹⁴ ilkesi her konuda çözücü bir

¹⁰⁹ Ögüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli”, 57.

¹¹⁰ Ömer Sabuncu, Hz. Hatice Bint Huveylid / Peygamber Evinin Hanımları 1 (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 125.

¹¹¹ Buhârî, “Tefsir”, 66/1-2.

¹¹² İbn Sa’d, Kitâbü’t Tabakati’l Kebir, 10/ 271.

¹¹³ Tirmizî, “Birr”, 15.

¹¹⁴ Buhârî, “İmân”, 7; Müslim, “İmân”, 71-72.

güce sahip olduğu gibi, aile problemlerinde de aynı güce sahiptir. Bir problem veya olumsuzluk karşısında ilk yapılacak husus kendimizi karşımuştakinin yerine koymaktır. "Bu bana yapılışaydı ne hissederdim, ne yapardım, karşımdaki kişiden ne yapılmasını isterdim" şeklindeki bir sorunun cevabını bu empati yöntemiyle çözmek, problemin büyümesine fırsat vermeden, onu yerinde imha etmektir. Özür dilemekle imhaya başlayan bir problem affetmekle nihayet bulması İslam ailesinin temellerini oluşturan Kur'an ve Hz. Peygamber'in müminlere yaptığı temel uyarılarıdır. Zira Allah'ın isimlerinden biri de "Afuv" yani affedicidir. Hz. Peygamber'in Hz. Aişe annemize öğrettiği duada: "Allah'ım! Sen çok affediciisin, affetmeyi seversin. Beni bağışla!"¹¹⁵ deyip Allah'ın en sevdiği amelin de affetme olduğunu düşünmesi, affetmeye muhtaç olan bir insanın da affetmesini bilmeli ve bu bilginin uygulanmasının en haklı olduğu yerin de aile olduğu unutulmamalıdır.

Hz. Peygamber en sevdiği annemiz Hz. Aişe'ye Beni Müstalik seferinde atılan iftira konusunda henüz netleşmediği ve dedikoduların yaygın olduğu bir zamanda babasının evinde hasta yatan Hz. Aişe'yi teselli ederek; "Ey Aişe eğer masum isen Allah seni temize çıkaracaktır, bir günah işledin ise tövbe et, affını dile, Allah af dileyenleri bağışlar"¹¹⁶ deyip ona af yolunu göstermiş ve bir eş olarak kendisi de bu duruma sabretmiştir. Aynı olayda münafıklar tarafından yayılan ve âdete bütün Medine'nin gündemine oturduğu bir zamanda Hz. Peygamber Mescide giderek; Hz. Aişe hakkında hüsnü zannını dile getirmiş, bu konuda en ufak bir tereddüt geçirmemiştir.¹¹⁷ Zira konu ile ilgili inen Nur Suresindeki 12. ayette; "Bunu işittiğiniz zaman mümin erkekler ve kadınların birbirini hakkında hüsn-i zan beslemeleri ve "bu apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi?" diyerek Müslümanların hüsnü zanna sarılıp iftiranın her türlüşünden uzak durmaları hatırlatılmaktadır. İlahi ve Nebevi emirler ile kurulmuş ve o ilkelerle dünyanın cenneti haline gelmiş bir İslam ailesinin istikameti ve sonucu da cennet olacaktır.

6.3.8. "Sarahen Cemilen" Talak/Güzelce Ayrılış

İslam'da Allah'ın en hoşlanmadığı helal olarak kabul edilen amel ve eylem boşanmadır. Zira İslam öncelikle eşlerin evlilik birliğini, karşılıklı sevgi ve saygı ortamını olabildiğince korumalarını, bu hususta fedakârlık gösterilmesini, özellikle de erkeklere eşleriyle iyi geçinmelerini ve onların kusurlarını değil olumlu yönlerini görmeye çalışmalarını öğütlemiştir.¹¹⁸ Aile içi anlaşmazlığın ortaya çıkması durumunda evliliğin devamını sağlamaya yönelik bazı tedbirlere başvurulmasının, geçimsizliğin devam etmesi durumunda ise erkek ve kadının ailelerinden seçilecek hakemlerin onların arasını bulmaya gayret etmesini

¹¹⁵ Tirmizî, "Daavât", 84 ; İbni Mâce, "Dua", 5.

¹¹⁶ İbn Hişam, Siyretü'n-Nebeviyye, 2/301.

¹¹⁷ İbn Hişam, Siyretü'n-Nebeviyye, 2/300.

¹¹⁸ el-Nisâ 4/19.

istemiştir.¹¹⁹ Önemli bir sebep bulunmadıkça keyfî bir şekilde aile birliğinin sona erdirilmesini hoş görmemiştir.¹²⁰ Bütün bunlara rağmen ailenin sürdürülmesi imkânsız hale gelmiş ve artık karşılıklı zararlar doğuracak bir durum söz konusu olmuş ise sadece kâğıt üzerinde evli görünüp ancak gönül ve bedence ayrı yaşamayı da ahlaki, sosyolojik ve hukuki anlamda uygun görmemiştir. Bu konuda kırmadan, dövmeden, hukuki çerçevede çözüm olarak “talak”¹²¹ denilen boşanma müessesesini devreye sokmuştur. Ancak bu ayrılma ve boşanma durumunu da “Allah’ın hoşlanmadığı helal”¹²² eylem kategorisinde kabul etmiştir. İslam öncesi cahiliye toplumunda boşama yetkisi sadece erkekte idi.¹²³ İslam kadının kocasını boşama hakkını vermekle beraber mahkemeye başvurarak boşanma imkânını getirmiştir. Bu da ailede meydana gelen geçimsizliğin şiddete ve daha büyük yıkımlara dönüşmesini engellemiştir. Nitekim kendisini dövdüğü için kocasını şikâyet ederek ondan ayrılmak isteyen Ümmü Cemil bnt. Abdillah’ı Hz. Peygamber kocasından boşamıştır.¹²⁴

İslam diğer dinlerin aksine yürümesi mümkün olmayan bir evliliği sürdürmeyi uygun görmemiştir. Hıristiyanlıkta; *“Karısını fuhuştan başka nedenle boşayıp başkasıyla evlenen zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen zina etmiş olur.”* Şeklinde bir durum söz konusudur.¹²⁵ Ancak İslam dininde kişinin mutsuz bir evlilik sonucu kişinin ölünceye kadar her günü azapla geçecek olan, hayatın gerçekleriyle uyuşmayan, ömür boyu bir yaşamayı uygun bulmamıştır. *“Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın.”*¹²⁶ İlahi buyrukla iki yoldan birinin tercih edilmesini emretmiştir.

Nikâh ailede huzurun devam ettiği sürece değerlidir. Ancak huzurdan uzaklaşmış bir aile kurumu, iki taraf ve çocuklar için acı ve ıstıraba neden oluyorsa böylesi bir durumda en güzel şekliyle ayrılma, çözümün tek yoludur. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Zeyd bin Harise ile Zeynep bnt. Cahş’ın boşanması¹²⁷ bu çözüme dair bir örnektir.

¹¹⁹ el-Nisâ 4/34-35, 128.

¹²⁰ Müslim, “Rağâ”, 63.

¹²¹ Bk. H. İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/495-500.

¹²² Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3.

¹²³ Cahiliye döneminde kadının durumu ile ilgili geniş bilgi için bk. Şemseddin Günaltay, “İslâm’dan Önce Araçlar Arasında Kadının Durumu, Aile ve Türklü Nikâh Şekilleri”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 1/3 (2002), 189-199.

¹²⁴ İbnü’l-Esir, *Usdü’l-Gabe*, (Beyrut: Daru’l İbn Hazm 2012), 1600.; İbn Hacer el-Askalânî *el-İsâbe*, (Beyrut: Daru’l Kütübü’l İlmiyye 1995), 8/368.

¹²⁵ Matta 19/9.

¹²⁶ el-Talak 65/2.

¹²⁷ el-Ahzap 33/37.

Sonuç

Avrupa, son 30 yıl içerisinde özellikle aile düzeni ve yapısında büyük değişikliklere şahit olmuştur. Azalmakta olan iş gücüne karşılık olarak kadınların iş gücüne katılımı artmıştır. Erkeğin ailesi için tam gün çalışarak "ekmek kazanan" olduğu ve kadının da karşılığında bir ücret olmayan ev işlerini yapıp çocuklarına baktığı geleneksel aile modeli, çoğu AB üyesi birçok ülkede azalmıştır.

Kadın, tarih boyunca toplumun en mağdur insanı olmuştur. Feodal tarım döneminde tarım/tarla işçisi, sanayi devrinde ucuz fabrika çalışanı, günümüzde ise erkeğin zevk ve şehvet objesi olmaktan kendini kurtaramamıştır. Günümüzdeki durum ise sinsi bir şekilde sözde özgürlük ve eşitlik adına yapılmıştır. Bu hürriyet olsa olsa kadını rahat elde etmenin hürriyeti, özgürlük ise erkeğin istediği zaman cüzi bir meblağ karşılığında onunla gönül eğlendirebilmenin özgürlüğü olarak kendini göstermiştir. Kadının hep bedeni, teni sömürüldü, onun kişiliği, şahsiyeti, onuru, haysiyeti, şefkat ve merhameti hep görmemezlikten gelindi. Modern dünyada kadın en kolay elde edilen ve kendisinden zevk alınan, kurtulmak istenildiğinde de hemen kapı dışı edilen bir meta' oldu. Dini inanç ve metinler de aynı şekilde maksat ve amacından uzaklaştırılarak erkeğin lehine aynı şekilde erkek din adamları tarafından kadının aleyhinde yorumlanarak uygulandı. Bu yanlış inanç ve yorumlar İslam ailesinin köklü ve kesin esaslarına rağmen Müslüman toplumda da kendine zaman zaman gelenek adı altında uygulama alanı buldu. Müslüman toplumun dinden uzak olan bazı adetleri din yerine ikame edildi. Bu çarpık anlayışın ilk mağdurları da maalesef yine kadınlar oldu. Bu durum İslam ailesine fatura edilip ona gölge düşürdü. Böylece Müslüman ailenin eksiklikleri İslam'a mal edildi.

Modern yaşamda kadın, erkeğin gözüne zevk, şehvetine ve servetine sermaye oldu. Toplumsal süreçlerde hep kadın kullanıldı. Reklam sektörü, araba tekerleklerinin tanıtımında bile kadını kullandı. Mağdur eden ile mağdur edilenden, yani erkek ve kadından oluşan bu birliktelik aile olmaktan çıktı, geçici haz-zevk alma ortamına dönüştü.

İslam'a göre aile, farklı hayatları aynı çatı altında buluşturan, aralarında kurduğu nakış misali bağlar ile birbirlerine geçmelerini, birbirlerini bütünlemelerini ve güçlenmelerini sağlayan muhteşem birlikteliğin adıdır aslında. Mekânsal anlamda bu aile birlikteliğine dahil olan yakın akrabalar her ne kadar farklı yerlerde yaşasalar da aslında şeffaf bir cam çatı altındaymış gibi hep beraber ve acılarıyla mutluluklarıyla bir aradadırlar. O halde aile demek bu anlamda birlik demektir; birlik de dirlik demektir.

Bilişim çağı, uzakları yakına getirirken, yakınlardan da uzaklaştırdı. Bu ise, merhametin, sevginin, saygının hâsılı kişiyi insan vasıflarıyla donatıp mükemmel varlık olarak cihana sunacak olan en önemli ve en başat mektebimizi bize kaybettirdi. Böylece insanlık, yeryüzündeki aile cennetini kaybedip, baharını çöle çevirerek çoğu zaman telafisi olmayan ağır bedellere mahkûm oldu.

Modern aęın aile üzerindeki en büyük etkisi, birlik duygusunu zedeleyerek aile baęlarını gevşetmesidir. Ekonomik özgürlüęe sahip olan aile bireylerinin, hayatlarını diledięince sürdürebilen baęımsız insanlar olma iddiasıyla birbirlerinden uzaklaşması, modern toplumların en acı verici tecrbelerindendir. Oysa aile bireyleri birbirlerine sadece maddi anlamda deęil, aynı zamanda manevi anlamda da muhtaçtır. Sadece birbirlerini yedirip giydirmekle deęil, duygusal ve zihinsel anlamda beslemekle de sorumludur. Sevgi ve samimiyette birlięi, yani huzur ve güven dolu bir aile iliřkisini kurmak, bizi cennetin bir řubesi olan aile huzuruna ve mutluluęuna ulařtıracaktır.

Kaynakça

Acar, H. İbrahim. "Talak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Açık, Fatma. *Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Akdoğan, Ali. "Geleneksel Geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2002), 27-72.

Aktan, Coşkun Can-Vural, Tarık "Kuralların ve Kurumların Sosyolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme-Terminoloji ve Tipoloji", *Kurumsal Sosyoloji, Kurallar, Kurumlar ve Düzen*. Ed: Coşkun Can. SPK yayınları, 2005.

Aktay, Yasin. "Modern Dünyada ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülhazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler". *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Akyüz, Emine. "Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkisi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 10/1-2 (1978):1-6.

AKKYŞÖYK, Ailenin Korunması Ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Yönelik Kanun. Resmi Gazete. 28239 (20 Mart 2012), Kanun No. 6284. Erişim 8 Şubat 2020. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf>

Atar, Fahrettin. "Nikâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Ataşalan, Zeynel Abidin. "Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı". Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisan Tezi, 2008.

Aydın, Mehmet Akif. "Aile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/196-200. İstanbul: TDV yayınları, 1989.

Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları, 2000.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, y.y, 1400.

Bulut, Işıl. "Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma". *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Fakültesi Dergisi* 1/ 2-3 (1983), 77-109.

Çapcıoğlu, İhsan. "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile". *Turkish Studies* 13/2 (2018): 19-34. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3312-published.pdf>

Cerrahoğlu, İsmail. "İslam'da Ailenin Önemi Aile Müessesinin Erozyonu". *Diyanet Dergisi* 27/2 (1991), 15-24.

Çiftçi, Mehmet Emin. "Üsve-i Hasane Olarak Hz. Peygamber (sav) ve Ailesi". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. ed. Abdullah Kartal. 401-420. Şanlıurfa: 2019.

Çiğdem, Ahmet. *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınlar, 2004.

DH, Doğru Haber. "Kadının Beyanının Esas Alınması". Erişim 4 Şubat 2020. <https://dogruhaber.com.tr/mobil/haber/639882-kadinin-beyani-esas-alindigi-icin-kisin-sogugunda-arabada-yatiyor/>

Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. 1-4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, trz.

EDS, EXIT Deutsche Schweiz. "Our Society". Erişim 2 Şubat 2020. <https://exit.ch/en/who-is-exit>

Epiktetos. *Düşünceler ve Sohbetler*. çev. Cemal Suer. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010.

Erol, Pelin Önder. "Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu". *Sosyoloji Dergisi* 33 (2016), 49-66.

EM, ELMAANI. Aranan: "حرت" **Erişim 8 Şubat 2020.** <https://www.almaany.com/tr/dict/artr/%D8%AD%D8%B1%D8%AB/?c=t%C3%BCm>

Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. çev. Heyet. Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.

Günaltay, Şemseddin. "Kable'l-İslâm Araçlarında İctimâî Aile". *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 1/4 (1926), 74-104.

Günaltay, Şemseddin. "İslâm'dan Önce Araçlar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 1/3 (2002), 189-199.

Harman, Ömer Faruk. "Semavi Dinlerde Aile". *Aile Sempozyumu Tebliğler*. ed.y. 37-51. Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015.

Herman, Eva. *Das Eva-Prinzip*. München: Goldmann verlag, 2007.

Hobsbawm, J. Eric. *Devrim Çağ*. çev. B. Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003.

İbnü'l-Esir. *Usdü'l-Gabe*. nşr.y. Beyrut: Daru'l İbn Hazm, 2012.

İbn Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe*. nşr.y. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 1995.

İbn Hişam. *es-Siretü'n-Nebeviyye.*, nşr. Mustafa Saka v.d. 3-4 Cilt. Beyrut: y.y, 1955.

İbn Manzur, Muhammed b. Mukerrem. *Lisanü'l-Arap.* Beyrut: Daru's-S'adır, 1992.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Meni el-Haşimî el-Basrî. *Kitâbü't Tabakati'l Kebir.* nşr. Ali Muhammed Ömer. 10 Cilt. Mısır: 2001.

İbn.Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen.* nşr. y. 1-4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, 1997.

Kandemir, M. Yaşar. "Ümmü Seleme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* İstanbul: TDV Yayınları, 2012

Karan, Cuma. "Aile Bağlamında Cinsiyet Eşitliğinin Beslendiği Arka Plan Ve Sahabe Ailesi". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı.* ed. Abdullah Kartal. 567-580. Şanlıurfa: y.y, 2019.

Kaya, Sıtkı. "Hz. Âdem, Hz. Nuh ve Hz. İbrahim Kıssalarında Aile". Samsun: *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,* 2019.

Kızmaz, Zahir. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme". *Mukaddime* 5 (2012), 51-74.

Kitab-ı Mukaddes. 10 Şubat 2020. <https://www.kitabimukaddes.com/kutsal-kitap-hakkinda-bilgilendirme-ve-tam-metni/>

KitabıMukaddes.2Şubat2020.[https://www.biblegateway.com/passage/?search=Genesis+2%3A18&version=NIV\(Erişim:2.02.2020\)](https://www.biblegateway.com/passage/?search=Genesis+2%3A18&version=NIV(Erişim:2.02.2020))

Müslim, Ebû'l-Huseyn b. Haccac. *el-Cami'u's-Sahih.* Beyrut: Daru'l-Marife, 1997.

Nursi, Said. *Lem'alar.* İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2019.

NP, National Post. "Lifestyles of the rich and furry". Erişim 2 Şubat 2020. <https://nationalpost.com/entertainment/lifestyles-of-the-rich-and-furry-on-the-obscenely-wealthy-animals-whose-owners-left-them-everything>.

Öğüt, Salim. "Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli: İnfak ve İtaat". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 39-58.

Öz, Nedim. "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Aralık/2019), 795-836.

Öztürk, Mahmut. "Aile Kurumunun Devamını Sağlayan Temel İlkeler". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı.* ed. Abdullah Kartal. 424-435. Şanlıurfa: 2019.

Özüdoğru Erdoğan, Halide. "Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile". *Kutlu Doğum Haftası Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz Sempozyumu*. İstanbul: DİB Yayınları, (2015), 617-626.

Paslı, Cemil. *Ailede Huzur İçin* 9 S. Konya: Çimke Yayınları, 2015.

Paslı, Cemil. "Travma Geçiren Çocuklar". Erişim 12 Şubat 2020. <http://www.cemilpasli.com/sosyal-hizmet/oral-fiksasyon-ve-anne-yoksunlugu>.

L, Lexico."Aranan: Dejenerasyon", Erişim 8 Şubat 2020 <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=degeneration>

Resmî Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf> (Erişim: 08.02.2020)

Ruth Farrugıa-Angela Abela. "Avrupa Birliğinde Aile Politikaları". *Günümüzde Aile* (Uluslararası Aile Sempozyumu. 453. 466. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Sabuncu, Ömer. *H. Âişe Bint Ebi Bekir*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.

Sabuncu, Ömer. *H. Hatice Bint Huweylid*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.

Sabuncu, Ömer. "Câhiliyeden İslâm'a Çocuklarla Ebeveynlerinin İlişkileri Açısından Değişim".

II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı. ed. Abdullah Kartal. 296-303. Şanlıurfa: 2019.

SE, Schweizerische Eidgenossenschaft. "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005". Erişim 8 Şubat2020.

<https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/katalogedatenbanken.assetdetail.4682796.html>

Sulu, Muhammed. "Ötanazi Üzerine". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmalar Dergisi* 22/2 (2014), 551-575.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274364>

Tabakoğlu, Ahmet. "Batı Ailesi ve Kadın". *Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Tarhan, Nevzat. *Kadın Psikolojisi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2019.

TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu. "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri". Erişim 2 Şubat 2020. <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24642>

TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu. "Türkiye'de Boşanma Sebepleri". Erişim 13 Şubat 2020. <http://rapory.tuik.gov.tr/13-02-2020-20:02:04-1436000633486653901298748013.html>

TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye’de Boşanma Sebepleri. Erişim 2005 <http://rapory.tuik.gov.tr/13-02-2020-20:02:04-1436000633486653901298748013.html>

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen*. 1-8 Cilt. İstanbul: el-Mektebetu'l-İslamiyye, trz.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Tefsirü'l-Kur'ân*. nşr.y. Beyrut: Darul Marife, 1998. 48.

TT, Time Turk. “Hollanda’da Ötenazi Vakaları Artıyor”. Erişim 2 Şubat 2020. <https://www.timeturk.com/hollanda-da-otanazi-talepleri-artiyor/haber-1348339>

Yasdıman, Hakkı Şah. “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18-19 (2001), 241-266.

Erjem, Yaşar - Kızılçelik, Sezgin. *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü*. İzmir: Saray Kitabevleri, 1996.

Yıldırım, Neşide. “Türkiye’de Boşanma Sebepleri”. *Bilig Dergisi* 28 (2004), 59-81. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3312-published.pdf>

ZO, Zeit Online. “So Homosexuell ist Europa”. Erişim 08 Şubat 2020. <https://blog.zeit.de/teilchen/2016/10/19/so-schwul-ist-europa/>

The Dilemmas Of The Modern Family And The Islamic Family*

Cuma KARAN**

Abstract

The family, which is one of the institutions influenced by modern life, struggles with many problems especially in the geography where western culture is dominant. The decrease in populations that are the future of societies creates great concerns for the future. The measures taken in this regard are not effective enough to change the result. Differentiated gay marriages that are called new relationships, absence of children in heterosexual marriages, or termination of these marriages after a short period of time are among the most important social problems. Accordingly, children who grow up without parents are deprived of parental education. Consequently, other problems such as addictions, inclination to commit crime and cultural degenerations arise. Members of a disintegrated family are doomed to live and die alone.

The current situation of the modern families adversely affects the traditional Muslim families from time to time. Established on the axis of the Islamic belief, the principles that the Islamic families consider as a basis for these modern family dilemmas provide a solution to modern family problems. This study was based on this axis.

Keywords: Modernity, Modern Family, Marriage, Divorce, Muslim Family, Extended Family.

Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi

Öz

Modern yaşamın etkilediği kurumlardan biri olan aile özellikle Batı kültürünün egemen olduğu coğrafyada birçok problemle boğuşmaktadır. Toplumların geleceği olan nüfusun düşmesi gelecek adına büyük bir endişeye sebebiyet vermektedir. Bunun için alınan önlemler ise sonucu değiştirmeye yetmemiştir. Bir yandan farklılaşan yeni beraberlikler denilen eşcinsel evlilikler, diğer yandan normal evliliklerde ailelerin çocuk yapmamaları veya kısa süre sonra bu evliliklerin bozulması toplumsal hayatın en önemli problemlerindedir. Buna bağlı olarak ebeveyn sahibi olmayan çocuklar ebeveyn terbiyesinden uzak kalarak büyümeleri değişik suçlara meyil, kültürel kopma ve bağımlılık gibi başka problemleri de beraberinde getirmektedir. Dağılan aile bireyleri yalnız yaşamaya ve tek başına ölüme mahkûm olmaktadır.

* **Date of Submission:** 14.02.2020 **Date of Acceptance:** 03.03.2020

This paper is the English translation of the study titled "Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi" published in the 11th issue of *İlahiyat Akademi*. (Cuma KARAN, "Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi", *İlahiyat Akademi*, sayı: 11, Temmuz 2020, s. 125-158.) The paper in Turkish should be referred to for citations.

** Dr., Trabzon University, Faculty of Divinity, Department of Islamic History and Arts, Trabzon. cumakaran@hotmail.com ORCID: 0000-0001-1917-7903

Modern aile anlayışının geldiği bu durum karşısında Müslüman aile de bu durumdan zaman zaman olumsuz etkilenmektedir. Bu durumda modern aile çıkmazlarına karşı tek reçete İslam inancı ekseninde kurulan İslam ailesi modelidir. Onun kabul ettiği esaslar günümüz aile problemlerine karşı bizlere çareler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Modern Aile, Evlilik, Boşanma, İslam Ailesi, Geniş Aile.

Introduction

The concept of family is as ancient as the history of humanity, it is one of the concepts that are discussed the most in the modern world. Family is a sacred institution in all religions. Although it is the smallest social group where people are born, raised and developed, it still has a great role in shaping society. Family in Islam is important for maintaining the religion and generation.

With the objective of noting the obligations and reminding the facts, this study reviews the impact of modern conceptions on the institution of family and the points arising from the modern families that are created through these modern conceptions under certain titles. In addition, the impact of these conceptions on Islamic society will be examined, and Islam's measures against these misconceptions will be mentioned.

Considering the fact that Islamic family structure is occasionally affected by certain adverse aspects of traditions, the concept of "Islamic Family" was used in naming the family structure guided by the Quran and the Prophet, instead of the concept of "Muslim Family".

1. Modern/Modernity

The term "modern" has been derived from the Latin word "modernus" that has been formed from another Latin term "modo" meaning "right now".¹ As seen in many social concepts and theories, modernity cannot be limited to the context of a single word. This term called "neuzit" by German historians can be specified with the cultural and social transformations that happened between the 15th and 20th centuries.² During this period, two revolutions that affected the concept of modernity the most and that gave a shape to this concept occurred: The French Revolution and Industrial Revolution.³ The institution of classical family that was

¹ Yaşar Erjem - Sezgin Kızılcılık, *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü* (Izmir: Saray Kitabevleri, 1996), 385.

² Ahmet Çiğdem, *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas* (Istanbul: İletişim Yayınları, 2004), 72. For more details, see: Lawrence E. Cahoone, *Modernliğin Çıkmazları*, trans. A. Demirhan (Istanbul: İnsan Yayınları, 2001).

³ See: Pelin Önder Erol, "Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu", *Sosyoloji Dergisi* 33 (2016), 51.

built on traditions and beliefs was shaken by these two revolutions, and it got close to termination in western society.

A broad concept of institution such as family⁴ cannot be limited under certain titles. However, “the types of family can be ordered as pre-industrial family structure, industrial family structure and post-industrial family structure, the last of which can be divided into groups as the one that breaks up within itself, one that is fragmented, and the one that is not complete. What is meant by the family structure that breaks up within itself is the type that solely consists of spouses who do not have a strong relationship. The fragmented family structure is the type that emerges after one member of a nuclear family is lost. Within this structure, one of the spouses maintains the family (with the children). The third is the uncomplete family structure which reflects the nuclear family form that has never been formed. Accordingly, the family structure with illegitimate children is an example.”⁵

2. The Concept of Family

It is challenging to make a universal and unchangeable definition of a broad concept and institution such as family because the concept of family has been changed and transformed throughout history which is also the case for the social structure. Therefore, different philosophers have used various criteria to determine the bounds of family.

Definitions or descriptions of family include the following: “After settling on territories, siblings formed families by living with their fathers, sons or grandchildren from the same or vertical generations.⁶ “Groups that are formed by a lineage, belief/religion or a house, city, country or a profession”⁷.

The sociological definition of family is as follows: “Family is the group of people that have a kinship and bond between one another and adult members are to care the young members. Kinship is established through marriage and blood relationship.”⁸

3. Difficulties for Modern Family

The importance of determining certain problems and difficulties regarding the modern family structure that have captured our attention in recent periods and

⁴ See: Halide Özüdoğru Erdoğan, “Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile”, *Kutlu Doğum Haftası Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz Sempozyumu*, ed. Yüksel Salman (Istanbul: DİB Yayınları 2015), 617-626.

⁵ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi* (Ankara: Vadi Yayınları, 2000), 44-45; For more details, see: Emre Kongar, *İzmir’de Kentsel Aile* (Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1972), 22-23.

⁶ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, 35-36.

⁷ Muhammad ibn Muqarram ibn Manzur “Aile”, *Lisanu al-Arab* (Beirut: Daru as-Sadir 1992), 1/163.

⁸ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, trans. Heyet, (Istanbul, Kırmızı Yayınları, 2012), 246-247.

that have affected the family structure of Islamic geography has increased significantly. It is a fact that each problem to be mentioned here should be examined in detail.⁹

3. 1. Increase in Domestic Violence and Divorcing

The most important dilemma regarding the concept of family in the modern period is the inability to prevent *domestic violence* despite all the deterrent laws and law enforcement officers, and the inability to end the divorces. The most interesting aspect in this regard is the direct relationship between the violence and rate of divorce, and level of development. The rate of violence and divorce in Scandinavian countries, that are among the most developed countries in the world is, 60%. After the 1960s, this rate significantly increased in most of the developed countries. During the 1980s, half of the marriages in the United States resulted in divorce.¹⁰

The mean rate of divorce in the member countries of the European Union is 40% while this rate is 75% in Belgium according to the data of Eurostat – the European Union Statistical Institute. Regarding these statistics, Belgium is followed by Estonia with 70% and Czech Republic with 67%.¹¹

Considering the increase in the development status from the eastern and western locations of Turkey, the situation is not so different in the country. The Turkish city with the highest rough divorce rate in 2019 was İzmir (2.95‰), followed by Antalya (2.88 in a thousand) and Muğla (2.71 in a thousand). The Turkish city with the lowest rough divorce rate was Hakkari (‰0.25), followed by Siirt and Muş (‰0.33). The rate of divorce has increased in line with the increase in the educational degrees, economic status and wealth of people.¹²

Similarly, according to the official data, the most common reason for divorce in Turkey was violence (17.2%), after cheating, in 2006.¹³ This result can be interpreted as an impact of modern life on the Muslim family structure.

⁹ For instance, certain familial statistics from Switzerland, which is a highly-developed country, is known for its modern quality of life, will be presented.

¹⁰ Zahir Kızmaz, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme", *Mukaddime* 5 (2012), 61.

¹¹ See: İhsan Çapcıoğlu, "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile", *Turkish Studies* 13/2 (2018), 28.

¹² Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Evllenme ve Boşanma İstatistikleri" (2 February 2020); For more details on the causes on divorce in Turkey and for an assessment in this regard, see: Neşide Yıldırım, "Türkiye'de Boşanma Sebepleri", *Bilgi Dergisi*, 28 (2004), 59-81.

¹³ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Türkiye'de Boşanma Sebepleri" (13 February 2020).

3. 2. Relationships Threatening the Family Institution

The relationship that suits humans' nature, that is in accordance with one's honor, and that is necessary to ensure the continuation of future generations is the one which is established between a man and woman under a certain agreement to live the rest of their lives together. One of the most important functions of marriage is to give birth to a baby and raise the baby later. However, homosexual marriages, also called LGBT marriages, which do not coincide with the concept of family, which is overwhelmed by the conceptions of modern life, which are not in accordance with the traditional nature of humans and which are prohibited in all religions, are increasing¹⁴ day by day and they are legally recognized these days. Certain European countries institutionalize these marriages. Certain researchers criticize these new family types with the belief that they will terminate the traditional family structure and values, and that they will fragment classical families completely in time."¹⁵

A survey performed in ten European countries indicated the rate of people who are not interested in the opposite gender and who define themselves a LGBT member as 10%.¹⁶ One of the interesting results of this study is that the inclination to be a LGBT member was higher among those who were aged between 50 and 65 years compared to the young people. Such characteristics of those aged people, who are closer to death, remarkably reflect the gaps within their spiritual worlds. In addition, the higher rate of women who will give birth to children within these inclinations, is another issue that should be examined separately.

3. 3. Fulfillment of Family Function by Other Institutions

Settlement of aged parents in senior centers and children in day-care centers, and the entire day spent by married couples in working places adversely affect the institution of family, almost making it fully unfunctional. The modern family has assigned its specific duties to private or public institutions, deviating the institution of family from its essence and from the identity of being a shelter and solidarity area against external factors. Consequently, the obligation of parents to be at the working place all day makes it necessary for their children to be raised in child care houses called nurseries, which makes the presence of a generation that is deprived of the merciful education of parents and is raised with the initiative of different caregivers inevitable. To provide more details, the "oral fixation"¹⁷ syndrome among 0-2-year-old children who have not been cared for by their mothers adequately adversely affects these children for a lifetime and causes many psychosocial problems, particularly substance addiction.¹⁸ Accordingly, Allah orders the

¹⁴ LGBT; the acronym of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender.

¹⁵ Çapcıoğlu, "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile", 26.

¹⁶ Zeit Online (ZO), "So Homosexuell ist Europa" (08 February 2020)

¹⁷ See: Cemil Paşlı (CP), "Trauma Geçiren Çocuklar" (12 February 2020)

¹⁸ Cemil Paşlı, *Ailede Huzur İçin 9 Dokuz "S"* (Konya: Çim-ke Yayınları, 2015), 167.

people in three different verses of the Quran that “mothers should breastfeed their children for at least 24 months”, should be considered.¹⁹ Opening senior centers for elderly people or assigning the operation of these centers to companies terminates the responsibilities of children to care for their parents during their senior years which actually determines the future for every married couple. The phrase in the Quran “...as they brought me up [when I was] small”²⁰ reflects how children are to treat their parents after getting old, as their parents raised them when they were younger. Moreover, the Prophet clearly emphasizes the importance of obeying parents.²¹ People who make efforts to meet the expenses related to care centers for their children in their youth live a life without ever fully feeling their love toward their children, and they are obliged to live in senior centers without their grandchildren around during the period when they live their life as retired people. The concerns in our lives that make us anxious are based on dissatisfaction arising from deficits in love and respect.

3. 4. Children Living Without a Role Model

The rate of illegitimate children has been increasing in the modern world, particularly in the developing countries, which consequently creates many different issues. For instance, children’s socialization is adversely affected due to losing their healthy and reliable family environment. Children raised by a single parent or in fragmented families experience severe problems regarding socialization. One of the factors driving people to commit crime is this inadequate socialization during childhood.²² Although mothers undertake the care of their children after a divorce or during a non-marital relationship, the gap which arises from the fathers’ position as a role model cannot be filled. Mothers are the most important role models during the first two years of a child, while fathers undertake this position for the socialization of the child during the older ages.²³ A problematic generation and a chaotic, uncontrolled future is inevitable in the world formed by the children who are raised in the modern virtual world with the imaginary figures’ impact and without their own fathers.

¹⁹ al-Baqarah 2/233, al-Luqman 31/14, al-Ahqaf 46/15.

²⁰ al-Isra 17/24.

²¹ Muslim, “Birr”, 3. For more details, see: Mehmet Emin Çiftçi, “Üsve-i Hasane Olarak Hz. Peygamber (sav) ve Ailesi”, II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa: 2019), 408.

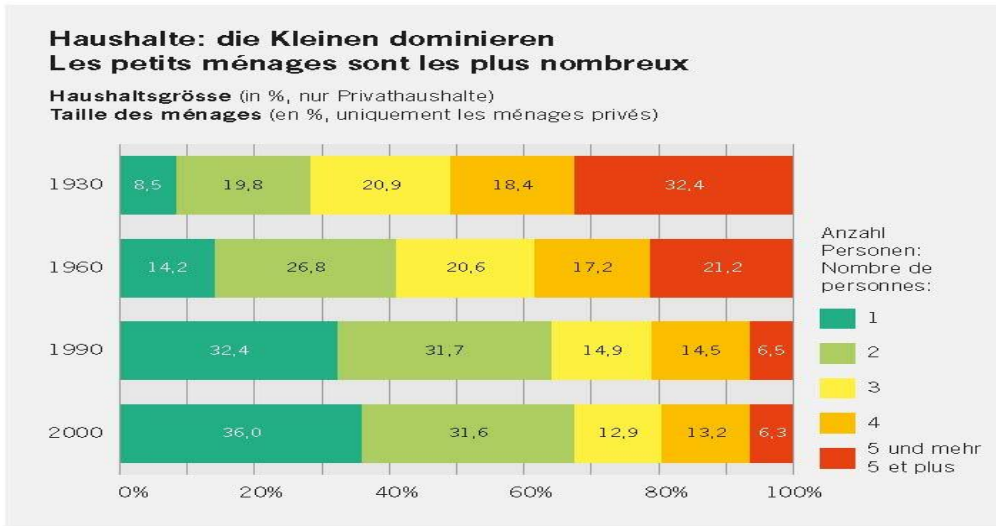
²² Kızmaz, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç”, 59; Paşlı, *Ailede Huzur İçin 9 Dokuz “S”*, 167.

²³ Emine Akyüz, “Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 10/1-2 (1978). 1.

3. 5. Loss of the Concept of Extended Family in Time

According to the 2005 data of Switzerland’s governmental statistics, the fall of the rate indicating the extended families in the country between 1930-2000 clearly shows that the concept of modern family has also been adversely affected and that the concept of family has lost its place in society.²⁴ As reflected in the table below, the rate of houses, where only a single person lived, were 8.5% in 1930, and it rose to 14.2% in 1960 and to 36.0% in 2000. According to the same table, the rate of houses, where five or more than five people lived was 32.4% in 1930, and it fell to 21.2% in 1960 and 6.3% in 2000. However, the rate of living alone increased to 36.0%. Accordingly, it is fair to state that every one of three people lived without a family.

Figure 1: Family Members’ Rate of Living Collectively by Years

3. 6. Emergence of Unclear Roles with the Gender Equality

The greatest strike from modern life to the institution of family is the responsibility of every family member for every duty in a house, while neglecting different roles in a family and different duties assigned to these roles, which is actually against social life and life itself. The ability of every family member to perform any job in a house or equal responsibility for all duties in a house is against the natural, biological and psychological structure of humans. Neglecting people’s roles arising from their nature created an identity-related crisis, which resulted in unclear roles without an identity. As the feminist ideology that has made efforts to protect the rights of women who have worked for the lowest rate²⁵ have related the

²⁴ Schweizerische Eidgenossenschaft (SE), “Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005” (8 February 2020).

²⁵ Female and child workers worked under poor conditions for half of what men earned in the 19th century. See: Ahmet Tabakoğlu, “Batı Ailesi ve Kadın” *Sosyal Hayatta Kadın* (Istanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 190.

absolute freedom and happiness to financial freedom²⁶, it has driven women to look for jobs and income once again. Despite the weak bodies of women, feminism has raced women with men, even making women a competitor to men although it was supposed to help women. This problematic circle "caused a transformation from the extended to nuclear families in the domestic structure of industrial society, and it increased the notion of gender equality and changed the domestic roles of family members. Genders' efforts to become equal on the legal and social grounds made it difficult to assign a fixed role and function to a family. Thus, the modern family structure has gained a specific form, feeding the domestic fragmentation tragedy."²⁷

3. 7. Increase in Relationships Without Children

The decrease of population in the modern world results from the population/birth ratio formed by married couples who do not have children, which is not the case for undeveloped countries. The incentives offered by the states that aim to prevent this decrease are among the actions taken. Another factor supporting couples in having a child is the Christian belief that delivering a baby is an honorable act, even if this is not a direct factor. God revealed the punishment of eating the forbidden fruit in paradise to women as follows "*Bearing too much pain by delivering a baby and showing interest of men and being controlled by them*".²⁸ The religious doctrine these people have does not have anything opposing what Islam orders or offer anything worldly in this regard.

According to the governmental statistics in the Europe of the modern world, along with the decreases in the number of marriages that form the concept of family, the process of having a child is also delayed. The rate of marriage was 7.6‰ in Switzerland in 1970 but it fell to ‰5.5 in 2003. Similarly, the population rate stayed the same after 1960. According to the population statistics from 2003, the number of children of every 100 women between 15-49 years should have been 210, but it was 139. According to the statistics of the same country, the rate of delivery was 2.4% in 1950 and 1.4% in 2003.²⁹ Despite all the measures, the decrease in population could not be prevented.³⁰

²⁶ During the industrial capitalism, women started to take part in the working life as a branch of proletariat, which was one of the main reasons for the emergence of the feminist movement. See: Tabakoğlu, "Batı Ailesi ve Kadın", 194.

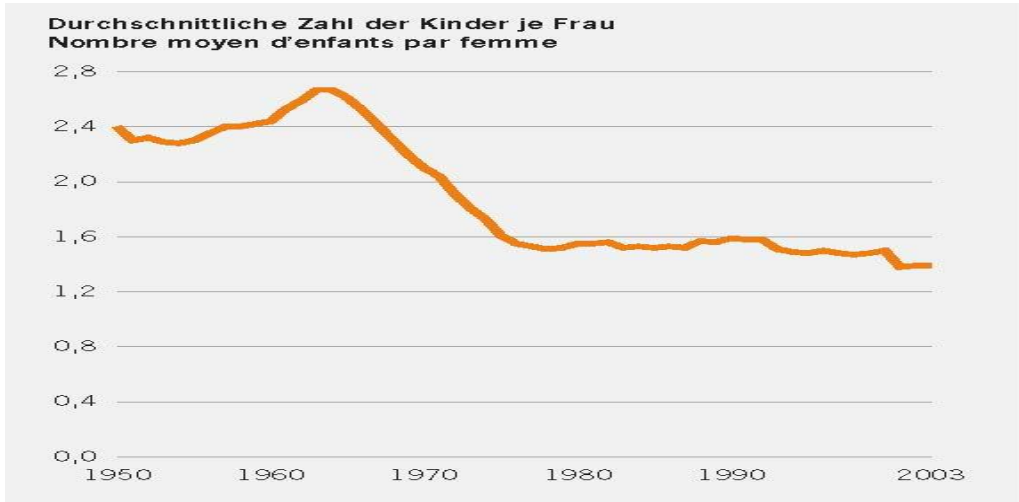
²⁷ Yasin Aktay, "Modern Dünyada ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülâhazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler", *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 178; This issue was mentioned by certain authors in Germany. See: Eva Herman, *Das Eva-Prinzip*, (München: Goldmann verlag, 2007).

²⁸ Qıtab al-Muqaddas, (10 February 2019), *Yaratılış* 3/16.

²⁹ SE "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005".

³⁰ SE "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005".

Figure 2: Rates of Childbirth by Years

3. 8. Popularization of Unmarried Ties

In modern societies, unmarried partnerships increase and interest in marriage decreases day by day. According to a study conducted in Switzerland in 1994, the rate of unmarried partnerships was higher among the young population. Of the women aged between 19 and 24 years in that study, 25% lived a non-marital life as a common-law/mistress, while 15% were married, and 60% lived alone or with their families. Moreover, the rate of married people between the ages of 40 and 49 years was 75%, while 5% of the remaining lived as a mistress.. After these non-marital relationships result in pregnancy or childbirth, couples marry.³¹ It is fair to state that gender quality and problems in sharing goods have played a role in reducing the rate of marriages. The recent Turkish domestic laws suggest that arranged marriage has increased in place of civil marriages as women or men are made a shareholder following marriage in the relevant laws.

3. 9. Living Without a Family and in the Streets

Due to the absence of rooted relationships arising from marriage, people are deprived of an institution where they can have the sense of belonging, and they are forced to live in the streets. This picture is present in almost every region of Europe. Not only such a life indicates the concept of placelessness, but it also reflects the presence of a group called *unbekannt*, which does not have an identity. Seeing these people that do not have a place or identity in a subway and bus stations is quite ordinary in the modern world. For such people, governments have certain practices such as performing medical checks at certain intervals and delivering food at

³¹ SE "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005".

certain urban locations, or letting these people live in wrecks or overlooking the use of drugs by addicted people.

3. 10. Increase in Crime Rates After the Fragmentation of Families and Absence of any Certainties

There is a direct relationship between the weakened extended families that were the keys to the social control and increase in crime rates. The fragmentation of families significantly increases the crime rates in the modern world. Accordingly, Hirschi stated the following: *“the stronger relationships people have with the traditional concepts such as family, school, religion and friends; the less probable it is for them to commit crimes. Similarly, as the relationships with these traditional concepts are weakened, the probability to commit crimes increases.”*³²

As the ties and values that united societies were weakened, it became difficult to talk about the concepts of social individual and society. Modern people are opposing the sacred concepts these days. The discipline of sociology considers the scientific approach, which regards the religions as a rival, as a guide. Accordingly, people have defined all religious thoughts and experiences as primitive. However, what makes people humans and separates them from other creatures is their commitment to the provisions in the world of values. The inevitable result for all institutions in places where there are no hierarchical structures includes chaos, anarchy, unhappiness and unrest. As two people cannot live together in such a case, the process of marrying or maintaining a marriage does not have any meaning.³³

3. 11. Short Duration of Marriages as Domestic Environment Loses its Peace

The meaning of living is being terminated every passing day in Europe – the center of modern life – and even people end their lives through euthanasia.³⁴ Although such tragedies have different reasons, the probability for people to commit suicide has been increasing due to depression, stress and loss of hopes as a result of a life directing people to live alone.

³² Kızmaz, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç”, 64.

³³ Salim Ögüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli: İnfak ve İtaat”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 42, 45.

³⁴ For more details on the increase in the euthanasia cases, see: Time Turk (TT), “Hollanda’da Ötenazi Vakaları Artıyor”, (Date Accessed: 2 February 2020). The Swiss Organization of EXIT-Deutsche Schweiz calling themselves “the organization of committing physician-assisted suicide” had more than 90,000 members in 2015, which reached to 120,000 in the present time. EXIT Deutsche Schweiz (EDS), “Our Society”, (Date Accessed: 2 February 2020). For more details, see: Muhammad Sulu, “Ötanazi Üzerine”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmalar Dergisi* 22/2 (2014), 551-575.

The rate of marriages have been decreasing in the modern world, and the marriages are only maintained for five to nine years.³⁵ With the increase in financial freedom, the rate of living alone as virgins or widows has increased among women. The rate of widowers was 8.9% while the rate of widows was 36.1%. The impact of modern life on families is that it presents the option of living separately to men and women who are two main actors of a family. These separated couples make efforts to end their loneliness with animals, particularly dogs, that they look after in their homes. There was even some news indicating that some people passed what they had to these animals before their death.³⁶

Figure 3: Rate of Living Collectively by Ages

Fig. 1.4

Einpersonenhaushalte 2000 Personnes vivant seules, en 2000				
	Frauen / Femmes		Männer / Hommes	
	abs.	%	abs.	%
Total	632 246	100,0	488 632	100,0
Alter / Age				
< 40	170 321	26,9	233 340	47,8
40–64	184 760	29,2	179 323	36,7
> 64	277 165	43,8	75 969	15,5
Zivilstand / Etat civil				
Ledig / Célibataires	253 503	40,1	284 727	58,3
Verheiratet / Marié(e)s	39 938	6,3	68 652	14,0
Verwitwet / Veufs/veuves	228 060	36,1	43 720	8,9
Geschieden / Divorcé(e)s	110 745	17,5	91 533	18,7

3.12. Termination of Domestic Values

Every section of life has a discipline. Even the smallest organizations have an order, system, harmony and relevant principles. Even the smallest associations or a sports club in a neighborhood have principles, so an important institution like a family should have values and principles. However, the greatest danger reflected by modern life on the institution of family is that modern life neglects the principles that should exist for families. Francis Fukayama, the author of *The End of History and the Last Man*, explains the reasons of increased crime rates in developed countries with the modernization and dramatic changes seen in the field of values. According to him, this process is a great social breakdown.³⁷ Expecting an

³⁵ SE "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005".

³⁶ National Post (NP), "Lifestyles of the rich and furry", (Date Accessed: 2 February 2020)

³⁷ For more details, see: Kızmaz, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç", 58.

institution whose values have been terminated to generate values and expecting the individuals of that institution to have values is not so easy.

3. 13. End of Cultural Trends and Loss of Domestic Control over People

The most important and definitive element that separates a society from another is doubtless culture. Culture is the most important factor that keeps societies' connections with their past alive, making them rooted, that passes these connections to the future, and that maintains its presence later. Cultural transfer and heritage do not depend on written laws and rules; instead, these two concepts are related to voluntariness and spirituality. Grandparents who cannot hug and raise their grandchildren who do not respect their grandparents, and parents who do not spare any love, time and money for their children cannot pass their heritage to their children.

Thus, the field that is affected by the weakened domestic structure the first is the cultural area that serves as the foundation of a society. Destruction of cultural area with the concept of modern family terminates the ties of a cultural country with its values. Weakened domestic ties result in social fragmentation.³⁸

The greatest reflection of modern life including many concepts such as individualism, freedom or lack of inspection is the end of domestic discipline with the end of domestic control. People without discipline, particularly young people, can fall into the trap of many actions and organizations that promote drugs, crimes and actions that do not suit the benevolence, and that threaten the society. It is a fact that these undisciplined young people are also a great problem for the governments.

4. Islamic Family

What is meant by Islamic family is a faithful family that is formed in accordance with the revelations and the Prophet's experiences and warnings. Being considered the main source of Islam, the Quran indicated the concept of family with the terms al³⁹, ahl⁴⁰, zurriyat⁴¹ and uthra,^{42 43} emphasized the humanity family

³⁸ Nedim Öz, "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (December 2019), 796.

³⁹ Ali 'Imran 3/33. One of the longest surahs in the Quran is Ali 'Imran meaning family. The concept of "Al" meant the groups formed by grandparents, sons, grandchildren and their children in a house or tent among the Arabic people of the pre-Islamic period. Accordingly, the tents and flocks of Ali Sufian (Sufian family) and Ali Abi Talib (Abi Talib family) were joint. See: Şemseddin Günaltay, "Kable'l İslam Araplarda İctimâi Aile", *Dâru'l Fûn'un İlahiyât Mecmu'ası* 1/4 (1926), 74.

⁴⁰ al-Hud 11/46.

⁴¹ Ali 'Imran 3/33, 34.

⁴² al-Insan 76/28.

that is created as couples from the same essence⁴⁴, mentioned Adam and Eve as the first two people and first couple forming a family, and introduced the concept of family in detail directly through the lives of Prophets⁴⁵. Family in Islam is not only formed by two genders as couples. It is also a great institution which is formed by a couple and shaped by the legal relation between this couple and their parents and siblings. Marriage of two different people established a new relationship with the parents, parents-in-law, sister and brother-in-law and aunt of the other side, all of whom also become a part of the family.⁴⁶

The domestic concept of “ahl” in the Quran was used to reflect different meanings. For instance, the concept of family was defined as the group of believers in its widest sense with the following verse regarding Noah’s son ; “O Noah, indeed he is not of your family; indeed, he is [one whose] work was other than righteous, so ask Me not for that about which you have no knowledge.”⁴⁷ Moreover, the concept of “family” in a the Quran’s verse “O you who have believed, protect yourselves and your families from a Fire whose fuel is people and stones”⁴⁸ reflect one’s spouses and children who are under the responsibility of one.

Accordingly, there are points to consider for the formation of an Islamic family that represents a unity with the differences within itself. It provides good deeds, while resulting in responsibilities, dependencies, different situations and rights. Therefore, the presence and formation of a family indicate a process and collection of different parts.

5. Formation and Maintenance of Islamic Family

One of the strongest aspects of Islam is doubtless the institution of family. The domestic life of the Prophet is a model for Muslims, indicating that past experiences or any potential issues can be overcome. He provided the broadest aspects regarding domestic matters with the following statements: “Men are the shepherds and responsible for their families. Women are the shepherds of their husbands’

⁴³ For more details, see: Sıtkı Kaya, “Hz. Âdem, Hz. Nuh ve Hz. İbrahim Kıssalarında Aile” (Samsun: Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences, Master’s Thesis, 2019), 6-10.

⁴⁴ al-Nisa 4/1.

⁴⁵ at-Tahrim 66/10; al-Hud 11/42-47; al-An’am 6/74; al-Maryam 19/42-48; al-Anbiya 21/52; ash-Shu’ara 26/70; al-Saffat 37/85, Ibrahim 14/39.

⁴⁶ These people with whom marriage is unlawful are forbidden in Islam and Judaism. For the people with whom marriage is forbidden, see: Book of Leviticus, 18 and 20; for more details about the place of family in Judaism, see: Hakkı Şah Yasdıman, “Yahudi Dininde Ailenin Yeri” *Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-14 (2001), 241-266.

⁴⁷ al-Hud 11/46.

⁴⁸ at-Tahrim 66/6.

house and responsible for their families. You are all shepherds and responsible for what you herd."⁴⁹

Islam does not consider family as a total religious institution like Christianity does. Instead, it defines family as a sacred and legal organization based on concrete principles. Islam regards the institution of family as the ground stone of society and as the most important organization for the peaceful coexistence of Muslims, protection against malevolent acts, and maintenance of a healthy generation. The domestic structure of Islam is patriarchal which is also the case for many other societies. However, this patriarchy was different among Jews, Romans and Arabic people, indicating a conditional guardianship with the conception of "head of family". This patriarchy is related to the principles of maintaining the domestic integrity. Men of Islamic families maintain their families through the division of labor. The governess and teacher at home is the mother. Women, among the people and things one cannot have one's eyes on, are regarded as the goods of men along with the houses, slaves, handmaidens, oxen and donkeys in the ten commandments.⁵⁰ However, Islam considers women "not as men's property but as people with the same rights."⁵¹ Although "Islamic family" has lost its authenticity from time to time due to the traditional impacts, it has not created a prejudice against the basic domestic principles of Islam.

6. Promotion of Marriage

Marriage in Islam is an obligatory process for the psychological and biological needs of one and for the future of society. For the organization of this marriage, Islam provides certain suggestions regarding the facilitation and promotion of marriage: "*And of His signs is that He created for you from yourselves mates that you may find tranquility in them; and He placed between you affection and mercy. Indeed in that are signs for people who give thought.*"⁵² Another verse suggests the following: "*And marry the unmarried among you and the righteous among your male slaves and female slaves.*"⁵³ Accordingly, the Prophet states the following: "*You shall marry and have children, as I will boast with your population before other nations on Judgment Day*".⁵⁴ Therefore, marriage is not an ordinary pleasure and feeling for the

⁴⁹ Abu Abdillah Muhammad ibn Ismail al-Bukhari, *al-Jamiu as-Sahih* (Cairo: al-Matbaatu as-Salafiyyah, 1400), "Juma", 11; "Ahqam", 1; Abu al-Husein Muslim ibn Hajjaj, *al-Jamiu as-Sahih* (Beirut: Daru al-Marifah, 1997), "Imarat", 20.

⁵⁰ Çıkış 20/17.

⁵¹ Suleiman ibn al-Ash'as ibn Ishaq as-Sijistani al-Azdi Abu Dawud, *Sunanu Abi Dawud*, (Beirut: Daru al-Qitabi al-Arabi, nd.), "Taharat", 94, Abu Isa Muhammad ibn Isa ibn Sawrah Tirmidhi, *Sunan* (Istanbul: al-Maqtabat al-Islamiyyah, nd.), "Taharat", 82; For more details, see: Cerrahoğlu, "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile", 17; Mehmet Akif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Istanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196-200.

⁵² ar-Rum 30/21.

⁵³ an-Nur 24/32.

⁵⁴ Ibn Majah, "Nikah", 1; Baykhaqi, VII/81.

institution of family. Instead, it is a religious and social obligation, which is also the case in Judaism as an Abrahamic religion. The authors of "Talmud" that interpreted the statements in the Old Testament noted the following; *"Men who do not have a wife are deprived of happiness, benevolence, an armor that will protect them, peace... and the Torah. A man without a wife is not complete."*⁵⁵ Moreover, the Torah states the following: *"Loneliness is not good for humans"*⁵⁶. The Prophet condemned those who avoided marrying, saying that *those people deviated from his path*⁵⁷ and that *marriage is the sunnah of all prophets and a great action.*⁵⁸ People who get married to protect their honor are heralded by the Prophet stating that *They will be certainly helped by Allah*⁵⁹. He also stated that *this world solely consists of efforts to live and that benevolent women are the best blessings of this world*⁶⁰.

6. 1. Determination of Candidates and Marriage

Global society has been under the impact of two extreme sides called overstatement and understatement regarding the perceptions of modern families and traditional families. People used to marry one another upon the decisions of their parents, who neglected their wills, without seeing or getting to know each other. However, the Prophet asked Mughirah ibn Shu'bah who stated that he would marry a woman whether or not he saw her, and he received a negative answer: By telling him *"to see her..."*⁶¹, he wanted him to meet with her. Regarding the formation of modern marriages and families, candidates generally neglect their parents, meet within the online environments, maintain secret relationships and finally establish a family following expensive and flamboyant weddings. However, the divorce cases of modern times are among the subjects that are heard the most in courts. These temporary and sensual relationships that generally begin with temporary desires yield these sorrowful results. In the modern world where a man or woman who has no friends is excluded by the people around them, the importance of marriage that results in establishing family and the relevant criteria in selecting the partner have yet to be recognized. Young people's inclination to have "more than one partner" and associating this inclination to "being skillful(!)" is another desperate aspect.

As seen in all fields of social life, people should focus on personality and characteristics as well as religiousness while selecting a partner. The most proper

⁵⁵ *Yevamoth*, 62/b. For more details, see: Ömer Faruk Harman, "Semavi Dinlerde Aile", *Aile Sempozyumu Tebliğler* (Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015), 37-51.

⁵⁶ *Qitab al-Muqaddas*, (2 February 2020), *Taqwin*, 2/18.

⁵⁷ Bukhari, "Nikah", 1.

⁵⁸ Tirmidhi, "Nikah", 1.

⁵⁹ Nasai, "Nikah" 1.; "Jihad", 12.

⁶⁰ Muslim, "Rada", 17/59.

⁶¹ Abu Abdillah Muhammad ibn Yazid ibni Majah al-Qazwini, *Sunan* (Beirut: Daru al-Marifah, 1997), "Nikah", 9.

domestic life can be maintained by a partner with similar characteristics to the self. Most new marriages distorted after a certain period of time are based on disharmony and carelessness.

An honorable young person should not neglect the following criterion of the Prophet during the pre and post-marital periods: *"Women are married for four characteristics: Goods, nobility, beauty and religion. You shall choose the religious one to be happy."*⁶² The equivalence between the people to marry one another is regarded as the most important criteria, and religiousness is regarded as the most important aspect of equivalence in this regard. *"How happy is the man who found an honorable woman and aimed to be religious in order to be happy in the eternal world?"*⁶³

Islam applies certain rules and disciplines for the activities and routines of people to meet their natural needs. These rules, whose first step is to find a benevolent partner, are initially related to marriage. Islam starts marriage with the agreement called *"misaqan ghaliza"*⁶⁴ that has the most severe conditions. This agreement stipulates certain conditions to be fulfilled by both parties for the validity of the agreement, and candidates start their marital relationship by performing the marital agreement legally and religiously before witnesses. A relationship that is concealed, and thus not known by anybody, cannot be accepted. The results of such a relationship are born by both sides and witnesses. In other words, marriage means responsibility that starts with a certain agreement. It is not related to feelings, and it is not arbitrary and momentary.

6. 2. Extended Families with Elderly People

Families that are established with the marriage agreement are not solely formed by the relationship between two people. Marriages also turn two different families into one family.⁶⁵ These differences form families on strong grounds. The families with strong bonds are protected from occasional problems. Parents' presence with the newly-married couples is an opportunity for more blessings and a great chance for the bride and groom to gain experience. The following verse in the Quran reflects certain aspects of extended families: *"Whether one or both of them reach old age [while] with you, say not to them [so much as], "uff," and do not repel them but speak to them a noble word. And lower to them the wing of humility out of mercy and say, "My Lord! Have mercy upon them as they brought me up [when I was] small."*⁶⁶

The people who will pass the ethical and moral principles that are deemed important by extended Islamic families to the new generations are doubtless the

⁶² Ibni Majah, "Nikah", 6.

⁶³ Said Nursi, *Lem'alar* (Istanbul: Zehra Yayıncılık, 2019), 186.

⁶⁴ an-Nisa 4/21.

⁶⁵ Fahrettin Atar, "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Istanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112-117.

⁶⁶ al-Isra 17/23.

elderly of these families. The term harvest is reflected as “khars” in the Quran,⁶⁷ which also means “culture”. Accordingly, the concepts of “harvest” and “culture” are indicated with the term “khars”, which is interesting.⁶⁸ Those who will spread this culture and pass down to the new generations are parents, grandparents and other people who are the senior members of a family. The ties between the new generation, lineage and history are fragmented if cultural values are not passed. Therefore, it becomes inevitable for the new generation to lose the characteristics of their lineage and become degenerated. The concept of “degeneration” is used in this case to mean corruption or losing the essence.⁶⁹ With the transformation of traditional families supported by Islam into the modern family conception, many problems such as cultural disconnection occur. This transformation also paves the way for certain changes in religious life.⁷⁰

One of the major functions of extended families is that they solve domestic issues without too much hassle and with the lowest rate of impairment. Domestic problems are normal and expected in the course of life. In such cases, what should be done was reported by Allah. In the event that a domestic problem occurs, families should find an esteemed arbitrator to solve their issues as an act of extended families as Allah orders, instead of applying to a court or law enforcement unit⁷¹. This was regarded as one of the basic criteria for forming an Islamic family.⁷² For instance, the Prophet’s close friend and her father had domestic problems with Aisha called Abu Baqr and she asked for help in this regard.⁷³

6. 3. The Basics Considered to Protect Islamic Families

The most important points to be considered in forming an Islamic family can be clearly found in the Quran, one of the main religious references, and in the Prophet’s statements and acts. These points can be briefly reflected as follows.

6. 3. 1. Affection and Mercy

Affection and love are two important blessings needed to start and maintain the families established through marriages. Love and affection derived from the

⁶⁷ al-Baqarah 2/205.

⁶⁸ Al-Maani (EM), “Aranan: “حَرْث” (Date Accessed: 8 February 2020).

⁶⁹ Lexico (L), “Aranan: Dejenerasyon”, (Date Accessed: 8 February 2020).

⁷⁰ For more details, see: Ali Akdoğan, “Geleneksel Geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim,” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2002), 27-72.

⁷¹ See: Fatma Açıık, *Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*, (Konya; Selçuk University, Institute of Social Sciences, Master’s Thesis, 2006), 34-40.

⁷² See: an-Nisa, 4/35. Açıık, “Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi”.

⁷³ Muhammad ibn Saad ibn Mani al-Hashimi al-Basri, Ibn Saad, *Qitabu at Tabaqati al Qabir*, ed. Ali Muhammad Umar (Egypt: 2001), 10/ 79.

term “khabba” mean seed here.⁷⁴ The specific characteristics of a seed are that it develops in time, turning into a tree or branch, and that it yields fruit. According to the marriage historian John Boswell, “marriage was not an act of organizing properties in Medieval Europe or an interest-based relationship.”⁷⁵ Instead, it was the indication of love between two different genders as a result of affection and the clear sign of divine presence.⁷⁶ Thus, the families established through affection should continue in this manner, not only during the wedding anniversaries but also during the entire marriage. Aisha was asked how much the Prophet loved her and replied “like an inextricable knot”. When Aisha asked “*how is the know between us?*”, the Prophet answered “*just like the first day Aisha*”⁷⁷, indication the affection between them.

Nobody can be totally perfect and pretty because such a depiction can only be real in paradise. Thus, the Prophet stated the following in accordance with his exemplary statements and life: “*Nobody should bear grudge against their wives. If they dislike a certain characteristic, they can find another that they can like.*”⁷⁸ Accordingly, one should look for the ways to be happy in one’s marriage. A behavior of our spouses that we do not like can be an attitude that is longed by others.

“Affection is like a yeast whose single drop can ferment an entire sea, like a cream that can heal the deepest wounds with scabs, or like a word that can be the key to a series of disorganized souls. It is the ultimate formula that can improve all sorts of domestic attitudes like water that keeps plants alive. Affection is like a clothing that can be worn by anybody who sincerely intends to wear it.”⁷⁹

Mercy is present in the essence of all creatures but it is rather a basic need for humans because people who occasionally display anger and violence can stop themselves only through mercy. Accordingly, the Prophet stated the following to Aqra' ibn Khabis who was surprised seeing the Prophet had kissed her grandchild; “*Those who do not show mercy are not shown mercy*”⁸⁰. According to this hadith, mercy is a feeling and characteristic behavior that can yield a certain result. Mercy can be seen more in families as the centers of social life, and it can prevent many adverse and negative acts. Therefore, one of the important factors that families are established upon is mercy. The best statement in this regard was made by the

⁷⁴ Although there were interpretations between the linguists, the meaning reflected here was utilized. See: Al-Maani (EM), “Aranan: “حَبْ”. (Date Accessed: 05.02.2020).

⁷⁵ Giddens, *Sosyoloji*, 250.

⁷⁶ ar-Rum 30/21.

⁷⁷ For more details, see: Ömer Sabuncu, *Hiz. Âişe Bint Ebi Bekir* (Istanbul: Siyer Yayınları, 2019), 61-64.

⁷⁸ Müslim, “Rada”, 61.

⁷⁹ Mahmut Öztürk, “Aile Kurumunun Devamını Sağlayan Temel İlkeler”, *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa, 2019), 425.

⁸⁰ Bukhari, “Tawhid” 2.; “Adab” 18; Muslim, “Fadail”, 66; Tirmidhi, “Birr”, 16. See: Ömer Sabuncu, “Câhiliyeden İslâm’a Çocuklarla Ebeveynlerinin İlişkileri Açısından Değişim”, *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa, 2019), 299.

Prophet who expressed himself as “the Prophet of Mercy”⁸¹: “In terms of loving each other and showing mercy and affection to one another, believers are like the organs of a body that cause insomnia and high fever when one of the organs has a disease.”⁸² This mercy is valid not only for the spouses but also for the other members of the family. Upon hearing somebody who stated that they had never kissed their children, the Prophet stated the following: “What can I do if Allah removed mercy out of your heart?”⁸³

Islam equips people with mercy toward spouses and children. Violence does not occur in a family that is equipped with these feelings. It is fair to state that law enforcement precautions and laws⁸⁴ are not adequate to solve domestic problems – one of the great issues of modern time – which can be understood from the increasing rate of violence. Mercy cannot be replaced by any authority. “Women’s statements” are prioritized to protect and preserve women in domestic violence, but the penalty of men’s suspension from home may pave the way for other crimes and victimization.⁸⁵ A man who does not have his share from mercy cannot stop himself from applying violence to women while women cannot stop themselves from besmirching.

6. 3. 2. Faith and Justice

In Islamic families, women and men consider themselves as the deposit of Allah. They consider commitment to protecting the deposit as *honor/law*, and they comply with this in the maximum manner. The following statement of the Prophet in the Final Sermon briefly explain the issue: “O people, treat women as the deposit of Allah Almighty!”⁸⁶ Regarding women as the deposit of Allah, men should be faithful to the deposit not by considering this act as a blessing but by regarding it as a divine order. Another warning of the same sermon is the notice regarding the “unfaithfulness” that is the main reason for divorces and domestic violence. The Prophet assigned the obligatory duty of protecting women as Allah’s deposit to men while telling women “to protect their beds from strangers and protect the house from anybody whom are not liked or approved of by their husbands.”⁸⁷ One of the important reasons for modern divorce is the negligence toward this point, impairment of faithfulness and reflection of this impairment to the institution of family. According

⁸¹ Muslim, “Faḍa’il”, 126; Tirmidhi, “Da’awat”, 118.

⁸² Muslim, “Birr”, 66; Bukhari, “Adab”, 26.

⁸³ Bukhari, “Adab”, 18; Muslim, “Faḍa’il”, 164.

⁸⁴For more details about the protection of women, see: the Law on Protection of Family and Prevention of Violence (LPPFV) Official Gazette 28239 (8 March 2018), Law No. 6284.

⁸⁵ For another relevant reference, see: Doğru Haber (DH), “Kadının Beyanının Esas Alınması”(Date Accessed: 4 February 2020.)

⁸⁶ Ibn Hisham, *as-Siratu an-Nabawiyah*, ed. Mustafa Saka et al., (Beirut: s.n, 1955), 4/298; Muslim, “Haj”, 19.

⁸⁷ Muslim, “Haj”, 19.

to 2005 TUIK data of Turkey, the reasons for divorce included “cheating” (20.5%) or “being cheated on” (10.7%).⁸⁸

Nursi, a recent scholar, explains domestic happiness briefly with the following statement: “It is both a small world or a small paradise for somebody. The quality of life of a family continues through mutual safety and trust, respect, and affection between men and women.”⁸⁹

According to Umar, justice is not solely the basis of property; it is also the basis of society, government and Islamic family with extended functions. When this basis is shaken, both family and society vanish. Treating the spouse fairly and displaying kinship-based attitude to other members of the family, including the children, should be present within Islamic families. The antonym of justice is oppression. In places where oppression is present and dominant, peace as well as happiness and blessings cannot exist. Accordingly, the Prophet reminded people of their responsibilities in terms of domestic relationships as follows: “*The most benevolent one among you are the ones who are the most benevolent and merciful toward their families. I am the one who is the most benevolent toward his wives. The ones that treat their wives malevolently are the worst among you.*”⁹⁰ The following verse about the concept of justice reflects the topic more clearly: “*O you who have believed, be persistently standing firm in justice, witnesses for Allah, even if it be against yourselves or parents and relatives. Whether one is rich or poor, Allah is more worthy of both. So follow not [personal] inclination...*”⁹¹ The warnings in this verse similarly reflect the points to be considered in the domestic environment: “*Indeed, Allah orders justice and good conduct and giving to relatives and forbids immorality and bad conduct and oppression. He admonishes you that perhaps you will be reminded.*”⁹²

6. 3. 3. Contentment and Patience

When problems occur, the verse ; “*They are clothing for you and you are clothing for them.*”⁹³ should be considered and problems should not be revealed or focused. The Prophet recommended the following when Umar asked “What sorts of goods should we acquire to meet our needs?”: “*The most benevolent good is a tongue that often mentions Allah, a heart that often extends its gratitude to Allah, and a faithful woman that helps her husband in regard to religious issues.*”⁹⁴

⁸⁸ Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK), Türkiye’de Boşanma Sebepleri, (2005).

⁸⁹ Nursi, *Lem’alar*, 238.

⁹⁰ İbni Majah, “Nikah”, 50.

⁹¹ an-Nur 24/105. For another verse on justice, see: an-Nisa 4/152.

⁹² an-Nahl 16/90.

⁹³ al-Baqarah 2/187.

⁹⁴ Abu İsa Muhammad ibn İsa ibn Sawrah Tirmidhi, *Tafsiru al-Quran, place of editing: (Beirut: Daru al-Marifah, 1998)*, 48; İbn al-Majah, “Nikah”, 5.

Contentment and gratitude are two important points regarding the domestic environment. The greatest adverse impact created by the secular world and capitalism on the modern family is the perception toward the life as unhappy and unlivable with greedy attitudes and approaches, rather than contenting the self with what is possessed. Accordingly, people's efforts to earn money day and night with the belief that they will be happy are futile and ineffective. The idea that wealth does not provide happiness comes from the wealthy societies that have high divorce rates is a great evidence in this regard. The Islamic families find the greatest wealth in economy and contentment. Contentment and economy is the key to gratitude while gratitude is the key to happiness. The following verse in the Quran reflects certain aspects of extended families: "*If you are grateful, I will surely increase you [in favor];*"⁹⁵

Patience is a remedy to many problems and one of the basic needs of an Islamic family. Life is not a trip that is taken on a straight road without any obstacles or slopes. It has ups and downs that can be overcome through patience and toleration. The greatest example in this regard can be seen in the life of the Prophet who is "*uswatun hasanatan*"⁹⁶. However, we do not generally mention the natural or human problems the Prophet experienced with his wives due to our respect to them. Accordingly, we believe that he never had problems in his marital relationships. Such a belief is contrary to the divine creation, conception of examination and the Prophet's exemplary life. The Prophet could not meet certain worldly needs of his wives due to financial issues, which created domestic problems. In such cases, instead of applying violence or insults, he suspended his relationship with his wives through *passive resistance in an active issue mentality*, avoiding talking to them for a month, and he enabled them to think over these issues.⁹⁷ Similarly, Hafsa who was an intemperate person, and Aisha who was a jealous person showed patience to these issues and reflected how an Islamic family should be under every condition and situation with their lives.⁹⁸

6. 3. 4. Obedience and Consultation

Obedience and consultation are some of the most important concepts for the institution of family. "Avoiding traditions and making efforts to generate new role models brought the modern women into the following point: A woman that trusts

⁹⁵ al-Ibrahim 52/ 7.

⁹⁶ al- Ahzab 33/21.

⁹⁷ Muhammad ibn Saad ibn Mani al-Hashimi al-Basri ibn Saad, *Qitabu at Tabaqati al Qabir*, ed. Ali Muhammad Umar (Egypt: s.l., 2001), 10/180. According to certain narratives, this issue arose from the gift sent by the Prophet to Zaynab bnt. Jahsh and rejected by Zaynab. See: Ibn Saad, *Qitabu at Tabaqati al Qabir*, 10/181. Considering this narrative, the problem-solving aspect of patience can be seen in Islamic families.

⁹⁸ For more details in this regard, mothers' status and relevant topics can be seen in "*Tabaqatu al Qubra*" by Ibn Saad. For both of these sections, see: Ibn Saad, *Qitabu at Tabaqati al Qabir*, 10/57-80, 85-94.

her boss rather than her husband, in other words, that focuses on her boss rather than her husband, emerged. This type of woman displayed obedience to anybody but her husband while acting rebellious against him.”⁹⁹

Consultation forms the basis of an Islamic family. The Prophet became upset seeing that Muslims were slow in practicing the articles of the Treaty of Hudaibiyyah and shared this issue with Ummu Salamah, his wife, and following the consultation process, he solved the issue.¹⁰⁰ The Prophet consulted his wives in this and other similar topics. In addition to the surah ash-Shuraa meaning consultation and counseling in the Quran, other verses ordering consultation ¹⁰¹ indicates that obedience is among the most important criteria of Islamic society. Being the head of an Islamic family does not mean performing any action by the self which can be seen in the practices and statements of the Prophet. Following and obeying the domestic decisions in any fields is both a human and Islamic principle. Islamic families assign responsibility to the head of the family, and to the women in terms of obeying the head.

6. 3. 5. Respect for Inherent Values and Roles

Every person, in Islamic families is valuable, and each value reflects a specific role and duty. Therefore, family is the collection of values. A family is not an ordinary institution where everybody acts individually. Instead, it is a sacred institution where people have specific roles but act collectively. Due to the importance of different roles family members have, family is defined as follows: “institutions formed by the relationships between the members and formation of these relationships”.¹⁰²

Epictetus’ statement regarding the natural role and the relevant metaphor between Allah and creatures is a great example explaining the case between family members: “Remember, you are just actors who play their roles in the long or short play written by the creator.”¹⁰³ Accordingly, all members of a family should be busy with their natural roles. One of the most important criteria for Islamic families is the principle of *responsibility*¹⁰⁴, which should be known by everybody and considered in their acts. The opposite means destruction for families. All creatures ranging from bees to ants have certain responsibilities and roles. In daily life, people working in different positions such as a manager of cleaning staff also have

⁹⁹ Ögüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli”, 55.

¹⁰⁰ Bukhari, “Şurut”, 15; For more details on Ummu Salamah and this case, see: M. Yaşar Kandemir, “Ümmü Seleme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Istanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/328-330.

¹⁰¹ Ali ‘Imran 3/159; ash-Shu’ara 42/38.

¹⁰² For more details, see: Zeynel Abidin Ataşalan, “*Tevrat, İnciller ve Kuran-ı Kerim’e Göre Aile Kavramı*” (Kahramanmaraş Sütçü İmam University ISC, Master’s Thesis, 2008), 5.

¹⁰³ Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, trans. Cemal Suer (Istanbul: Kaknüs Yayınları, 2010), 22.

¹⁰⁴ Cuma Karan, “Aile Bağlamında Cinsiyet Eşitliğinin Beslendiği Arka Plan ve Sahabe Ailesi”, *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa: s.n, 2019), 572.

different roles and responsibilities within the natural flow of life. Therefore, neglecting the roles regarding the equality of men and women is equal to neglecting the concept of family.

“Being a spouse is a minor process of management. Men are the external authorities of their homes while their wives are responsible for the internal issues.”¹⁰⁵ Accordingly, due to physiologic differences between a man and woman, men are responsible for earning lawful income as the head and protector of their families or paying alimony when needed¹⁰⁶ while women are responsible for domestic works as the authority of the house; they are also responsible for domestic peace, trust, tranquility and discipline of the generation. Women are the queen while men are the true leader of the house. As understood from the verse “*men are not like women*”¹⁰⁷, men are created in a manner that they can endure difficult and harsh situations while women are formed to be naive, elegant, soft and weak, indicating the naturalness of domestic responsibilities.

With the distortion of the domestic harmony and efforts of men and women to earn money all day, both sides become mentally and physically tired in their lives. Due to this intense tempo, they cannot have time and energy to spare for one another or to console each other at home at night.¹⁰⁸

6. 3. 6. Love and Respect

One of the most important points as the bases of an Islamic family is mutual love and respect. The institution of family is an organization that obligates mutual love, respect, commitment, faithfulness and priority of the spouse over the self when needed. No problems can shake a family with the aforementioned characteristics. However, people who are raised through the modern conceptions and without these merits quickly become egoist, pragmatist and pleasure-seeking. As a natural result of such a development period, mutual trust, love and respect become weak between the spouses while all sorts of activities seeking to satisfy interests in the pragmatic business life are regarded as normal.”¹⁰⁹

The Prophet occasionally joked with his wives and sometimes he witnessed their jealousy. Aisha stated that she was jealous toward Hatijah more than anybody else . Having stated that Hatijah passed away three years before her marriage with the Prophet, Aisha said she was jealous because the Prophet often mentioned

¹⁰⁵ Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi* (Istanbul: Nesil Yayıncılık, 2019), 193.

¹⁰⁶ For more details, see: Ögüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli”, 49-52.

¹⁰⁷ Ali ‘Imran 3/35.

¹⁰⁸ Ögüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli”, 55.

¹⁰⁹ Ögüt, “ “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli ”, 57.

Hatijah .¹¹⁰ The following narrative in the Prophetic biography is an example in this regard: *"The Prophet once ate honey somewhere. Aisha came to see him and said his mouth smelled different. Upon hearing this, the Prophet who loved and valued Aisha swore not to eat honey once again."*¹¹¹ Due to his love for his wives, the Prophet always took them serious and abstained from hurting the feelings of Aisha even due to a different breathe smell.

Members of Islamic families show respect not only to one another, but also to their sensitive characteristics. For instance, Asma bnt. Abu Baqr – the sister-in-law of the Prophet – knew that her husband Zubeir ibn Avvam was jealous, and she acted accordingly. Asma stated the following: *"One day, I was carrying date seeds on my head. I saw the Prophet when there were certain Sahabah people around him. He called me and made his camel sit down so that I could ride with him. I was embarrassed due to the men around. Considering how jealous Zubair was, I rejected the offer of help."*¹¹²

The Prophet, who is the model for Islamic families, briefly explained the concepts of love and respect in the following manner reflecting that these concepts are also valid for all fields of life: *"Those who do not show mercy to younger people and do not respect the elderly are not a follower of mine."*¹¹³

6. 3. 7. Empathy, Wishful Thinking and Forgiveness

The most important method Islam suggests for solving many problems is empathy. The principles of sympathizing with others and *"avoiding wishing anything for anybody that one would not like for oneself, and demanding anything that one wants for oneself also for the sibling"*¹¹⁴ are also effective in domestic problems which is also the case for any issues. What should be done first in the case of a problem or negativity is sympathizing. Answering the question "What would I feel, do, or expect the other person to do if this was done to me" empathy enables people to solve a problem without any further growth. The process of solving a problem starts with apologizing and ends with forgiveness which is among the main warnings reflected by the Quran and the Prophet's statements as the basis of Islamic families. "Afuw", one of Allah's titles, means forgiveness aspects of the divine characteristics. In the prayer taught by the Prophet to Aisha, *"O Allah! You are merciful and like forgiving. Forgive me!"*¹¹⁵, the indication that the practice Allah likes the most is forgiving shows that people who need to be forgiven should also forgive others when needed

¹¹⁰ Ömer Sabuncu, Hz. Hatice Bint Huveylid / Peygamber Evinin Hanımları 1 (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 125.

¹¹¹ Bukhari, "Tafsir", 66/1-2.

¹¹² Ibn Saad, *Qitabu at Tabaqati al Qabir*, 10/ 271.

¹¹³ Tirmidhi, "Birr", 15.

¹¹⁴ Bukhari, "Iman", 7; Muslim, "Iman", 71-72.

¹¹⁵ Tirmidhi, "Daawat", 84 ; Ibni Majah, "Dua", 5.

and that domestic environments are the most suitable places where this should be followed.

The Prophet consoled Aisha, his wife, whom he loved the most and who was besmirched during the Campaign of Bani Mustaliq, while she was ill and staying in her father's home as the case was not cleared and there were many statements from different people. He showed the path for Allah's blessing and forgiving characteristics with the statement "O Aisha, if you are innocent, Allah will reveal it. If you committed a sin, just foreswear and ask for forgiveness, as Allah forgives who prays in this regard"¹¹⁶, while he was showing patience in this case. When this issue was spread by the disbelievers in Madinah, the Prophet went to Masjid and reflected his wishful thinking about Aisha, without having any doubts in this regard.¹¹⁷ The surah an-Nur 12 "Why, when you heard it, did not the believing men and believing women think good of one another and say, "This is an obvious falsehood"? reflects that Muslims should display wishful thinking and avoid any sorts of blemishing. The final direction of an Islamic family, that was founded on divine and prophetic orders and reflected paradise in this world, will be toward eternal paradise.

6. 3. 8. "Sarahan Jamilan" Talaq/Proper Divorce

The lawful practice that Allah disliked the most is divorce. Islam suggests people to maintain their marriage, mutual love and respect as much as possible, to show commitment in this regard, to treat spouses well, and to see the positive characteristics of them rather than the imperfect sides.¹¹⁸ Islam asks for a number of measures to be taken towards the maintenance of marriage when parental discord occurs, and asked for the arbitrators selected from the man's and woman's family to mediate between the couple if this discord continues.¹¹⁹ Islam disapproves the arbitrary termination of the family unity if there is not a significant reason¹²⁰, and it also morally, sociologically, and legally disapproves being married on paper but living separately in terms of mental and physical aspects if maintaining the family unity becomes impossible despite all and if a situation that causes mutual damages is in question. It suggested people to use the divorce method called "talaq"¹²¹ as a legal solution without causing any physical or mental issues. This divorce is regarded as the lawful action "that is still disliked by Allah"¹²². In the pre-Islamic

¹¹⁶ Ibn Hisham, *Siyratu an-Nabawiyya*, 2/301.

¹¹⁷ Ibn Hisham, *Siyratu an-Nabawiyya*, 2/300.

¹¹⁸ al-Nisa 4/19.

¹¹⁹ al-Nisa 4/34-35, 128.

¹²⁰ Muslim, "Rada", 63.

¹²¹ See: H. İbrahim Acar, "Talak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Istanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/495-500.

¹²² Abu Dawud, "Talaq", 3.

ignorance period, only men could divorce.¹²³ Islam assigned the right of divorce to men but it also granted the opportunity to get divorced after applying to a court, which prevented the lack of agreement within the family turning into a greater violence and problem. The Prophet enabled Ummu Jamil bnt. Abdillah to divorce her husband upon hearing that he beat her.¹²⁴

Contrary to other religions, Islam does not consider maintaining difficult and problematic relationships as appropriate. A Bible verse reflects the following in this regard; *“And I say unto you, Whosoever shall put away his wife, except it be for fornication, and shall marry another, committeth adultery: and whoso marrieth her which is put away doth commit adultery.”*¹²⁵ However, in Islam, it is not necessary and appropriate for people to live a marriage and life that will cause torment throughout life due to an unhappy marital relationship and that does not suit the facts of this life. *“And when they have [nearly] fulfilled their term, either retain them according to acceptable terms or part with them according to acceptable terms.”*¹²⁶ Accordingly, either of the aforementioned ways should be followed.

Marriage is valuable as long as the peace is maintained. However, an unpeaceful family can be fragmented in the most appropriate ways if it causes pain and sorrow for both sides and the children. Accordingly, the divorce between Zayd bin Harisa and Zaynap bnt. Jahsh¹²⁷ mentioned in the Quran is an example.

Conclusion

Europe has witnessed dramatic changes especially in the family order and structure in the last 30 years. Women’s participation in the labor force has increased even though the labor force has decreased. The traditional family model has diminished in many countries which are mostly the members of the EU, where men work full-time for their family and are the ones who “bring home the bacon” while women do the unpaid housework and raise their children.

Women have become the ones being victimized the most throughout history. They could not escape being a farm laborer/field-hand in the feudal agricultural period, a blue-collar worker working for a very small amount of money in the industrial period, and an object to fulfill men’s pleasures and lust today. Women’s position in society have been deviously converted into their current position for so-called freedom and equality. This independence, however, has been referred to as

¹²³ For more details on the status of women during the Ignorance Period, see: Şemseddin Günaltay, “İslâm’dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 1/3 (2002), 189-199.

¹²⁴ Ubnu al-Asir, *Usdu Al-Gabah*, (Beirut: Daru al ibn Hazm 2012), 1600.; Ibn Hajar al-Asqalani *al-Isabah*, (Beirut: Daru al Qutubi al Ilmiyya 1995), 8/368.

¹²⁵ Matthew 19/9.

¹²⁶ at-Talaq 65/2.

¹²⁷ al-Ahzab 33/37.

the freedom of having women easily and this freedom has been defined as the freedom of men to have fun with women whenever they want for a small fee. Women's body and skin have always been used while their personality, character, honor, dignity, compassion, and benignity have always been ignored. Women have become the most easily accessible and enjoyable meta and they have also become the ones who are excluded when other people want to get rid of them. Male religious scholars have interpreted and implemented religious beliefs and texts in favor of themselves and against women by deviating from their real intentions and purposes. These wrong beliefs and comments were sometimes practiced under the title of traditions in the Muslim society despite the rooted and precise principles regarding Islamic families. Certain non-religious traditions of Islamic society were realized instead of Islam. Unfortunately, women were the first victims of this corrupted approach, which was associated with Islamic families and blemished these families. Therefore, deficiencies of Muslim families were related to Islam.

The women of modern life have been the capital of men's pleasure, lust and fortune. Women have always been used in social processes. They were used in the advertisement sector, even in the advertisement of car tires. This relationship formed by the perpetrator and victim – men and women – turned into a form other than the marital relationship, becoming a temporary pleasure formation.

According to Islam, marriage is the name of the remarkable relationship that gathers two people under the same roof, connects them through strong ties, and helps them complete each other and become strong together. Although the relatives included in this relationship live in different locations, they share the happiness and pain together under the same lineage. Accordingly, family means unity while the latter indicates peace.

The information age brings those from afar closer while sending the close people away from one another, which caused us to lose the most important and primary institution of ours that equips people of love and respect with different human characteristics and that presents them to others in this form. Therefore, humanity lost its paradise on this earth, turning its spring into autumn, and caused irreversible damages.

The impact of modern age on the family is that it distorts the feeling of unity and loosens the domestic ties. Family members who have financial freedom stayed away from one another with the claim that they could live their lives however they wished, which is one of the most sorrowful aspects of modern societies. However, members of a family need the presence of one another not only in financial terms but also in spiritual matters. They are responsible not only for meeting one another's physical needs, but also for completing one another's emotional and mental deficits. Establishing a domestic relationship based on love, sincerity, peace and safety will help us reach the domestic peace and happiness that is regarded as a reflection of paradise.

References

Acar, H. İbrahim. "Talak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Açık, Fatma. *Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*. Konya: Selçuk University, Institute of Social Sciences, Master's Thesis, 2006.

Akdoğan, Ali. "Geleneksel Geniş Aileden Modern Çekirdek Aileye Geçişte Dini Hayattaki Değişim". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2002), 27-72.

Aktan, Coşkun Can-Vural, Tarık "Kuralların ve Kurumların Sosyolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme-Terminoloji ve Tipoloji", *Kurumsal Sosyoloji, Kurallar, Kurumlar ve Düzen*. Ed: Coşkun Can. SPK yayınları, 2005.

Aktay, Yasin. "Modern Dünyada ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülahazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler". *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Akyüz, Emine. "Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkisi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 10/1-2 (1978):1-6.

AKKYSÖYK, Ailenin Korunması Ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Yönelik Kanun. Official Gazette. 28239 (20 March 2012), Law No. 6284. Date Accessed: 8 February 2020.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf>

Atar, Fahrettin. "Nikâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Ataşalan, Zeynel Abidin. "Teorat, İnciller ve Kuran-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı". Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Institute of Social Sciences. Master's Thesis, 2008.

Aydın, Mehmet Akif. "Aile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/196-200. İstanbul: TDV yayınları, 1989.

Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları, 2000.

Buhari, Abu Abdillah Muhammad ibn Ismail ibn Ibrahim al-Jufi. *al-Jamiu as-Sahih*. Cairo: al-Matbaatu as-Salafiyye, s.n., 1400.

Bulut, Işıl. "Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma". *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Fakültesi Dergisi* 1/ 2-3 (1983), 77-109.

Çapcıoğlu, İhsan. "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile". *Turkish Studies* 13/2 (2018): 19-34. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3312-published.pdf>

Cerrahoğlu, İsmail. "İslam'da Ailenin Önemi Aile Müessesinin Erozyonu". *Diyanet Dergisi* 27/2 (1991), 15-24.

Çiftçi, Mehmet Emin. "Üsve-i Hasane Olarak Hz. Peygamber (sav) ve Ailesi". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. ed. Abdullah Kartal. 401-420. Şanlıurfa: 2019.

Çiğdem, Ahmet. *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim Yayınlar, 2004.

DH, Doğru Haber. "Kadının Beyanının Esas Alınması". Date Accessed: 4 February 2020. <https://dogruhaber.com.tr/mobil/haber/639882-kadinin-beyani-esas-alindigi-icin-kisin-sogugunda-arabada-yatiyor/>

Abu Dawud, Suleiman ibn al-Ash as ibn Ishaq as-Sijistani al-Azdi. *Sunanu Abi Dawud*. 1-4 Volumes. Beirut: Daru al-Qitabi al-Arabi, nd.

EDS, EXIT Deutsche Schweiz. "Our Society". Date Accessed: 2 February 2020. <https://exit.ch/en/who-is-exit>

Epiktetos. *Düşünceler ve Sohbetler*. çev. Cemal Suer. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010.

Erol, Pelin Önder. "Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu". *Sosyoloji Dergisi* 33 (2016), 49-66.

EM, EİMAANİ. Aranan: "حَرْث" Date Accessed: 8 February 2020. <https://www.almaany.com/tr/dict/artr/%D8%AD%D8%B1%D8%AB/?c=t%C3%BCm>

Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. çev. Heyet. Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.

Günaltay, Şemseddin. "Kable'l-İslâm Araplarda İctimâi Aile". *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 1/4 (1926), 74-104.

Günaltay, Şemseddin. "İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Âile ve Türlü Nikâh Şekilleri". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 1/3 (2002), 189-199.

Harman, Ömer Faruk. "Semavi Dinlerde Aile". *Aile Sempozyumu Tebliğler*. ed.y. 37-51. Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015.

Herman, Eva. *Das Eva-Prinzip*. München: Goldmann verlag, 2007.

Hobsbawm, J. Eric. *Devrim Çağ*. trans.: B. Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2003.

Ibnu al-Asir. *Usdu al-Gabah*. place of editing: Beirut: Daru al ibn Hazm, 2012.

Ibn Hajar al-Asqalani. *al-Isabah*. place of editing: 8 Volumes. Beirut: Daru al Qutubi al Ilmiyyah, 1995.

Ibn Hisham. *as-Siratu an-Nabawiyyah.*, ed. Mustafa Saka et al. 3-4 Volumes. Beirut: s.n, 1955.

Ibn Manzur, Muhammed ibn Muqarram. *Lisanu al-Arap.* Beirut: Daru as-Sadir, 1992.

Ibn Saad, Muhammad ibn Saad ibn Mani al-Hashimi al-Basri. *Qitabu at Tabaqati al Qabir.* ed. Ali Muhammad Umar. 10 Volumes. Egypt: 2001.

Ibn Majah, Abu Abdillah Muhammad ibn Yazid al-Qazwini. *Sunan.* place of editing: 1-4 Volumes. Beirut: Daru al-Marifah, 1997.

Kandemir, M. Yaşar. "Ümmü Seleme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* Istanbul: TDV Yayınları, 2012

Karan, Cuma. "Aile Bağlamında Cinsiyet Eşitliğinin Beslendiği Arka Plan Ve Sahabe Ailesi". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı.* ed. Abdullah Kartal. 567-580. Şanlıurfa: s.n, 2019.

Kaya, Sıtkı. "Hz. Âdem, Hz. Nuh ve Hz. İbrahim Kıssalarında Aile". Samsun: Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences, Master's Thesis, 2019.

Kızmaz, Zahir. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme". *Mukaddime* 5 (2012), 51-74.

Qitab al-Muqaddas. 10 February 2020.
<https://www.kitabimukaddes.com/kutsal-kitap-hakkinda-bilgilendirme-ve-tam-metni/>

Qitab al-Muqaddas. 2 February 2020.
[https://www.biblegateway.com/passage/?search=Genesis+2%3A18&version=NIV\(D ate Accessed: 2.02.2020\)](https://www.biblegateway.com/passage/?search=Genesis+2%3A18&version=NIV(D ate Accessed: 2.02.2020))

Muslim, Abu al-Husein ibn Hajjaj. *al-Jamiu as-Sahih.* Beirut: Daru al-Marifah, 1997.

Nursi, Said. *Lem'alar.* Istanbul: Zehra Yayıncılık, 2019.

NP, National Post. "Lifestyles of the rich and furry". Date Accessed: 2 February 2020. <https://nationalpost.com/entertainment/lifestyles-of-the-rich-and-furry-on-the-obscenely-wealthy-animals-whose-owners-left-them-everything>

Öğüt, Salim. "Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli: İnfak ve İtaat". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 11 (2008), 39-58.

Öz, Nedim. "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (December 2019), 795-836.

Öztürk, Mahmut. "Aile Kurumunun Devamını Sağlayan Temel İlkeler". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı.* ed. Abdullah Kartal. 424-435. Şanlıurfa: 2019.

Özüdoğru Erdoğan, Halide. "Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile". *Kutlu Doğum Haftası Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz Sempozyumu*. İstanbul: DİB Yayınları, (2015), 617-626.

Paslı, Cemil. *Ailede Huzur İçin* 9 S. Konya: Çimke Yayınları, 2015.

Paslı, Cemil. "Travma Geçiren Çocuklar". Date Accessed: 12 February 2020. <http://www.cemilpasli.com/sosyal-hizmet/oral-fiksasyon-ve-anne-yoksunlugu>

L, Lexico."Aranan: Dejenerasyon", Date Accessed: 8 February 2020 <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=degeneretion>

Official Gazette. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf> (Date Accessed: 08.02.2020)

Ruth Farrugıa-Angela Abela. "Avrupa Birliğinde Aile Politikaları". *Günümüzde Aile* (Uluslararası Aile Sempozyumu. 453. 466. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Sabuncu, Ömer. Hz. *Âişe Bint Ebi Bekir*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.

Sabuncu, Ömer. Hz. *Hatice Bint Huweylid*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.

Sabuncu, Ömer. "Câhiliyeden İslâm'a Çocuklarla Ebeveynlerinin İlişkileri Açısından Değişim".

II. *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. ed. Abdullah Kartal. 296-303. Şanlıurfa: 2019.

SE, Shweizeriche Eidgenossenschaft. "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005". Date Accessed: 8 February 2020.

https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/katalogedatenbanken.assetdetail_4682796.html

Sulu, Muhammed. "Ötanazi Üzerine". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmalar Dergisi* 22/2 (2014), 551-575.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274364>

Tabakoğlu, Ahmet. "Batı Ailesi ve Kadın". *Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Tarhan, Nevzat. *Kadın Psikolojisi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2019.

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. "Evlenme ve Boşanma İstatistikleri". Date Accessed: 2 February 2020. <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24642>

Date Accessed: 13 February 2020. <http://rapory.tuik.gov.tr/13-02-2020-20:02:04-1436000633486653901298748013.html> Date Accessed: 13 February 2020.

<http://rapory.tuik.gov.tr/13-02-2020-20:02:04-1436000633486653901298748013.html>

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye'de Boşanma Sebepleri.

Tirmidhi, Abu Isa Muhammad ibn Isa ibn Sawrah. *Sunan*. 1-8 Volumes. Istanbul:al-Maqtabat al-Islamiyyah, nd.

Tirmidhi, Abu Isa Muhammad ibn Isa ibn Sawrah. *Tafsiru al-Quran. place of editing: Beirut: Daru al-Marifah, 1998. 48.*

TT, Time Turk. "Hollanda'da Ötenazi Vakaları Artıyor". Date Accessed: 2 February 2020. <https://www.timeturk.com/hollanda-da-otanazi-talepleri-artiyor/haber-1348339>

Yasdıman, Hakkı Şah. "Yahudi Dininde Ailenin Yeri". *Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18-19 (2001), 241-266.

Erjem, Yaşar - Kızılçelik, Sezgin. *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü*. İzmir: Saray Kitabevleri, 1996.

Yıldırım, Neşide. "Türkiye'de Boşanma Sebepleri". *Bilig Dergisi* 28 (2004), 59-81. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3312-published.pdf>

ZO, Zeit Online. "So Homosexuell ist Europa". Date Accessed: 08 February 2020. <https://blog.zeit.de/teilchen/2016/10/19/so-schwul-ist-europa/>

معضلات الأسرة الحديثة والأسرة الإسلامية*

د. جمعة كاران**

ملخص:

تعاني الأسرة التي تعد إحدى المؤسسات التي تأثرت بالحياة العصرية، من مشكلات كثيرة، لا سيما في الجغرافيا التي تهيمن عليها الثقافة الغربية، فتراجع عدد السكان، وهو مستقبل المجتمعات، يسبب قلقاً بالغاً على المستقبل، والإجراءات المتخذة لهذا الأمر لم تكن كافية لتغيير النتيجة، ويعدّ زواج المثليين، الذي يطلق عليه العلاقات الجديدة المختلفة من ناحية، والأسر التي لا تنجب أطفالاً في الزيجات العادية من ناحية أخرى أو تفكك هذه الزيجات بعد فترة قصيرة، من أهم مشكلات الحياة الاجتماعية، وعليه، فإن تربية الأطفال الذين ليس لديهم آباء، بعيداً عن تربية الوالدين، يجلب مشكلات أخرى مثل الميل إلى جرائم مختلفة، والانفصال الثقافي والإدمان، كما أن أفراد الأسرة المشتتة محكوم عليهم بالعيش بمفردهم والموت وحدهم.

ويؤثر هذا المفهوم الأسري الحديث على الأسرة المسلمة أيضاً سلباً من وقت لآخر، وفي هذه الحالة، فإن الوسيلة الوحيدة لمواجهة معضلات الأسرة الحديثة هي نموذج الأسرة الإسلامية القائم على محور العقيدة الإسلامية، حيث تقدم لنا الأسس التي تتبناها، حلولاً لمشاكلنا الأسرية الحديثة.

الكلمات المفتاحية: الحداثة، الأسرة الحديثة، الزواج، الطلاق، الأسرة الإسلامية، الأسرة الممتدة

Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi

Cuma KARAN

Öz

Modern yaşamın etkilediği kurumlardan biri olan aile özellikle Batı kültürünün egemen olduğu coğrafyada birçok problemle boğuşmaktadır. Toplumların geleceği olan nüfusun düşmesi gelecek adına büyük bir endişeye sebebiyet vermektedir. Bunun için alınan önlemler ise sonucu değiştirmeye yetmemiştir. Bir yandan farklılaşan yeni beraberlikler denilen eşcinsel evlilikler, diğer yandan normal evliliklerde ailelerin çocuk yapmamaları veya kısa süre sonra bu evliliklerin bozulması toplumsal hayatın en önemli problemlerindedir. Buna bağlı olarak ebeveyni olmayan çocuklar, ebeveyn terbiyesinden uzak kalarak büyümeleri değişik suçlara meyil, kültürel kopma ve bağımlılık gibi başka problemleri de beraberinde getirmektedir. Dağılan aile bireyleri yalnız yaşamaya ve tek başına ölüme mahkûm olmaktadır.

* هذه هي الترجمة العربية للدراسة بعنوان "Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi" التي نشرت في العدد الحادي عشر من مجلة الإلهيات الأكاديمية. تاريخ إرسال المقال: ١٤/٠٢/٢٠٢٠ - تاريخ قبول المقال: ٠٣/٠٣/٢٠٢٠. (جمعة كاران، معضلات الأسرة الحديثة والأسرة الإسلامية، الإلهيات الأكاديمية، يوليو ٢٠٢٠، العدد: ١١، ص ١٢٥-١٥٨).

** د. د. جمعة طرابزون، كلية الإلهيات، قسم التاريخ الإسلامي والفنون الإسلامية - طرابزون : cumakaran@hotmail.com .ORCID: 0000-0001-1917-7903

Modern aile anlayışının geldiği bu durum karşısında Müslüman aile de bu durumdan zaman zaman olumsuz etkilenmektedir. Bu durumda modern aile çıkmazlarına karşı tek reçete İslam inancı ekseninde kurulan İslam ailesi modelidir. Onun kabul ettiği esaslar günümüz aile problemlerine karşı bizlere çareler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Modern Aile, Evlilik, Boşanma, İslam Ailesi, Geniş Aile

The Dilemmas of the Modern Family and the Islamic Family

Abstract

The family, which is one of the institutions influenced by modern life, struggles with many problems especially in the geography where western culture is dominant. The fall of the population, which is the future of the societies, causes great concern for the future. The measures taken for this are not enough to change the result. On the one hand, differentiated gay marriages, called different new relationships, on the other hand, the absence of children in women and men marriages, or the deterioration of these marriages after a short time are among the most important problems of social life. Accordingly, children who grow up without parents are deprived of parental education. As a result of this situation, other problems arise such as addictions, inclination to crime and cultural degenerations. Individuals of the disintegrated family are doomed to live alone and to die alone.

In the face of this situation where modern family understanding comes, the traditional Muslim family has been negatively affected from time to time. Established on the axis of the Islamic belief, the principles that the Islamic family regarded as a basis for these modern family dilemmas provide a solution to today's family problems. This study is based on this axis..

Keywords: Modernity, Modern Family, Marriage, Divorcement, Muslim Family, Extended Family

مدخل:

على الرغم من أن مفهوم الأسرة قديم قدم التاريخ البشري، إلا أنه أحد أهم المفاهيم والمؤسسات التي نوقشت في العالم الحديث، فالأسرة مؤسسة مقدسة في جميع المعتقدات، وعلى الرغم من أنها أصغر فئة اجتماعية يولد فيها البشر وبتزعرعون ويتشكلوا، إلا أن لها الدور الأكبر في تشكيل المجتمع، وتعد الأسرة في الإسلام مؤسسة مهمة لاستمرار الدين والنسل.

وتتناول هذه الدراسة التي تهدف إلى التذكير بمسلمات العقيدة وثوابت الدين، تأثير المفهوم الحديث على الأسرة والمسائل التي ترتبت على الأسرة الحديثة التي تشكلت بهذا التأثير في وقتنا الحاضر، تحت بعض العناوين، بالإضافة إلى ذلك، سوف ننظر في آثار هذه الانجرافات في المجتمع الإسلامي وندرج التدابير التي يتبعها مفهوم الأسرة الإسلامية ضد هذا الانجراف.

وفي حقيقة الأمر تأثرت بنية الأسرة المسلمة ببعض الجوانب السلبية للتقاليد من وقت لآخر، لذلك حاولنا أن نتخذ ما أسميناها «الأسرة الإسلامية» في ظل توجيهات القرآن والنبى صلى الله عليه وسلم، أساساً لهذه الدراسة بدلا من نموذج «الأسرة المسلمة» الحالي.

١. حديث/ الحداثة

اشتقت كلمة حديث (Modern) من الكلمة اللاتينية "modernus"، وكلمة «Modernus» مشتقة من "modo" التي تعني "فورا/ الآن" باللاتينية^(١)، وكما هو الحال مع العديد من المفاهيم والنظريات الاجتماعية، لا يمكن قصر الحداثة على معنى واحد، ومن الممكن تعريف هذا المصطلح، الذي يعني العصر الجديد، ويسميه المؤرخون الألمان "neuzzeit"، على أنه التحول الثقافي والاجتماعي الذي حدث في الفترة ما بين القرون ١٥-٢٠^(٢)، خلال هذه الفترة، كانت هناك ثورتان أحدثتا تأثيرا كبيرا في مفهوم الحداثة ولعبتا دوراً كبيراً في تشكيله، والأولى هي الثورة الفرنسية، أما الثانية فكانت الثورة الصناعية^(٣)، وقد اهتز الفهم الكلاسيكي للأسرة، الذي بُني على التقاليد والمعتقدات، من جراء تأثير هاتين الثورتين، وخاصة في المجتمع الغربي الذي وصل إلى حافة الانهيار.

بالتأكيد لا يمكن حصر مفهوم كبير ومتعدد الأبعاد ومؤسسة مثل الأسرة^(٤) تحت عناوين محددة، ومع ذلك، فيما يتعلق بالمرحلة الاجتماعية / الاقتصادية، يمكننا إدراج الأسرة على نحو بنية الأسرة قبل الصناعة، وبنية الأسرة في الفترة الصناعية، وبنية الأسرة ما بعد الصناعة، ومن ناحية أخرى، من الممكن تقسيم أسرة ما بعد الصناعة، إلى أسرة مفككة ومتقطعة الأوصال وغير مكتملة، والمراد توضيحه بمصطلح الأسرة المفككة هنا، هو نوع الأسرة التي تتكون من زوج وزوجة فقط دون علاقة وثيقة بينهما، وعلى صعيد آخر فإن الأسرة متقطعة الأوصال، هي الأسرة التي يحافظ فيها أحد الزوجين (مع أطفالهما) على وجودها بشكل مستقل، نتيجة غياب أحد أفراد الأسرة النواة، والثالثة هي الأسرة غير المكتملة، تلك هي الأسرة النواة التي لم يتم تأسيسها قط، وعادة تعد بنية الأسرة التي تتشكل من أطفال غير شرعيين، نموذجا لهذا النوع^(٥).

(١) يشار أرجم - ساذغين كيزيل جاليك، قاموس علم الاجتماع الفسّر (إزمير: دار سراي للنشر، ١٩٩٦)، ٣٨٥.

(٢) أحمد تشغدام، الحداثة كإمكانية: وبر وهبرماس (إسطنبول: دار إيلان تشيم للنشر، ٢٠٠٤)، ٧٢. لمزيد من البيانات راجع لورانس كاهون، معضلات الحداثة، ترجمة. أحمد ديمرهان (إسطنبول: دار إنسان للنشر، ٢٠٠١).

(٣) راجع. بالين أوندرو أول، «جذور مشروع الحداثة وديناميكياته ونهايته»، مجلة علم الاجتماع ٣٣ (٢٠١٦)، ٥١.

(٤) راجع. خالدة أوزودغرو أردوغان، «الأسرة كمؤسسة اجتماعية»، ندوة أسبوع مولد السيد الرسول ونظامنا في تربية الإنسان، إعداد. يوكسال سلمان (إسطنبول: دالا DIB للنشر، ٢٠١٥)، ٦١٧-٦٢٦.

(٥) مصطفى أيدن، علم الاجتماع المؤسسي (أنقرة: دار وادي للنشر، ٢٠٠٠)، ٤٤-٤٥؛ لمزيد من المعلومات راجع. أمري كونغار، العائلة الحضريّة في إزمير (أنقرة: منشورات جمعية العلوم الاجتماعية، ١٩٧٢)، ٢٢-٢٣.

٢. مفهوم الأسرة

إنه لمن الصعب وضع تعريف شامل وغير قابل للتغيير لمفهوم الأسرة الواسع باعتبارها مؤسسة كونية، إذ إن الأسرة تعرضت لتغييرات وتحولات من حيث الهيكل والبنية كما تغير الهيكل الاجتماعي عبر التاريخ، لذلك استخدم مفكرون مختلفون معايير مختلفة لتوضيح حدود الأسرة.

"بعد أن استقر الإنسان على الأرض، كون الإخوة والأخوات أحياناً الأسرة بالجلوس مع من يتمون إلى الأجيال الرأسية مثل الأب والابن والحفيد"^(٦)، وفي الوقت نفسه، عرفت الأسرة على أنها "مجتمعات يجتمع فيها النسب أو المعتقد / الدين أو بالمثل المنزل أو مدينة أو البلد أو المهنة الفنية"^(٧).

يحدد تعريف وإطارها الأسرة في علم الاجتماع على النحو الآتي: "هي مجتمع من الأشخاص المرتبطين مباشرة من خلال روابط القرابة، مع أفراد بالغين يعتنون بالأطفال، وروابط القرابة هي الروابط التي تنشأ بين الأفراد من خلال الزواج أو روابط الدم"^(٨).

٣. تحديات الأسرة الحديثة

تتزايد أهمية التعرف على بعض المشكلات والصعوبات والتحديات التي لفتت انتباهنا مؤخراً فيما يتعلق بالأسرة الحديثة، وبدأت في التأثير في البنية الأسرية في الجغرافيا الإسلامية بهذا المعنى، وفي حقيقة الأمر أن كل مشكلة سنذكرها يجب أن تفحص بالتفصيل"^(٩).

١, ٣. العنف الأسري وزيادة الطلاق

إن المعضلة الأهم التي تتعلق بمفهوم الأسرة في العصر الحديث، هي أنه على الرغم من كل القوانين الرادعة وإجراءات إنفاذ القانون، لا يمكن منع العنف الأسري ولا يمكن إيقاف الطلاق بالتوازي، ولعل الجانب الأكثر لفتاً للنظر في هذا الوضع هو أن معدلات العنف والطلاق تتناسب طردياً مع تطور البلدان، ففي معظم الدول الإسكندنافية، التي تأتي في مقدمة الدول الأكثر تقدماً في العالم، وصل هذا المعدل إلى ٦٠٪، وفي معظم البلدان المتقدمة بعد الستينيات أيضاً، حدثت زيادة خطيرة في معدلات الطلاق، وفي الثمانينيات، انتهت نصف الزيجات في أمريكا إلى الطلاق"^(١٠).

وفقاً لبيانات المعهد الإحصائي للاتحاد الأوروبي "Eurostat"، يبلغ متوسط معدل الطلاق في الدول

(٦) مصطفى أيدي، علم الاجتماع المؤسسي، ٣٥-٣٦.

(٧) محمد بن مكرم بن منظور «الأسرة»، لسان العرب (بيروت: دار الصادر، ١٩٩٢)، ١/١٦٣.

(٨) أنتوني جيدنز، علم الاجتماع، ترجمة. هيب، (إسطنبول، دار قيرمزي للنشر، ٢٠١٢)، ٢٤٦-٢٤٧.

(٩) على سبيل المثال، سنقوم بتضمين بعض المعلومات الإحصائية حول الأسرة في سويسرا، التي تشتهر بنوعية الحياة الحديثة وتمتع بمستوى عالٍ من التطور.

(١٠) زاهر كيزماز، «الجرائم في الدولة المتقدمة: تحليل علم الاجتماع لزيادة معدلات الجريمة»، مقدمة ٥ (٢٠١٢)، ٦١.

الأعضاء ٤٠٪، ويصل هذا المعدل إلى ٧٥٪ في بلجيكا، وفي الإحصائيات، تأتي إستونيا بنسبة طلاق ٧٠٪ وجمهورية التشيك بنسبة ٦٧٪ بعد بلجيكا^(١١).

وبالنظر إلى ارتفاع مستوى التطور في بلادنا من الشرق إلى الغرب، يلاحظ أن الوضع لا يختلف كثيراً، ففي عام ٢٠١٩، كانت إزمير هي صاحبة أعلى معدل للطلاق بمعدل ٩٥، ٢ لكل ألف، تلتها أنطاليا بـ ٨٨، ٢ لكل ألف وموغلا بـ ٧١، ٢ لكل ألف، وكانت أدنى نسبة طلاق في هكاري حيث بلغت ٢٥، ٠ لكل ألف، تبتعتها سيرت وموش بـ ٣٣، ٠ لكل ألف، كما ازدادت حالات الطلاق بشكل مباشر كلما ارتفعت مستويات التعليم والاقتصاد والرفاهية^(١٢).

ومن بين أسباب الطلاق يحتل العنف الأسري المرتبة الثانية بعد الخيانة الزوجية وفقاً للبيانات الرسمية لعام ٢٠٠٦، بنسبة ١٧، ٢٪^(١٣)، ويمكن تفسير هذا الوضع على أنه تأثير الحياة الحديثة في بنية الأسرة المسلمة. «إحصاءات الزواج والطلاق» (١٣ فبراير ٢٠٢٠).

٣، ٢. العلاقات التي تهدد المؤسسة الأسرية

إن العلاقة المناسبة للطبيعة والفطرة والمتوافقة مع كرامة الإنسان واللازمة لاستمرار الأجيال القادمة هي بلا شك العلاقات بين الرجال والنساء للعيش معاً في إطار الزواج الشرعي، إذ إن من أهم مقاصد الزواج الإنجاب وتربية الطفل، ومع ذلك، فإن زيجات المثليين (LGBT)، التي لا تتطابق مع البنية الفطرية والمحظورة في جميع الأديان السماوية، تتراد يومًا بعد يوم ويمكن أن يتشكل أساس قانوني لها كبديل عن مفهوم الأسرة المسحوق بين تروس الحياة الحديثة^(١٤)، وأصبحت هذه الزيجات رسمية وقانونية في بعض الدول الأوروبية، وبحسب بعض الباحثين، توجه الانتقاد لهذه الأنواع الجديدة من الأسر لأنها تسببت في انهيار بنية الأسرة التقليدية وقيمها، وصولاً لتفكك الكامل لمؤسسة الأسرة مع مرور الوقت^(١٥).

وأظهرت دراسة استقصائية أجريت في ١٠ دول في أوروبا، أن معدل أولئك الذين يعرفون أنفسهم كمثليين وغير مهتمين بالجنس الآخر بلغ نسبة ١٠٪^(١٦)، وكانت إحدى النتائج المثيرة لهذه الدراسة ارتفاع هذا الاتجاه لدى الأشخاص الذين تتراوح أعمارهم بين ٥٠-٦٥ مقارنة بالشباب، فكون الأشخاص هم الأقرب إلى الموت في مثل هذه الحالة أمر غريب أيضاً ويوضح حالة الفراغ الروحي الذي يعانون منه، وبالمثل، فإن ارتفاع معدل النساء اللاتي سينجنبن أجيالاً داخل هذا التوجه، هو حالة أخرى يجب أخذها في الاعتبار.

(١١) راجع إحسان شابجي أوغلو، «الأسرة الفردية في المجتمع العلماني»، دراسات تركية ٢/١٣ (٢٠١٨)، ٢٨.
(١٢) مؤسسة الإحصائيات التركية (TÜİK)، «إحصائيات الزواج والطلاق» (٢ فبراير ٢٠٢٠)؛ لمزيد من المعلومات حول أسباب الطلاق في تركيا وتقييم هذه الحالة، راجع. نشيدة يلدريم، «أسباب الطلاق في تركيا»، مجلة بيلغ، ٢٨ (٢٠٠٤)، ٥٩-٨١.
(١٣) مؤسسة الإحصائيات التركية (TÜİK)،

(١٤) وكلمة (LGBT)، اختصاراً للحرف الأول من كلمات السحاقيات، والشواذ، وثنائي الجنس، والمتحولين جنسياً.

(١٥) شابجي أوغلو، «الأسرة الفردية في المجتمع العلماني»، ٢٦.

(١٦) (١٦) (Zeit Online (ZO) "So Homosexuell ist Europa" (٠٨ فبراير ٢٠٢٠).

٣.٣. قيام مؤسسات أخرى بوظيفة الأسرة

يقضي الأمهات والآباء المسنون يومهم في دور رعاية المسنين والأطفال في دور الحضانه والأزواج في أماكن عملهم حتى المساء مما يؤثر سلباً على مؤسسة الأسرة ويجعلها غير فعالة، فقد ابتعدت الأسرة الحديثة عن كونها مأوى ومكاناً للتعاون يحمي أفرادها من جوهرها ومن التأثيرات الخارجية، بسبب تخليها عن العديد من واجباتها وتحولها إلى مؤسسات خاصة أو عامة، على هذا النحو، فإن وجود الوالدين في العمل طوال اليوم، جعل من الضروري أن يكبر الأطفال في مراكز رعاية الأطفال التي تسمى دور الحضانه، ويخلق هذا الوضع حتماً جيلاً لم يكبر بتعاليم الوالدين التربوية وبين أيديهم الحنونة، بل نشأ على تعاليم جليسات الأطفال وتربيتهم، كما أن متلازمة التثبيت الفموي «oral fixation»^(١٧)، التي تصيب الأطفال وخاصة الذين لم يحصلوا على حنان الأم في سن ٠-٢، تؤثر سلباً على الطفل مدى الحياة وتسبب العديد من المشكلات النفسية والاجتماعية، وخاصة الإدمان^(١٨)، لهذا السبب، من الضروري التفكير في أمر الله، الذي ورد في ثلاثة مواضع منفصلة في القرآن، وينص على ضرورة أن "تراضع الأمهات أطفالهن لمدة ٢٤ شهراً"^(١٩)، كما أن إنشاء دور رعاية المسنين أو تحويلها إلى شركات، يلغي الخدمة الإنسانية التي يجب على الأبناء تقديمها لأبائهم وأمهاتهم، وفي الحقيقة، فهذا الموقف يعني تحديد كل زوجين لمستقبلهم على نحو ما، وبناءً على ذلك، ورد في القرآن الكريم الكيفية التي يجب أن يعامل الأبناء بها آباءهم عند تقدمهم في السن، وهو كما تعامل معهم آبأؤهم وأمهاتهم في صغرهم في قوله «وقل ربي ارحمهما كما ربياني صغيراً»^(٢٠)، حتى إن الرسول صلى الله عليه وسلم، أكد على ضرورة طاعة الوالدين^(٢١)، حيث إن الآباء والأمهات الذين ينشغلون في كسب المال ويتركون أطفالهم لدور الحضانه، يتسببون في أن يكبر أطفالهم محرومين من حبهم طوال العمر، ويصبحوا بذلك محكومين لقضاء ما تبقى من حياتهم بعيداً عن أحفادهم عندما يتقدمون في السن، في دور رعاية المسنين، فنقصان الحب والاحترام في المجتمع يرجع في الحقيقة إلى الاضطرابات التي نشهدها في حياتنا.

٣, ٤. نشأة الأطفال دون قذوة

في العالم الحديث، وخاصة في الدول النامية، تتزايد نسبة الطلاق والأطفال المولودين خارج إطار الزواج، وهذا الوضع يتسبب في العديد من المشاكل، وأولى هذه السلبات تتمثل في تأثير عملية التنشئة الاجتماعية سلباً بفقدان الأطفال لبيئتهم الأسرية الصحية والأمنة، إذ إن الأطفال الذين يكبرون في أسر مفككة، يعانون من مشاكل خطيرة في التنشئة الاجتماعية، وأحد أهم أسباب النزعات الإجرامية هو عدم كفاية التنشئة

(١٧) راجع. جميل باصلي، «الأطفال المصابون بصدمات نفسية» (١٢ فبراير ٢٠٢٠).

(١٨) جميل باصلي، ٩ نصائح للسلام في الأسرة (قونية: دار جيم - كاللشر، ٢٠١٥)، ١٦٧.

(١٩) البقرة ٢/٢٣٣، لقمان ٣١/١٤، الأحقاف ٤٦/١٥.

(٢٠) الإسراء ١٧/٢٤.

(٢١) مسلم، «بر»، ٣. لمزيد من المعلومات، راجع. محمد أمين جيفجي، «أسرة الرسول صلى الله عليه وسلم كأسوة حسنة»، كتاب

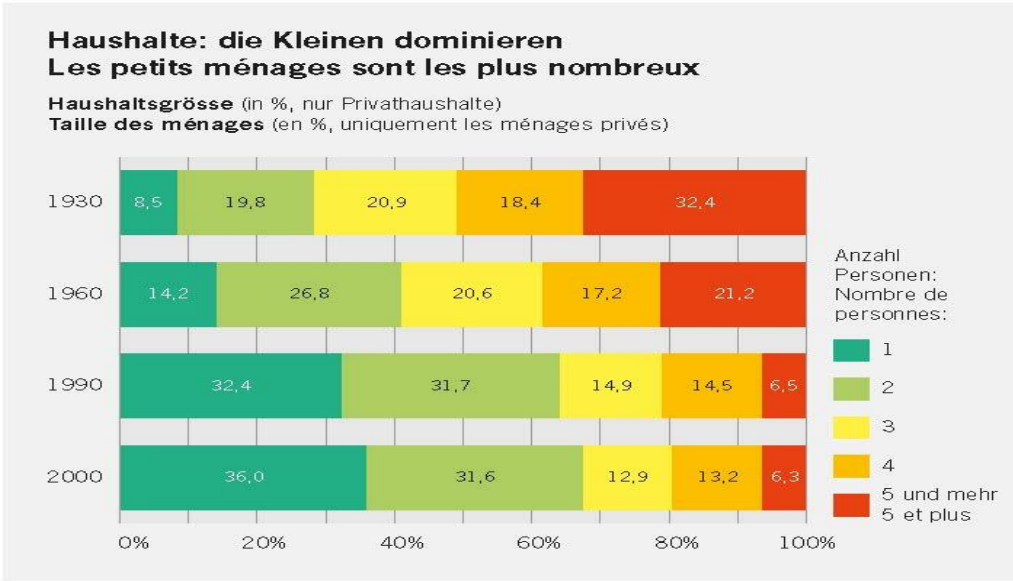
الإرشادات لمؤتمر المولد النبوي الدولي، إعداد عبد الله كرتال (شانلي أورفا ٢٠١٩)، ٤٠٨.

الاجتماعية في مرحلة الطفولة^(٣٣)، ومهما كانت درجة اعتناء الأم بأطفالها المولودين في أسرة مفككة أو خارج إطار الزواج من الناحية المادية، إلا أنها لا تستطيع ملء فراغ الأب ودوره كقدوة للطفل، حيث تعدّ الأم أهم عامل في التنشئة الاجتماعية للطفل في العامين الأولين، والأب في السنوات التالية، فضلاً عن كونه قدوة للطفل^(٣٤)، ولكن في العالم الحديث الذي يكبر فيه الأطفال دون أب، مع تصورات لشخصيات خيالية في العالم الافتراضي، سيكون وجود جيل أشباح ومستقبل غير متحكم فيه أمراً لا مفر منه.

٣, ٥. فقدان مفهوم الأسرة الممتدة

وفقاً للإحصاءات الرسمية في سويسرا في عام ٢٠٠٥، يُظهر الانخفاض في معدل عيش أفراد الأسرة معاً في الفترة ما بين ١٩٣٠-٢٠٠٠، حدوث انحلال في مفهوم الأسرة الحديثة، وكذلك بنية الأسرة الكبيرة، وتشتت مفهوم الأسرة^(٣٥)، وكما يتضح من الجدول أدناه، يُلاحظ أن نسبة المساكن الفردية التي يعيش فيها أفراد بمفردهم كانت ٨,٥٪ في عام ١٩٣٠، وارتفع هذا المعدل إلى ٢,١٤٪ في عام ١٩٦٠، وفي عام ٢٠٠٠ ارتفع هذا المعدل إلى ٣٦,٠٪، ويلاحظ في الجدول نفسه أن نسب الأسر التي يعيش فيها خمسة أفراد أو أكثر كانت ٣٢,٤٪ عام ١٩٣٠، وانخفضت إلى ٢,٢١٪ عام ١٩٦٠ بينما انخفضت هذه النسبة إلى ٦,٣٪ عام ٢٠٠٠، ومن ناحية أخرى، يُلاحظ ارتفاع معدل عيش الأشخاص بمفردهم إلى ٣٦,٠٪، ووفقاً لهذه النسبة، يمكن القول إن واحداً من كل ٣ أشخاص يعيش دون أسرة.

شكل ١: نسب العيش المشترك لأفراد الأسرة وفقاً للسنوات

(٢٢) كيزماز، «الجرائم في الدول النامية»، ٥٩؛ باصلي، ٩ نصائح للسلام في الأسرة، ١٦٧.

(٢٣) أمينة أكبوز، «تأثير الطلاق على الأطفال»، مجلة كلية العلوم التربوية جامعة أنقرة ١٠ / ١-٢ (١٩٧٨). ١.

(٢٤) (SE) (Shweizerische Eidgenossenschaft) "Statistisches Jahrbuch Der Shweiz" (٨ فبراير ٢٠٢٠).

٦, ٣. المساواة بين الرجل والمرأة وظهور أدوار ضبابية

تمثلت أكبر ضربة لمؤسسة الأسرة في الحياة العصرية في تجاهل المسؤوليات والأدوار المختلفة في الأسرة والوظائف المنوطة بهذه الأدوار، وتحمل كل فرد مسؤولية كل الوظائف، ومثل هذا الموقف في الواقع مخالفة لروح الحياة الاجتماعية ومنطق المعيشة، حيث فهم كل شخص لكل وظيفة وكونه مسؤولاً على قدم المساواة، يتعارض مع الخصائص الفطرية والبنوية للإنسان، فضلاً عن البنية البيولوجية والنفسية، ولقد أدى تجاهل أدوار الأشخاص المتوافقة مع الحالة الفطرية، إلى حدوث تشتت في الهوية، ونتيجة لذلك، ظهرت عن أدوار غير محددة وغير واضحة، فعلى الرغم من السنوات التي تعرضت فيها النساء للعديد من المظالم بسبب عملهن بأرخص الأجور مع الثورة الصناعية^(٢٥)، إلا أن الفهم النسوي^(٢٦) الذي يحاول حماية حقوق المرأة من خلال ربط حريتها المطلقة وسعادتها بالحرية الاقتصادية، جعل النساء يركضن وراء العمل مرة أخرى، وهكذا، على الرغم من جسدها الرقيق والضعيف، فقد تنافست النساء مع الرجال، بل أصبحت المرأة منافسة للرجل الذي كان ينبغي أن تكون مساعداً له، وقد أدى هذا الوضع إلى "إحداث تغيير وانكماش في البنية الأسرية للمجتمع الصناعي من الأسرة الممتدة إلى الأسرة النووية، ومن ناحية أخرى، أدى إلى زيادة المساواة بين الجنسين وأدوارهما داخل الأسرة، وإن ميل الجنسين إلى المساواة القانونية والاجتماعية، جعل من الصعب إسناد أي دور أو وظيفة مستقرة إلى الأسرة، وهكذا، عززت بنية الأسرة الحديثة تدريجياً مأساة القطيعة بين الأفراد"^(٢٧).

٧, ٣. ارتفاع نسب الزواج بلا أطفال

على عكس البلدان المتخلفة، يكمن السبب وراء التراجع السكاني المتزايد في العالم الحديث، انخفاض معدل المواليد في المجتمع، بسبب رفض الأزواج فكرة الإنجاب، كما أن تحفيزات الإنجاب التي تقدمها الدول التي ترغب في أخذ التدابير ضد هذا الأمر، تعد سبباً آخر لذلك، والسبب الآخر لعدم إنجاب الأطفال هو حقيقة أن الإنجاب ليس له قيمة في الاعتقاد المسيحي المتأثر بالحياة الحديثة، وإن كان ذلك سبباً غير مباشر، إذ في معتقدتهم قال الرب للمرأة إن عقوبة أكل الفاكهة المحرمة في الجنة هي «المعاناة الكبيرة من خلال إنجاب الأطفال، والرغبة في الزوج وتحكمه فيها»^(٢٨)، وبخلاف الدين الإسلامي فإن هذه العقيدة الدينية التي يؤمنون

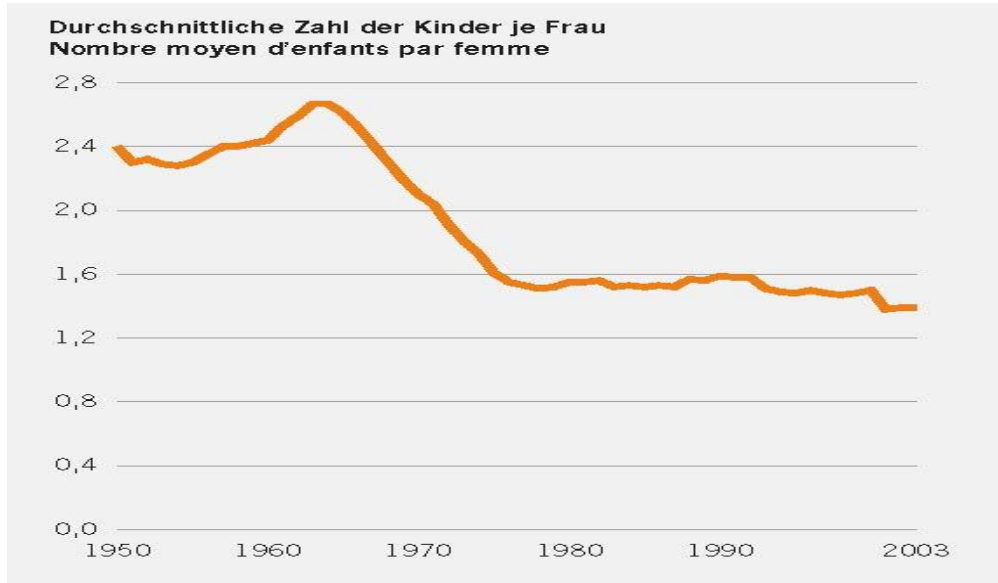
(٢٥) وحتى في القرن التاسع عشر، كان العاملون من النساء والأطفال، يحصلون على نصف أجور الرجال ويعملون في ظروف سيئة للغاية. راجع. أحمد طبق أوغلو، «الأسرة الغربية والمرأة» *المرأة في الحياة الاجتماعية* (إسطنبول: دار أنصار للنشر، ٢٠٠٥)، ١٩٠. (٢٦) كان دخول النساء إلى الحياة العملية كفرع من فروع البروليتاريا خلال فترة الرأسمالية الصناعية، أحد الأسباب الرئيسة للحركات النسوية. راجع. طبق أوغلو، «الأسرة الغربية والمرأة»، ١٩٤. (٢٧) ياسين أقطاري، «تحول الأسرة في العالم الحديث وملاحظات حول مستقبلها المتوقع والمشكلات المتعلقة بالمستقبل»، *الأسرة في عالم العولمة، ندوة الميلاذ السعيد لعام ٢٠٠٩*، (أنقرة: منشورات وقف الديانة التركي، ٢٠١٠)، ١٧٨؛ ذكر هذا الوضع من قبل بعض الكتاب في ألمانيا. راجع. *Das Eva-Prinzip* (Eva Herman) (München: Goldmann verlag، ٢٠٠٧).

(٢٨) الكتاب المقدس، (١٠ فبراير ٢٠١٩)، *الخلق ٣/١٦*.

بها، ليس لها تحفيز أو أجر دينوي أو أخروي في هذا الصدد.

وفقاً للإحصاءات الرسمية في أوروبا الحديثة في وقتنا الحالي، تتأخر عملية الإنجاب في الزواج، إلى جانب الانخفاض التدريجي في الزواج الذي يشكل مفهوم الأسرة، حيث بلغت نسبة الزواج في سويسرا ٦١,٧٪ لكل ألف شخص في عام ١٩٧٠، بينما انخفض هذا المعدل إلى ٥,٥٪ في عام ٢٠٠٣، وبالمثل، ظلت نسبة السكان ثابتة منذ عام ١٩٦٠، وبحسب بيانات المواليد عام ٢٠٠٣، بينما كان عدد الأطفال الذي ينبغي أن يكون لكل ١٠٠ امرأة بين سن ١٥-٤٩ هو ٢١٠، ظل هذا العدد عند ١٣٩، وطبقاً لإحصاءات نفس الدولة، بينما كان معدل المواليد ٤,٢٪ عام ١٩٥٠، انخفض هذا المعدل إلى ٤,١ عام ٢٠٠٣^(٢٩)، وعليه لم يستطيعوا منع انخفاض عدد السكان على الرغم من جميع التدابير^(٣٠).

شكل ٢: معدلات المواليد وفقاً للسنوات

٨,٣. انتشار العلاقات خارج إطار الزواج (المساكنة دون زواج)

يزداد انتشار العلاقات خارج إطار الزواج ويقل الاهتمام بالزواج في المجتمعات الحديثة مع مرور الوقت، وفقاً لدراسة أجريت في سويسرا عام ١٩٩٤، يُلاحظ أن معدل العلاقات خارج إطار الزواج أكثر شيوعاً بين الشباب، وفي حين أن ٢٥٪ من النساء اللواتي تتراوح أعمارهن بين ١٩ و ٢٤ عاماً يعشن علاقات خارج إطار الزواج/ العشيقية، فإن ١٥٪ متزوجات وتعيش ٦٠٪ المتبقيات إما بمفردهن أو مع أسرهن، وفي

(٢٩) Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 'SE (٢٠٠٥).

(٣٠) Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 'SE (٢٠٠٥).

نفس الدراسة، كانت النسبة بين سن ٤٠-٤٩ هي ٧٥٪ متزوجين، و ٥٪ من الباقين يعيشون علاقات خارج إطار الزواج/العشيقية، وفي وقت لاحق، تتحول هذه العلاقات غير الشرعية إلى زواج عند الحمل أو الإنجاب^(٣١)، وبهذا المعنى، يمكن القول إن المساواة بين الجنسين والمشاكل التي تنشأ في تقاسم الملكية في الزيجات مؤثرة أيضاً في انخفاض معدلات الزواج، وفي تركيا، يُقال في المجتمع إن الزيجات التعاقدية تتزايد بشكل متزايد بدلاً من الزواج الرسمي بسبب تشارك المرأة أو الرجل في الثروة في قوانين الأسرة الصادرة مؤخراً.

٩, ٣. غياب الأسرة - العيش في الشارع

يمكن القول إنه بسبب عدم وجود علاقات عميقة الجذور من خلال الزواج، ابتعد الناس عن مؤسسة يشعرون بالانتماء إليها، ونتيجة لذلك أصبحوا محكومين لأن يعيشوا في الشارع، فمن الممكن رؤية هذه الصورة في كل مكان تقريباً في أوروبا، ولا تعني هذه الحياة انعدام السكن فحسب، بل تعني أيضاً وجود مجموعة بلا هوية تسمى "unbekannt"، فمن الشائع جداً في العالم الحديث، رؤية هؤلاء المشردين ومجهولي الهوية في محطات المترو والحفلات والحدائق والشوارع، وبالنسبة لمثل هؤلاء الأشخاص، تقوم الدولة على فترات ببعض الممارسات مثل الفحص الصحي، وتوزيع الطعام في نقاط معينة من المدينة، التغاضي عن عيش هؤلاء في أنقاض مهجورة، وإعطاء المخدرات لمدمني المخدرات.

١٠, ٣. ارتفاع معدلات الجريمة وعدم وجود ثوابت بسبب التفكك الأسري

هناك علاقة مباشرة بين ضعف مؤسسة الأسرة الممتدة، التي هي مفتاح التحكم الاجتماعي، وزيادة معدلات الجريمة، فمع تفكك الأسرة في وقتنا الحالي، لوحظت زيادات خطيرة في معدلات الجريمة في العالم الحديث، وبحسب هيرشي، "كلما زاد ولاء الأفراد للمؤسسات أو العناصر التقليدية مثل الأسرة والمدرسة والدين والأصدقاء، قل احتمال ارتكابهم للجرائم". وبالمثل، كلما ضعف ولاؤهم للمؤسسات التقليدية، ازدادت احتمالية لجوئهم إلى الجريمة^(٣٢).

مع كسر الروابط والقيم التي تجمع المجتمع، أصبح من الصعب التحدث عن الفرد ومن ثم مفهوم المجتمع نتيجة لذلك، حيث واجه الإنسان المعاصر في وقتنا الحالي، ما كان مقدساً مسبقاً، أما فيما يتعلق بعلم الاجتماع، فقد سار في اتجاه مفهوم العلم الذي يرى المقدس خصماً له، وبناءً على هذه الأفكار، عدّ البشر المعتقد الديني والفكر والحياة التي تدخل في مجال الدين بدائية، ولكن في حقيقة الأمر إن أهم ميزة تجعل الإنسان إنساناً وتميزه من غيره هي بلا شك التزامه بالقواعد في عالم القيم، وبناءً على ذلك، فإن النهاية الحتمية التي تنتظر كل المؤسسات التي لا يوجد فيها هيكل هرمي هي الفوضى والتعاسة والاضطرابات، ونظرًا لأنه لا يُعدّ من الممكن

(٣١) "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz" ٢٠٠٥.

(٣٢) كيزماز، «الجرائم في الدولة المتقدمة»، ٦٤.

أن يبقى شخصان معاً في مثل هذه الحالة، فإن حدوث الزيجات أو استمرار الزواج ليس له معنى^(٣٣).

١١, ٣. قصر مدة الزواج بسبب عدم وجود السلام في البيئة الأسرية

في أوروبا، مركز الحياة الحديثة، تدمر أقدس قيمة للحياة وينهي الفرد حياته بالقتل الرحيم^(٣٤)، وعلى الرغم من وجود أسباب مختلفة لهذا الموقف، فإن اختيار الانتحار أو الموت الطوعي القانوني، نتيجة الاكتئاب والتوتر واليأس من الحياة في مجتمع تغيب عنه الأسرة، أخذ في الازدياد.

في حين تنخفض معدل الزيجات في العالم الحديث، لا تستمر الزيجات الموجودة بالفعل سوى من ٥ إلى ٩ سنوات فقط^(٣٥)، وعلى عكس وحدة الأسرة، مع زيادة الحرية الاقتصادية، أصبحت معدلات عيش الأشخاص بمفردهم والعيش كمطلقة أكثر شيوعاً بين النساء، فبينما تبلغ نسبة المطلق ٩, ٨٪ للرجال، تبلغ هذه النسبة ١, ٣٦٪ للنساء، ويتمثل تأثير الحياة العصرية على الأسرة في تقديمها العيش المنفصل بين العنصرين الرئيسيين للعائلة، الرجل والمرأة، كخيار وحيد لهم، ويسعى هؤلاء الأزواج المنفصلين لعلاج وحدتهم بالحيوانات الأليفة، ومعظمها من الكلاب، حتى إنه من الممكن سماع أخبار في وسائل الإعلام عن أشخاص تركوا ميراثهم لهذه الحيوانات بعد موتهم^(٣٦).

شكل ٣: معدلات العيش المشترك وفقاً لمستويات العمر

Fig. 1.4

Einpersonenhaushalte 2000 Personnes vivant seules, en 2000		Frauen / Femmes		Männer / Hommes	
	abs.	%	abs.	%	
Total	632 246	100,0	488 632	100,0	
Alter / Age					
< 40	170 321	26,9	233 340	47,8	
40-64	184 760	29,2	179 323	36,7	
> 64	277 165	43,8	75 969	15,5	
Zivilstand / Etat civil					
Ledig / Célibataires	253 503	40,1	284 727	58,3	
Verheiratet / Marié(e)s	39 938	6,3	68 652	14,0	
Verwitwet / Veufs/veuves	228 060	36,1	43 720	8,9	
Geschieden / Divorcé(e)s	110 745	17,5	91 533	18,7	

(٣٣) سالم أوغوت، «أساسا المؤسسة الأسرية في سياق الآية رقم ٣٤ من سورة النساء: الإنفاق والطاعة»، مجلة دراسات الشريعة الإسلامية ١١ (٢٠٠٨)، ٤٢، ٤٥.

(٣٤) لمراجع حول ازدياد القتل الرحيم في الآونة الأخيرة، راجع. تايم ترك (TT)، «ازدياد حالات القتل الرحيم في هولندا»، (الوصول ٢ فبراير ٢٠٢٠). إن منظمة EXIT-Deutsche Schweiz، التي تقول إنها "منظمة تساعد على الانتحار بمساعدة الأطباء" في سويسرا، لديها أكثر من ٩٠,٠٠٠ عضو. وارتفع عدد الأعضاء، الذي كان ٩٠,٠٠٠ في عام ٢٠١٥، إلى ١٢٠,٠٠٠ في الوقت الحالي (EXIT Deutsche Schweiz EDS)، "مجتمعنا"، (الوصول ٢ فبراير ٢٠٢٠). لمزيد من المعلومات في هذا الموضوع، راجع. محمد صولو، «حول القتل الرحيم»، مجلة دراسات القانون في كلية الحقوق جامعة مرمرة ٢/٢٢ (٢٠١٤)، ٥٥١-٥٧٥.

(٣٥) Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 'SE (٢٠٠٥).

(٣٦) (National Post NP) "Lifestyles of the rich and furry" (الوصول ٢ فبراير ٢٠٢٠).

١٢, ٣. غياب القيم الأسرية

هناك نظام في كل جزء من الحياة، ونظام وتناغم ومبادئ مرتبطة بها حتى في أصغر مؤسسة، وحتى أصغر رابطة، حتى النادي الرياضي المحلي له ميثاق ومبادئ وشروط لا غنى عنها، وبناءً عليه فإن مؤسسة مهمة مثل الأسرة يجب أن يكون لها قيمها ومبادئها، ومع الأسف، يتمثل الجانب الأخطر في الحياة العصرية الذي ينعكس على الأسرة في تجاهل هذه القيم والمبادئ التي ينبغي أن تكون في الأسرة، يربط فرانسيس فوكاياما، مؤلف كتاب "نهاية التاريخ"، سبب ارتفاع معدلات الجريمة في الماضي في البلدان المتقدمة بالتغيرات الهائلة في مجال القيم مع التحديث، وهذا الوضع وصفه المؤلف نفسه بأنه فساد كبير^(٣٧)، فليس من السهل أن نتوقع إنتاج قيمة من مؤسسة دمرت قيمها ومن ثم لا قيمة لها، وأن نتوقع أن يكون لأفراد هذه المؤسسة قيم.

١٣, ٣. انتهاء النقل الثقافي وفقدان السيطرة الأسرية على الأفراد

إن العامل الأهم والمميز الذي يميز مجتمعًا من المجتمعات الأخرى هو بلا شك الثقافة، لأن الثقافة هي الظاهرة الأكثر تأثيراً التي تربط المجتمعات بالماضي وتجذرها وتحملها إلى المستقبل وتجعلها مهممة وتحافظ على وجودها، والنقل الثقافي والتراث الثقافي ليس قانوناً وقواعد مكتوبة، ولكنه تبادل تطوعي، فالأجداد الذين لم يستطيعوا حمل أحفادهم في أحضانهم وأحفادهم الذين لا يهتمون بهم، باختصار، والآباء الذين لا يمنحون جهم ومالهم ووقتهم وراحتهم لأحفادهم لا يمكنهم نقل ميراثهم لمن بعدهم. لهذا السبب، فإن المنطقة الأولى التي ينعكس فيها إضعاف بنية الأسرة هي المنطقة الثقافية، التي تشبه تقريباً رسوم المجتمع، وتدمير هذه المنطقة بظاهرة الأسرة الحديثة يكاد يقطع الروابط مع قيم بلد الثقافة، ويؤدي إضعاف الروابط الأسرية إلى التفكك الاجتماعي^(٣٨).

إن أهم انعكاس للحياة الحديثة، حيث العديد من المفاهيم مثل الفردية، والحرية، وغياب المراقبة، هو نهاية سيطرة الأسرة من خلال تدمير مراقبة الأسرة، وقد يقع الأفراد غير الخاضعين للمراقبة، وخاصة الشباب منهم، في جميع أنواع الجرائم المتعلقة بالمخدرات والتدمير الذاتي والعديد من الأعمال والمنظمات التي تهدد المجتمع، وإنها حقيقة أن مثل هؤلاء الشباب الخارجين عن السيطرة، يشكلون أيضاً مشكلة خطيرة للدولة.

٤. الأسرة الإسلامية

ما نعنيه بالأسرة الإسلامية، هو الأسرة الدينية التي يجدها الوحي وتشكل وفقاً لحياة الرسول وتوصياته، وقد أشار القرآن الكريم، المصدر الأساسي للإسلام، إلى مفهوم الأسرة عبر مصطلحات مثل آل^(٣٩)،

(٣٧) لمزيد من المعلومات، راجع. زاهر كيزماز، «الجرائم في الدولة المتقدمة»، ٥٨.

(٣٨) نديم أوز، «تفكك الأسرة في التوتيرة الحديثة - العلمانية»، جامعة كيليس ٧ أزالك، مجلة كلية الإلهيات ١١ / ٦ (ديسمبر، ٢٠١٩)، ٧٩٦.

(٣٩) آل عمران ٣ / ٣٣. والمقصود باسم آل عمران، إحدى كبريات السور في القرآن الكريم، أسرة عمران، حيث إن كلمة «آل» أي أسرة أو عائلة، كانت تعني المجتمع التي يشكله الجد وأبناؤهم والأحفاد وأبنائهم في المجتمع العربي قبل الإسلام، وعلى سبيل

وأهل^(٤٠)، وذرية^(٤١)، وأسرة^(٤٢)، وعلاوة على ذلك^(٤٣)، لفت الانتباه إلى «الأسرة الإنسانية»^(٤٤) التي خلقت من نفس واحدة وتكاثرت على شكل أزواج، وقد تكونت أول أسرة في تاريخ البشرية من آدم وحواء، وقد شرح القرآن هذا المفهوم بشكل مباشر أحياناً، وأحياناً أخرى من خلال سيرة الأنبياء^(٤٥)، والأسرة في الإسلام، ليست مجرد اتحاد بين رجل وامرأة. بل هي مؤسسة كبيرة تتشكل من خلال اجتماع هذين الشخصين، ويجتمع فيها والداهما وكذلك إخوتها وما إلى ذلك، لأنه عند اجتماع شخصين مختلفين يتم تأسيس وضع جديد مع أشخاص مثل الأب والأم ووالد الزوجة وحماها وأخت الزوجة وخالة الزوجة، فإنهم يصبحون جزءاً من هذه الأسرة^(٤٦).

ورد مصطلح الأسرة على شكل «أهل» في القرآن الكريم، واستخدم بمعاني مختلفة، على سبيل المثال قال الله تعالى عن ابن سيدنا نوح ﴿قَالَ يَنْحُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْتَأْذِنُ بَلَىٰ لَكِ بِمُؤْمِنِيَّاتِهِمْ﴾ [هود: ٤٦]. هذه الآية الكريمة، ربطت مصطلح الأسرة، بالعمل الصالح في أوسع معنى لها، وعلى نفس النحو، في الآية الكريمة ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَأْتُواكُم مِّنْ بَيْنِ يَدَيْكُمْ وَمِنْ خَلْفِكُمْ وَمِنْ يَسْمَاعِكُمْ كَمَا يُبَصِّرُ كَمَا يُنَافِكُمْ وَأَنْتُمْ كُنْتُمْ كَافِرِينَ﴾ [التحریم: ٦٦]، تؤكد الآية على مفهوم «الأسرة» وتذكر الأفراد الأوائل في مسؤولية المقصود بالتذكر وهم من زوجة وأبناء.

بناء على الأسباب المذكورة تتعين بعض النقاط التي يجب مراعاتها لتأسيس الأسرة الإسلامية، إذ إن الأسرة مؤسسة ونظام متكامل له اختلافات بداخله، ولديها ثواب أخروي ومسؤوليات والتزامات دنيوية وحالات وحقوق جديدة متعلقة بذلك، لذلك فإن وجود الأسرة وتكوينها بمثابة عملية ونظام متكامل يتكون من أجزاء مختلفة.

٥. تأسيس الأسرة الإسلامية واستقرارها

إن أحد أقوى جوانب الإسلام في الحياة الاجتماعية هو بلا شك مؤسسة الأسرة، لأن الحياة الأسرية للنبي هي بمثابة مثال وقودة ودرس جاء بعد التغلب على العديد من المواقف والمشاكل التي واجهتها ويمكن

المثال، آل سفیان، وآل أبي طالب، وخيامهم ورعياتهم. راجع. شمس الدين غونالطاي، «الأسرة الاجتماعية عند العرب قبل الإسلام»، مجموعة إلهيات دار الفنون ١ / ٤ (١٩٢٦)، ٧٤.

(٤٠) هود ١١ / ٤٦.

(٤١) آل عمران ٣ / ٣٣، ٣٤.

(٤٢) الإنسان ٧٦ / ٢٨.

(٤٣) لمزيد من المعلومات، راجع. صدقي كايا، «الأسرة في قصص النبي آدم ونوح وإبراهيم» (سامصون: جامعة التاسع عشر في مايو، معهد العلوم الاجتماعية، أطروحة الدراسات العليا، ٢٠١٩)، ٦-١٠.

(٤٤) النساء ٤ / ١

(٤٥) التحريم ٦٦ / ١٠، هود ١١ / ٤٢-٤٧، الأنعام ٦ / ٧٤، مريم ١٩ / ٤٢-٤٨، الأنبياء ٢١ / ٥٢؛ الشعراء ٢٦ / ٧٠؛ الصافات ٣٧ / ٨٥؛ إبراهيم ١٤ / ٣٩.

(٤٦) وهؤلاء الذين يعدّ زواجهم حراماً، محرمين في الإسلام واليهودية. للمحرم الزواج منهم، راجع. سفر اللاويين، ١٨ و ٢٠؛ لمزيد من المعلومات حول مكانة الأسرة في الديانة اليهودية، راجع. حقي شاه ياسديان، «مكانة الأسرة في الديانة اليهودية» جامعة التاسع من أيلول، مجلة كلية الإلهيات ١٣ - ١٤ (٢٠٠١)، ٢٤١-٢٦٦.

أن نواجهها، إذ قال النبي صلى الله عليه وسلم: «الرجل راع في أهله ومسؤول عن رعيته. والمرأة راعية في بيت زوجها ومسؤولة عن رعيتها» «فلكلهم راع ومسؤول عن رعيته»^(٤٧) وبهذا الحديث، حدد الرسول صلى الله عليه وسلم، إطار الأسرة على أوسع شكل.

لا يعد الإسلام الأسرة مؤسسة دينية بحتة كما هو الحال في المسيحية، ولكنه يعرفها أيضًا على أنها مؤسسة مقدسة وقانونية تقوم على مبادئ راسخة، حيث يرى الإسلام أن الأسرة أساس المجتمع وهي أهم مؤسسة للمسلمين للعيش بسلام كأفراد، وللحماية من المعاصي والذنوب، وكذلك لتنشئة جيل سليم والحفاظ على المجتمع، وهيكل الأسرة في الإسلام أبوي كما هو الحال في العديد من المجتمعات. إلا أن هذا النظام الأبوي يختلف عن الوضع عند اليهود والرومان والعرب القدماء، وهو ليس مطلقًا بل مقيّدًا بمسؤولية "رب الأسرة"، ويتعلق بأسس ومبادئ استمرار وحدة الأسرة، ففي الأسرة الإسلامية، يدير الرجل هذه المؤسسة الأسرية بتقسيم المهام، أما الأم فهي منوطة بدور تربية الأبناء، ومن الملفت للنظر في «الوصايا العشر» عدّ المرأة ضمن ممتلكات الرجل كالمنزل والعبد والجارية والبهائم والحمير^(٤٨)، ولكن في الدين الإسلامي، "لا يُنظر إلى المرأة على أنها ضمن ممتلكات الرجل، بل كإنسان له نفس الحقوق"^(٤٩)، وعلى الرغم من أن مؤسسة الأسرة الإسلامية تفقد أصولها من وقت لآخر بتأثير التقاليد، إلا أنها لم تضر بالمساواة في المبادئ الأساسية للأسرة الإسلامية التي تأسست عليها.

٦. التحفيز على الزواج

يعدّ الإسلام الزواج مؤسسة ضرورية لمستقبل المجتمع بالإضافة لكونه احتياجًا روحيًا وبيولوجيًا للفرد، ولتحقيق ذلك، ينصح بتيسير الزواج، والتحفيز على الزواج إذ قال الله تعالى: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ [الروم: ٢١]، وفي الآية الكريمة: ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيْمَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ﴾ [النور: ٣٢]، وكما قال الرسول صلى الله عليه وسلم «تَزَوَّجُوا الْوُدُودَ الْوُلُودَ، فَإِنِّي مُكَاتِرٌ بِكُمْ الْأَنْبِيَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^(٥٠) وبناءً على ذلك، فإن الزواج ليس أمرًا عاديًا أو شعورًا مفاجئًا لمؤسسة الأسرة، ولكنه التزام ديني واجتماعي، ويسري هذا الوضع الإلزامي أيضًا

(٤٧) أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري، الجامع الصحيح (القاهرة: المطبعة السفلية، ١٤٠٠)، «الجمعة»، ١١؛ «الأحكام»، ١؛

أبو حسين مسلم بن الحجاج، الجامع الصحيح (بيروت: دار المعرفة، ١٩٩٧)، «الإمارة»، ٢٠.

(٤٨) مخرج ١٧/٢٠.

(٤٩) سليمان بن الأشعث بن إسحاق السجستاني الأزدي أبو داود، سنن أبي داود، (بيروت: دار الكتاب العربي)، «الطهارة»، ٩٤،

أبو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي، سنن (إسطنبول المكتبة الإسلامية)، «الطهارة»، ٨٢؛ لمزيد من المعلومات، راجع.

جراح أوغلو «الأسرة الفردية في المجتمع الألماني»، ١٧؛ محمد عاكف أيدن، «الأسرة»، الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة

التركي (إسطنبول: منشورات وقف الديانة التركي، ١٩٨٩)، ٢/ ١٩٦-٢٠٠.

(٥٠) ابن ماجه، «النكاح»، ١؛ البيهقي، ٨١/٧.

في اليهودية، وهي إحدى الديانات السماوية، ففي التلمود الذي يفسر العهد القديم ورد «يعيش الرجل غير المتزوج محروماً من السعادة والخير والسلام والدرع الذي يحميه من الذنوب. والرجل غير المتزوج، لم تكتمل رجولته بعد»^(٥١). وفي التوراة ورد «إنه لم يكن من الجيد أن يبقى آدم وحيداً»^(٥٢). وقد وصف الرسول صلى الله عليه وسلم، الممتنعين عن سنة الزواج، بقوله «فمن رغب عن سنتي فليس مني»^(٥٣) وأكد الرسول على أن الزواج يصون عفة الإنسان ويساعد الله من أراد الزواج^(٥٤) «ثَلَاثَةٌ حَقَّ عَلَى اللَّهِ عَوْنُهُمْ: الْمَجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَالْمُكَاتِبُ الَّذِي يُرِيدُ الْأَدَاءَ، وَالتَّائِحُ الَّذِي يُرِيدُ الْعَفَاةَ»^(٥٥)، كما قال «الدنيا متاع وخير متاعها المرأة الصالحة»^(٥٦).

١، ٦. اختيار الأزواج والنكاح

تمزق المجتمع بضربات الطرفين المتطرفين اللذين نسميها الإفراط والتفريط، بين التصور الحديث للأسرة في وقتنا الحالي ومفهوم الأسرة التقليدية، ففي الماضي، في الأسرة التقليدية، كان الراغبون في الزواج، يتزوجون بقرار من كبار الأسرة دون رؤية أو مقابلة بعضهم بعضاً، وبتجاهل إرادتهم، على الرغم من ذلك، عندما أخبر المغيرة بن شعبة، رسول الله بأنه سيتزوج سأله الرسول إن كان رآها فجأوبه بالنفي، فقال الرسول: اذهب وانظر إليها...»^(٥٧)، وفي تكوين الأسرة الحديثة في وقتنا الحالي، غالباً يتجاهل الراغبون في الزواج كبار السن، ويؤسسون أسرة حديثة عبر اللقاءات التي تحدث في العالم الافتراضي والمحادثات السرية، بحفلات الزفاف البراقة والمكلفة، ومع ذلك، تعدّ قضايا الطلاق اليوم من أكثر المسائل التي تشغل المحاكم، فهذه الصداقات، التي تبدأ لأسباب نفسانية ومؤقتة، غالباً ما تنتهي إلى نتائج محزنة، ففي العالم الحديث، حيث تستبعد الفتاة أو الرجل في محيطها حين لا يكون لها أصدقاء، أصبحت أهمية الزواج الذي هو أساس الأسرة ومعايير اختيار الزوج أو الزوجة غير مفهومة للأسف، وتشير حقيقة أن الشباب "يمتلكون أكثر من عشيق واحد" على أساس يومي، وربطهم ذلك بما يسمى بـ "موهبتهم (!)" إلى وصول الأمر إلى بعد خطير.

وكما هو الحال في جميع مجالات الحياة الاجتماعية، يجب على الزوجين إعطاء الأولوية للشخصية وجوانب الشخصية، بالإضافة إلى التدين عند اختيار كل منهما للآخر لتكوين الأسرة، لأن الشخص لا يمكنه الاستمرار

(٥١) يفاموث، ٦٢/ب. لمزيد من المعلومات، راجع. عمر فاروق هرمان، «الأسرة في الأديان السماوية»، تبليغات ندوة الأسرة

(أنقرة: منشورات وقف مدنيت، ٢٠١٥)، ٣٧-٥١.

(٥٢) الكتاب المقدس، (٢ فبراير ٢٠٢٠)، تكوين، ١٨/٢.

(٥٣) البخاري، «النكاح»، ١.

(٥٤) الترمذي، «النكاح»، ١.

(٥٥) النسائي، «النكاح»، ١؛ «الجهاد»، ١٢.

(٥٦) مسلم «الرضاع»، ١٧/٥٩.

(٥٧) أبو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجة القزويني، سنن (بيروت: دار المعرفة، ١٩٩٧)، «النكاح»، ٩.

في حياة أسرية صحية سعيدة إلا إذا كان مع شريك مشابه لشخصيته، ويشكل هذا التعارض والإهمال الأساس الذي يؤدي لانهيار الكثير من الزيجات فيما بعد.

وفيا يتعلق بزواج الشباب العفيف الشريف، أوصى الرسول صلى الله عليه وسلم بالمعيار الآتي: «تنكح المرأة لأربع: لمالها، ولجملها، ولحسبها، ولدينها، فاظفر بذات الدين تربت يداك»^(٥٨) فعلى الرغم من أن المعيار الأكثر أهمية هو تكافؤ الأزواج مع بعضهم بعضاً، إلا أن التدين يأتي أولاً في هذا التكافؤ، «ألا أخبرك بخير ما يكتز المرء؛ المرأة الصالحة، إذا نظر إليها سرته وإذا أمرها أطاعته وإذا غاب عنها حفظته»^(٥٩).

لقد حدد الإسلام نظاماً وقواعد معينة لتلبية الاحتياجات الفطرية التي يشعر بها الجنسين، والمرحلة الأولى لهذا النظام، هي إيجاد الشخص المناسب والزواج به، ويبدأ الزواج في الإسلام بعقد النكاح الذي يسمى «الميثاق الغليظ»^(٦٠)، يضع هذا العقد مجموعة من الشروط التي يجب أن تتوفر لدى الطرفين لصحة العقد، وبعد توافر تلك الشروط، يبدأ الطرفان عقد الزواج بتسجيله علناً بحضور شهود دينيين وشرعيين، ولا تقبل أي علاقة سرية غير معلنة للجميع، لأن كلا الطرفين والشهود مسؤولون عن الحالات التي تنتشأ نتيجة للعلاقة، بمعنى آخر، الزواج مسؤولية، وهذه المسؤولية تبدأ بعقد النكاح، وليس حالة مفاجئة حسية عاطفية.

٢، ٦. كبار الأسرة والأسرة الكبيرة

إن الزواج، الذي يتأسس بعقد الزواج - الشرط الأول لتأسيس الأسرة -، لا يؤدي فقط إلى اتحاد شخصين، ولكن أيضاً يربط أسرتين معاً من الناحية القانونية والعرفية^(٦١). فكل هذه العلاقات هي بمثابة تأسيس الأسرة على أسس متينة، وتحمي الزواج من المشاكل التي قد تحدث أحياناً، وإن وجود الوالدين مع الأزواج هو وسيلة للبركة في العائلة المنشأة حديثاً، ويوفر تجربة رائعة للمتزوجين حديثاً، ففي قوله عز وجل: ﴿إِنَّمَا يَتَّبِعُونَ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمْ أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا قَوْلَ الْكِبَرِ ۗ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلْدِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَنِى صَغِيرًا ۝﴾ [الإسراء]. وهذه الآية يوضح الله ماهية الأسرة الكبيرة على شكل أمر إلهي.

إن حاملي وواضعي المبادئ الثقافية والعرفية والأخلاقية في الأسرة الكبيرة التي تهتم بها الأسرة الإسلامية، هم بلا شك شيوخ أي كبار هذه الأسرة، وقد ورد في القرآن الكريم، كلمة حرث^(٦٢)، وهي تعنى

(٥٨) ابن ماجه، «النكاح»، ٦.

(٥٩) سعيد نورسي، اللمعات (إسطنبول: دار زهرة للنشر، ٢٠١٩)، ١٨٦.

(٦٠) النساء ٤/ ٢١.

(٦١) فخر الدين أنار، «النكاح»، الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي (إسطنبول: دار نشر وقف الديانة التركي، ٢٠٠٧)،

١١٢ - ١١٧.

(٦٢) البقرة ٢/ ٢٠٥.

أيضاً «الثقافة»، وهناك مغزى كبير من وصف القرآن الكريم «الثقافة» بكلمة «حرث»^(٦٣)، حيث إن أولئك الذين يقومون بتلقيح هذه الثقافة وزرعها في تربة الأبناء، هم كبار الأسرة أي الآباء والأجداد وغيرهم، وعندما لا يحدث هذا الانتقال الثقافي، تنقطع العلاقات بين الجيل الجديد والقديم، وبالتالي، وعليه تكون النتيجة الحتمية هي فقدان هؤلاء الأفراد خصائص سلالتهم والتدهور، وفي مثل هذه الحالة، ينشأ الموقف الذي نعبر عنه بمصطلح الانحطاط، وهو ما يعني الفساد وفقدان الجوهر^(٦٤)، ويمكن أن يتسبب تحول مفهوم الأسرة التقليدي الذي يستمد غذاءه من تعاليم الدين الإسلامي، إلى مفهوم الأسرة الحديثة في العديد من المشكلات مثل الانفصال الثقافي، كما يمهد الطريق أيضاً لبعض التغييرات في الحياة الدينية^(٦٥).

من أهم الأدوار التي تقع على عاتق الأسرة الكبيرة هي حل المشاكل داخل الأسرة قبل تطورها وبأقل ضرر، فوجود المشاكل في الأسرة أمر طبيعي ومتوقع في مجرى الحياة، وقد أخبرنا الله عز وجل أيضاً بما يجب القيام به في مثل هذه الحالات، فبدلاً من اللجوء إلى المحكمة وسلطة إنفاذ القانون وهدم جسور العلاقة عند وقوع المشكلة، أمرنا الله عز وجل باختيار شخصين موثوقين من أهل الطرفين بغرض التحكيم^(٦٦) وإيجاد حلٍّ للمشكلة، وفقاً للمقاييس الأساسية للأسرة الإسلامية^(٦٧)، وبناءً على ذلك، عندما حدثت مشكلة أسرية بين الرسول صلى الله عليه وسلم والسيدة عائشة، استدعى الرسول صديقه المقرب أبا بكر، الذي كان أيضاً والد السيدة عائشة، وطلب منه المساعدة في حل المشكلة^(٦٨).

٦, ٣. القواعد الأساسية التي تعتمد عليها الأسرة الإسلامية لحمايتها

إن أهم النقاط التي يجب مراعاتها في تأسيس الأسرة الإسلامية مدرجة على نطاق واسع في القرآن الكريم وخطاب النبي صلى الله عليه وسلم وأفعاله، وهما المرجعان الأساسيان للدين، ومن الممكن سردها بإيجاز على النحو التالي:

١, ٣, ٦ المحبة والتراحم

إن المحبة هي أهم شيء للزواج واستمراره، وهي القاعدة التي تشكل أساس الأسرة، لأن المحبة كلمة أصلها «حبة» أي بذرة^(٦٩)، وتتميز البذرة بكونها أساس النمو، حيث تصبح شجرة وتخرج أغصاناً، وفي النهاية

(٦٣) المعاني (EM)، عنوان البحث: «حرث» (الوصول ٨ فبراير ٢٠٢٠).

(٦٤) Lexico (L) «عنوان البحث: الانحطاط» (الوصول ٨ فبراير ٢٠٢٠).

(٦٥) لمزيد من المعلومات، راجع. علي أكدوغان، «التغيير في الحياة الدينية في الانتقال من الأسرة الممتدة التقليدية إلى الأسرة النووية الحديثة»، مجلة كلية الإلهيات جامعة حران ٣ (٢٠٠٢)، ٢٧-٧٢.

(٦٦) راجع. فاطمة اجيك، مؤسسة التحكم في شريعة الأسرة وصلاحيه الطلاق للحكم، (قونية: معهد العلوم الاجتماعية جامعة سلجوق، أطروحة الدراسات العليا، ٢٠٠٦)، ٣٤-٤٠.

(٦٧) النساء ٤ / ٣٥ اجيك، «مؤسسة التحكم في شريعة الأسرة وصلاحيه الطلاق للحكم».

(٦٨) محمد بن سعد بن منيع الهاشمي البصري، ابن سعد، كتاب الطبقات الكبير، الناشر. علي محمد عمر (مصر: ٢٠٠١)، ١٠ / ٧٩.

(٦٩) وعلى الرغم من اختلاف التفسيرات المتعلقة باختلاف الجذور بين اللغويين، فقد اعتمدنا على التفسير بهذا المعنى. راجع. المعاني (EM)، «العنوان البحث: «حب»». (الوصول: ٢٠٢٠، ٠٢، ٠٥).

تعطي الثمار، من وجهة النظر هذه، عرف المؤرخ جون بوسويل الزواج بأنه إثبات للوجود الإلهي من خلال الحب الذي يقذف في الجنسين المختلفين في علاقة مبنية على جاذبية الحب بين هذين الجنسين^(٧٠)، وليس "تنظيمًا للملكية أو اتحاد المصالح في أوروبا في العصور الوسطى"^(٧١)، وعليه، يجب أن تستمر المؤسسة العائلية المنشأة على المحبة، بشعور المحبة هذا، ويجب أن يحدث هذا دائمًا، ليس فقط في ذكرى عيد الزواج، وبناءً على ذلك، كان رسول الله محمد صلى الله عليه وسلم دوماً يذكر عائشة زوجته وحببته بمقدار حبه لها، فكان يقول لها: «حبك يا عائشة في قلبي كالعروة الوثقى» أي: كعقدة الحبل، فكانت السيدة عائشة تترك النبي حيناً وتسأله: كيف حال العقدة؟، فيرد عليها، عليه الصلاة والسلام: «هي على حالها»^(٧٢).

لا يوجد إنسان كامل من جميع الأبعاد ورائع في كل شيء، لأن مثل هذا التصور لا يمكن أن يحدث إلا في الجنة، لهذا السبب، أعطانا الرسول التدبير الآتي في التواصل الأسري عبر أقواله وحياته كأسوة حسنة: حثنا الرسول على البحث عن السعادة مع الزوجة قائلاً «لا يَفْرُكُ مؤمن من مؤمنته، إن كره منها خُلِقَ راضي منها آخر»^(٧٣)، لأنه من الممكن أن يكون التصرف الذي لا يجبه الزوج في زوجته، أفضى ما يتمناه شخص آخر.

"المحبة مثل خميرة قادرة على تخمير البحر بقطرة منها، ومرهم يمكنه أن يشفي الجروح العميقة، وقلم قادر على خلق بيت شعر من قلوب مبعثرة كالكلمات، والأسرة، هي بمثابة العلاج الوحيد الذي يمكن أن يحسن التصرفات ويجعلها مثل الماء الذي يروي وينعش جميع النباتات، والمحبة لباس يناسب أي شخص يريد حملة بصدق"^(٧٤).

على الرغم من أن الرحمة هي شعور موجود في كل الكائنات الحية، إلا أنها ضرورة أساسية للإنسان، لأن الأشخاص الذين هم في مركز الغضب والعنف من وقت لآخر، لا يمكنهم كبح جماح أنفسهم إلا بهذا الشعور، حتى إن الرسول صلى الله عليه وسلم قال للأقرع بن حابس، الذي اندهش عندما رآه وهو يقبل حفيده ويعانقه، قائلاً: "من لا يرحم لا يُرحم"^(٧٥)، ووصف شعور الرحمة بأنه شعور وخصلة إنسانية مؤثرة، ويتجلى هذا الشعور

(٧٠) جيدنز، علم الاجتماع، ٢٥٠.

(٧١) الروم ٣٠/٢١.

(٧٢) ولمزيد من المعلومات حول هذه النقطة راجع: عمر صابونجو، السيدة عائشة بنت أبي بكر (إسطنبول: دار سير للنشر، ٢٠١٩)، ٦١-٦٤.

(٧٣) مسلم «الرضاع»، ٦١.

(٧٤) محمود أوزتورك، «المبادئ الأساسية التي تساعد على استمرارية المؤسسة الأسرية»، كتاب تبليغات ندوة المولد النبوي الدولي الثاني، إعداد: عبد الله كرتال (شانلي أورفا)، ٤٢٥.

(٧٥) البخاري، «التوحيد» ٢؛ «الأدب»، ١٨؛ مسلم، «الفضائل»، ٦٦؛ الترمذي، «البر»، ١٦. راجع: عمر صابونجو، «التغيير من الجاهلية إلى الإسلام من ناحية علاقات الوالدين بأبنائهم»، كتاب تبليغات ندوة المواد النبوي الدولي الثاني، إعداد: عبد الله كرتال (شانلي أورفا، ٢٠١٩)، ٢٩٩.

أكثر في الأسرة التي هي مركز الحياة الاجتماعية، ويمنع الكثير من السليبات والدمار، وبهذا المعنى، فإن الرحمة هي إحدى نقاط ضمان مؤسسة الأسرة، وكان الرسول صلى الله عليه وسلم، أفضل من وضع ذلك قائلاً «أنا نبي الرحمة»^(٧٦)، وقال رسول الله: «مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ وَرَأْفَتِهِمْ وَمَثَلُ الْجَسَدِ؛ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَلَدَّاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحَمَى»^(٧٧). وهذه الرحمة ليست للأزواج فقط، بل لجميع أفراد الأسرة، وقد استنكر الرسول ما ذكره رجل من أنه لم يقبل ابنه قط قائلاً: «أَوْ أَتَمَّلِكُ إِنْ كَانَ اللَّهُ نَزَعَ مِنْ قُلُوبِكُمُ الرَّحْمَةَ»^(٧٨).

يمنح الإسلام الفرد مشاعر الرحمة السامية تجاه زوجته وأولاده، فلا مكان للعنف في أسرة تتأسس على مثل هذه المشاعر، ويلاحظ استحالة حل مشكلة العنف الأسري المتزايد في وقتنا الحالي، عبر الإجراءات الشرطية والقوانين، إذ تتزايد هذه الحوادث باستمرار^(٧٩)، فلا يمكن للقوة أن تحل محل الرحمة، وفي الوقت الحالي، يمكن أن نرى في الأخبار أن عقوبات الإبعاد من المنزل، التي تصدر بحق الرجال على أساس "بيان المرأة" باسم حماية النساء ضحايا العنف الأسري، تفتح أبواب عنف وإيذاء آخر^(٨٠)، فالرجل الذي لم يتلق نصيبه من الرحمة لا يمكنه تجنب العنف، والمرأة لا تستطيع أن تتجنب القذف والافتراء.

٢، ٣، ٦. الإخلاص والعدل

يكون الرجل والمرأة أمانة من الله عز وجل لبعضهم بعضاً من منظور الأسرة الإسلامية ويعدان عدم خيانة هذه الأمانة شرفاً/ قانوناً ويلتزمان بذلك إلى أقصى درجة، والحديث الآتي للنبي في خطبة الوداع يلخص هذا: «استوصوا بالنساء خيراً، فإنهن عندكم عوان لا يملكن لأنفسهن شيئاً، وإنكم إنما أخذتموهن بأمانة الله»^(٨١) وبهذا المعنى، فإن حفظ الرجل لهذه الأمانة التي وهبها الله له، ليس تفضلاً منه بل أمر فرضه عليه الدين، وهناك تحذير آخر في نفس الخطبة وهو التحذير من "الخيانة"، الذي يشكل أيضاً أساس الطلاق والعنف الأسري، فعلاوة على إلزام الرجل بحماية المرأة كأمانة من الله، حملت المرأة أيضاً مسؤولية بقول الرسول «لكم أن لا يواطئن فرشهم غيركم، ولا يدخلن أحداً تكرهونه بيوتكم إلا بإذنكم ولا يأتين بفاحشة»^(٨٢). وبناءً على ذلك، فإن أكبر أسباب الطلاق في الوقت الحالي، مترتب على تجاهل هذا الأمر، والإضرار بإحساس الإخلاص والصدق وانعكاسه على مؤسسة الأسرة، ووفقاً لبيانات مؤسسة الإحصائيات التركية لعام ٢٠٠٥، جاءت

(٧٦) مسلم، «الفضائل»، ١٢٦؛ الترمذي، «الدعوة»، ١١٨.

(٧٧) مسلم، «البر»، ٦٦؛ البخاري، «الأدب»، ٢٦.

(٧٨) البخاري، «الأدب»، ١٨؛ مسلم، «الفضائل»، ١٦٤.

(٧٩) لمزيد من المعلومات حول حماية المرأة، راجع. قانون حماية الأسرة ومنع العنف تجاه المرأة، الجريدة الرسمية ٢٨٢٣٩ (٨ مارس ٢٠١٨)، رقم القانون ٦٢٨٤.

(٨٠) وكمثال على ذلك، راجع. دوغرو وخبير (DH) «الاعتقاد على بيان المرأة» (الوصول ٤ فبراير ٢٠٢٠).

(٨١) ابن هشام، السيرة النبوية، الناشر. مصطفى سقا، بيروت، (١٩٥٥)، ٤/٢٩٨؛ مسلم، «الحج»، ١٩.

(٨٢) مسلم، «الحج»، ١٩.

خيانة النساء بنسبة ٥, ٢٠٪، وخیانة الرجال للنساء بنسبة ٧, ١٠٪، ضمن أسباب حوادث الطلاق^(٨٣). «أسباب الطلاق في تركيا» (٢٠٠٥). في واقع الأمر، يلخص نورسي، أحد علمائنا المجددين، سعادة الأسرة بالتعبير الموجز الآتي: «أسرة الإنسان، هي عالمه الصغير، وربما أيضاً جنته الصغرى، حيث تستمر سعادة الأسرة عبر الاحترام والمحبة والود والثقة المتبادلة بين الزوج والزوجة»^(٨٤).

ذكر عمر بن الخطاب رضى الله عنه، أن العدالة ليست فقط أساس الملك، بل هي أيضاً أساس المجتمع والدولة ومؤسسة الأسرة الإسلامية ممتدة الوظائف، فعندما يتزعزع هذا الأساس، تزول الأسرة والمجتمع، إذ تضمن الأسرة الإسلامية معاملة الزوجة معاملة عادلة، والتعامل وفقاً لحقوق الأقارب تجاه أفراد الأسرة وعلى رأسهم الأطفال، والمعنى المقابل للعدالة هو الظلم، فإذا ساد الظلم، زال السلام والسعادة والبركة. وقد قال الرسول صلى الله عليه وسلم بوصفه رب أسرة «خيركم خيركم لأهله، وأنا خيركم لأهلي. وخيركم خيركم لنسائهم»^(٨٥) وهذه الأحاديث، أكد الرسول صلى الله عليه وسلم مسؤولية الفرد المسلم تجاه الأسرة، والآية الكريمة الآتية التي تتحدث عن العدالة، كافية لتوضيح المسألة بشكل صحيح: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ وَأَوَّلَادِكُمْ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ عَنِّيَا أَوْ قَبِيلًا فَإِنَّ اللَّهَ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدُوا﴾ [النساء: ١٣٥].^(٨٦) ويجب مراعاة المسائل الواردة في هذه الآية أيضاً داخل الأسرة. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ [النحل: ٩٠].

٣. ٣. ٦. القناعة والصبر

عندما نتحدث أخطاء تجاه بعضنا بعضاً يأتي الأمر الإلهي الآتي الذي يوضح لنا التصرف الصحيح: ﴿هُنَّ لِيَسَأَلَنَّ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَسَأَلَنَّ لَهُنَّ﴾ [البقرة: ١٨٧]. فبهذا الأمر الإلهي، وجب علينا ستر أخطائنا تجاه بعضنا بعضاً والتغافل، سأل سيدنا عمر النبي صلى الله عليه وسلم: لو علمنا أي المال خير فنتخذه؟ فقال صلى الله عليه وسلم: أفضله لسان ذاك وقلب شاكر وزوجة مؤمنة تعينه على إيمانه»^(٨٧).

القناعة والشكر هما أهم مبدئين في مؤسسة الأسرة، فقد كانت أكبر ضربة للعائلة الحديثة من العالم العلماني والرأسمالية، أنها جعلت الحياة غير سعيدة وغير قابلة للعيش من خلال الطموح والجهد لتحقيق ما هو غير متوفر، بدلاً من الرضا بما هو موجود والسعادة به، لذلك، فإن الافتراض القائل بإمكانية تحقيق السعادة من خلال كسب المال ليلاً ونهاراً للرجال والنساء هو دائماً مضلل وغير حاسم، وحقيقة أن الكثير من المال لا يجلب السعادة هي أكبر دليل على أن معدلات الطلاق المرتفعة تظهر في الغالب في المجتمعات الغنية ذات

(٨٣) مؤسسة الإحصائيات التركية (TÜİK).

(٨٤) نورسي، اللغات، ٢٣٨.

(٨٥) ابن ماجه، «النكاح»، ٥٠.

(٨٦) لمزيد من الآيات المتعلقة بمسألة العدل، راجع. سورة النساء ايه ٤/ ١٥٢.

(٨٧) أبو عيسى محمد بن عيسى بن سورة الترمذي، دار النشر (بيروت: دار المعرفة، ١٩٩٨)، ٤٨؛ ابن ماجه، «النكاح»، ٥.

الرفاهية العالية، ولكن الأسرة الإسلامية ترى أن أكبر ثروة هي الاقتصاد والقناعة، فالقناعة والاقتصاد هما مفتاح الشكر والشكر مفتاح السعادة، فقوله عز وجل: ﴿لَيْنَ سَكْرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ﴾ [إبراهيم: ٧]، يؤكد الله على مبدأ القناعة والشكر.

كما أن الصبر، الذي يعد أساس حل كثير من المشكلات بصورة عامة له دور أساسي في حل مشكلات الأسرة الإسلامية أيضاً، لأن الحياة ليست رحلة تسير دائماً في نفس الاتجاه، وعلى الطريق السريع، دون عقبات ومنحدرات، أو دائماً في خط مستقيم، إنها هي رحلة شاقة وعرة في بعض الأحيان، ولكن يمكن التغلب عليها بالصبر والتحمل، وكانت حياة الرسول صلى الله عليه وسلم^(٨٨)، بمثابة أسوة حسنة لنا في هذه المسائل وغيرها، لكننا بشكل عام لا نتحدث عن بعض الاضطرابات الطبيعية في حياة بيت النبي بالمعنى الإنساني، بسبب احترامنا للنبي وأمته المؤمنين الموقرات من زوجاته. وعليه نعتقد أنه لم يكن هناك مشاكل أو صعوبات وما إلى ذلك في حياتهم الأسرية، ومع ذلك، فإن مثل هذا الأمر مخالف للخلق الإلهي، ومخالف لمفهوم الامتحان، ومنافٍ لحقيقة أن النبي هو قدوة لنا في كل شيء، فلم يستطع النبي صلى الله عليه وسلم، أن يلي أحياناً الاحتياجات الدنيوية التي طالبت بها زوجاته، لأنهن بشر، بسبب صعوبات اقتصادية، وهذا الوضع تسبب في مشاكل أسرية، ولكن في مثل هذه المواقف لم يلجأ النبي صلى الله عليه وسلم إلى العنف والسب، بل استخدم ما نسميه المقاومة السلبية والمواجهة بصبر عن طريق مقاطعة الحديث معهن لمدة يوم أو تعليق علاقتهم الزوجية لمدة كاشهر، وبذلك أعطاهن الفرصة للتفكير فيما فعلنه^(٨٩)، وبالمثل، فإن الرسول صلى الله عليه وسلم، كان صبوراً تجاه السيدة حفصة التي تتسم بطابع قاسٍ بطبيعتها، وغيره السيدة عائشة الزائدة، وقبلهن على هذا النحو، وبذلك كشف لنا كيف يجب على الأسرة الإسلامية أن تتعامل في كل حالة^(٩٠).

٤، ٣، ٦. الطاعة والمشورة

إن الطاعة والمشورة هما مرفأ الأمان للأسرة، «إن الجهد المبذول لإنتاج أدوار ونماذج جديدة بإهمال الثوابت، قد أوصل نساء اليوم إلى الوضع الآتي: أصبحت المرأة لا تثق في زوجها، بل تثق في رئيسها في العمل، وبعبارة أخرى، أصبحت حياتها متمحورة حول رئيسها في العمل وليس زوجها، وهذا النوع من النساء، يكون مطيعاً للجميع ما عدا الزوج، وتمررداً دائماً على الزوج»^(٩١).

(٨٨) الأحزاب ٣٣ / ٢١.

(٨٩) محمد بن سعد بن منيع الهاشمي البصري، كتاب الطبقات الكبير، الناشر. علي محمد عمر (مصر، ٢٠٠١)، ١٠ / ١٨٠. ورد في بعض الروايات، أن هذه الواقعة عبارة عن رفض السيدة زينب بنت جحش هدية أرسلها إليها الرسول صلى الله عليه وسلم. راجع. بن سعد، كتاب الطبقات الكبير، ١٠ / ١٨١. وانطلاقاً من هذه الرواية، فإننا نرى قدرة مفهوم الصبر على حل المشكلات في الأسرة الإسلامية.

(٩٠) لمزيد من المعلومات في هذا الموضوع، يمكن مراجعة النقاط المعنية بأهمات المؤمنين والحالات الماثلة في كتاب الطبقات الكبرى لابن سعد. لأحد هذه النقاط، راجع. ابن سعد، كتاب الطبقات الكبير، ١٠ / ٥٧-٨٠، ٨٥-٩٤.

(٩١) أوغوت، «أساساً المؤسسة الأسرية في سياق آية رقم ٣٤ من سورة النساء»، ٥٥.

وتشكل المشورة أساس الأسرة الإسلامية في العموم، فقد حزن الرسول من بطء تجاوب المسلمين في تطبيق مواد صلح الحديبية، فأفصح عن حزنه للسيدة أم سلمة، فكانت المشورة وسيلة للحل^(٩٧)، فاستشار الرسول أمهات المؤمنين في هذا الموضوع والعديد من الأمور المماثلة، ويتضح من الآيات التي تأمر بالمشورة في القرآن الكريم علاوة على وجود سورة الشورى^(٩٨) أن المشورة والطاعة من المبادئ الأساسية للأسرة الإسلامية والمجتمع الإسلامي، وبالتأكيد نرى في أقوال الرسول وأفعاله، أن رب الأسرة في الأسرة الإسلامية لا يعني أن يقوم بكل شيء بنفسه، في حقيقة الأمر إن الالتزام بأي قرار يتخذ في أي مسألة أو داخل الأسرة، وطاعة هذه القرار، هو مبدأ إنساني وإسلامي، فكما فرضت الأسرة الإسلامية مسؤوليات على رب الأسرة، فرضت على المرأة أيضاً واجب الطاعة في الحالات ذات الصلة.

٥، ٣، ٦. احترام القيم والأدوار الفطرية

إن لكل فرد قيمته في الأسرة الإسلامية وكل قيمة لها دور فطري وواجب معين لها، لهذا السبب، فإن الأسرة هي مجتمع قيم أيضاً، والأسرة ليست مكاناً معيشياً عادياً يتخذه كل فرد على حدة، بل هي مجتمع مقدس مسؤول يتألف من أفراد مشتركين وملتزمين بأدوارهم، كما أنه نظراً لأهمية الأدوار المختلفة بين الأفراد، تعرف الأسرة أيضاً على أنها "المؤسسات التي تنشأ من العلاقات وهيكلتها العلاقات بين أعضائها"^(٩٩).

يعد التشبيه الذي وضعه إيكيتوس عن العلاقة بين الرب والعبد فيما يتعلق بالدور المنوط بالفطرة، تحديداً جيداً لشرح الوضع بين أفراد الأسرة: "تذكر أنك ممثل ستلعب الدور الذي أعطاه لك المؤلف في مسرحية طويلة أو قصيرة"^(١٠٠). ووفقاً لهذا المعنى، يجب أن يكون أفراد الأسرة مشغولين وسعداء بالدور الفطري الممنوح لهم، ويعدّ مبدأ المسؤولية، من أهم أسس الأسرة الإسلامية^(١٠١)، لذا يجب على الجميع أن يدرك هذا وأن يفعل ما هو ضروري، لأن أي وضع غير ذلك، يعدّ تدميرًا للأسرة، لأن الأدوار والواجبات قد تم تحديدها في جميع الكائنات الحية، من النحل إلى النمل، وبينها يستمر تدفق الحياة وفقاً لهذه الواجبات، فإن تجاهل هذه الأدوار باسم المساواة بين الجنسين في الأسرة على الرغم من وجود أدوار وواجبات مختلفة من المدير وحتى الخادم، يعني تجاهل الأسرة.

(٩٢) البخاري، «شروط»، ١٥؛ لمزيد من المعلومات حول السيدة أم سلمة والواقعة المذكورة، راجع. يشار كاندامير، «أم سلمة»،

الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي (إسطنبول: منشورات وقف الديانة التركي، ٢٠١٢)، ٤٢ / ٣٢٨-٣٣٠.

(٩٣) آل عمران، ٣ / ١٥٩؛ الشورى ٤٢ / ٣٨.

(٩٤) لمزيد من المعلومات، راجع. زين العابدين أتاشلان، «مفهوم الأسرة وفقاً للتواتر والإنجيل والقرآن الكريم» (جامعة كهرمان

مرعش سوتشو إمام SBE، أطروحة الدراسات العليا، ٢٠٠٨)، ٥.

(٩٥) إيكيتوس، أفكار ومحادثات، ترجمة. جمال صوار (إسطنبول: دار كاكوس للنشر، ٢٠١٠)، ٢٢.

(٩٦) جمعة كاران، «خلفية المساواة بين الجنسين في سياق الأسرة وأسر الصحابة»، كتاب تبليغات ندوة المولد النبوي الدولي الثانية،

إعداد. عبد الله كرتال (شانلي أورفا: سنة النشر، ٢٠١٩)، ٥٧٢.

«يعني الزواج تحمل مسؤولية إدارية صغيرة، وفي المفهوم التقليدي للزواج، يكون الرجل المدير الخارجي للمنزل والمرأة المديرية الداخلية»^(٩٧)، ووفقاً لهذا المعنى، ونظراً لاختلاف الرجل عن المرأة في الجوانب التشريحية والفسولوجية، يعمل رب الأسرة/ صاحب القوامة في الخارج كحامٍ للمرأة والأسرة ويتحمل مسؤولية كبيرة مثل الإنفاق من الرزق الحلال^(٩٨)، بينما تتحمل المرأة أيضاً مسؤولية كبيرة بصفتها حاکمة المنزل ومسؤولة عن السلام والثقة والسكون والطمأنينة وتربية الأبناء داخل المنزل، فالمرأة هي ملكة الأسرة والرجل هو رب الأسرة، ويقول تعالى «وليس الذكر كالأنثى»^(٩٩)، أكد عز وجل على اختلاف الرجل عن المرأة من ناحية تحمل بنية الرجل الصلبة الصعوبات، على عكس بنية المرأة النحيفة واللطيفة والرشيقة، وبناءً على ذلك، خلق الله عز وجل أدوراً فطرية وفقاً لكل طرف.

ومع تدهور هذا التوافق، أدى عمل كل من الرجال والنساء في الخارج من الصباح حتى الليل إلى إرهاق الرجال والنساء وتعبهم من الحياة عموماً، ولا يملك الزوج والزوجة، اللذان سحقتها عبء الحياة العملية حتى المساء، الوقت ولا الوسائل ولا الطاقة للتواصل مع بعضهما بعضاً والراحة في المساء^(١٠٠).

٦.٣.٦. الاحترام والحب

من أهم أركان الأسرة الإسلامية الاحترام والحب المتبادلين؛ فمؤسسة الأسرة هي مؤسسة أساسية تلزم الحب والاحترام المتبادلين والولاء والتضحية والتنازل والأخلاق السامية التي تسمى إيثاراً، وهي تفضيل الآخر على النفس، من الخطوة الأولى إلى آخر نفس، ولا يمكن أن تهز المشاكل أسرة تأسست على هذه الصفات، ومع ذلك، فإن الجيل الناشيء مع التصورات الحديثة، يتقدم بسرعة نحو الأنانية والبراغماتية وحب المتعة، ويتعرض بتربية بعيدة عن الفضائل التي ذكرناها، وكنتيجة طبيعية لهذه التنشئة، تضعف مشاعر الثقة والاحترام والحب المتبادلة. وهي سلوك إنساني، بين الزوجين، بينما ينظر إلى أنواع الإطراء تجاه أرباب العمل على أنها طبيعية في الحياة التجارية التي تعود بفوائد عملية^(١٠١).

كان النبي صلى الله عليه وسلم، يمزح مع زوجاته من حين لآخر ويواجه أحياناً غير زوجاته، وذكرت السيدة عائشة أنها لم تغر من أي امرأة بدرجة غيرتها من السيدة خديجة، وذكرت أنه على الرغم من وفاة السيدة خديجة قبل زواجها من الرسول بثلاث سنوات، إلا أن سبب غيرتها منها، هو أن النبي كان كثير الذكر لها^(١٠٢)،

(٩٧) نزوت ترهان، الصحة النفسية للمرأة (إسطنبول: دار نسل للنشر، ٢٠١٩)، ١٩٣.

(٩٨) ولزيد من المعلومات، راجع. أوغوت، «أساس المؤسسة الأسرية في سياق الآية رقم ٣٤ من سورة النساء»، ٤٩-٥٢.

(٩٩) آل عمران ٣/٣٥.

(١٠٠) أوغوت، «أساس المؤسسة الأسرية في سياق الآية رقم ٣٤ من سورة النساء»، ٥٥.

(١٠١) أوغوت، «أساس المؤسسة الأسرية في سياق الآية رقم ٣٤ من سورة النساء»، ٥٧.

(١٠٢) عمر صابونجو، السيدة خديجة بنت خويلد / زوجات النبي صلى الله عليه وسلم (إسطنبول: دار سير للنشر، ٢٠١٩)،

والمثال الآتي من السيرة النبوية، يعبر عن هذا الموقف جيداً: «شرب النبي صلى الله عليه وسلم العسل عند إحدى زوجاته، وعندما ذهب إلى السيدة عائشة، قالت له إن هناك رائحة تصدر من فمه، ونتيجة لما يكنه الرسول للسيدة عائشة من محبة وتقدير واحترام، أقسم النبي صلى الله عليه وسلم بأنه لا يشرب العسل مرة أخرى»^(١٠٣). وهذه الواقعة توضح لنا كم كان الرسول صلى الله عليه وسلم، يحب زوجاته ويحترمهن، ويحبت كل ما يزعج أمنا السيدة عائشة حتى لو كان ذلك رائحة الفم.

في الأسرة الإسلامية، لا يحترم الأفراد بعضهم بعضاً فحسب، بل يحترمون مشاعر بعضهم أيضاً، على سبيل المثال، كانت أخت السيدة عائشة زوجة النبي صلى الله عليه وسلم، أسماء بنت أبي بكر، زوجة الزبير بن العوام، قد ذكرت مدى احترامها لغيره زوجها عليها، وقالت أسماء: «فجئت يوماً والنوى على رأسي فلقيت رسول الله ومعه نفر من أصحابه، فدعاني ثم قال: «إخْ إخْ» ليحملني خلفه، فاستحييت أن أسير مع الرجال وذكرت الزبير وعمرته»^(١٠٤).

أوضح النبي صلى الله عليه وسلم، وهو قدوة لنا لتأسيس الأسرة الإسلامية، مفهوم الحب والاحترام ليس فقط داخل الأسرة ولكن أيضاً في الحياة الاجتماعية بكل جوانبها بالعبرة الآتية: «ليس منا من لم يرحم صغيرنا ويوقر كبيرنا»^(١٠٥).

٦، ٣، ٧. التعاطف، وحسن الظن، والعفو

إن التعاطف هو أهم وسيلة حل يعينها الإسلام لحل الكثير من المشاكل، حيث إن مبدأ «حب لأخيك ما تحبه لنفسك ولا تحب لأخيك ما لا تحبه لنفسك»^(١٠٦) ذو قدرة كبيرة على حل جميع المشاكل، بما فيها المشاكل الأسرية، فأول شيء يجب أن نفعله عند مواجهة أي مشكلة هو أن نضع أنفسنا في مكان الآخر، فالإجابة عن سؤال مثل "إذا حدث لي ذلك، ما الذي كنت سأشعر به، وماذا سأفعل، وماذا أود أن أفعل مع الشخص الآخر؟"، بطريقة التعاطف هذه، كفيل بحل المشكلة على الفور دون أن تتفاقم، فإن المبادرة بحل المشكلة بالاعتذار ثم إزالتها بالعفو والتسامح، هي ما أمرنا بها في القرآن والسنة، وهي أسس الأسرة الإسلامية التي أوصى بها النبي صلى الله عليه وسلم المؤمنين، إذ إن العفو أحد أسماء الله عز وجل، وقال النبي صلى الله عليه وسلم، للسيدة عائشة أن تدعو الله قائلة: «اللهم إنك عفو تحب العفو فاعف عني»^(١٠٧). فيجب معرفة أن الله يحب العفو، ويجب أن يعفو الإنسان الذي يحتاج إلى العفو من الله، ولا ننس أن أنسب مكان لتطبيق هذا الأمر هو الأسرة.

(١٠٣) البخاري، «التفسير»، ١/٦٦-٢.

(١٠٤) ابن سعد، كتاب الطبقات الكبير، ١٠ / ٢٧١.

(١٠٥) الترمذي، «البر»، ١٥.

(١٠٦) البخاري، «إيمان»، ٧؛ مسلم، «إيمان»، ٧١-٧٢.

(١٠٧) الترمذي، «دعوة»، ٨٤؛ ابن ماجه، «دعاء»، ٥.

لم يتزوج رسول الله بكرةً غير عائشة، وكان يُحبُّها حباً شديداً، وعندما وقعت حادثة الإفك في غزوة بني المصطلق، وفي الوقت الذي كانت الأقاويل تتكاثر وتنتشر ذهب النبي صلى الله عليه وسلم إلى السيد عائشة التي كانت تمرض في بيت أبيها وواساها قاتلاً (يعائشة، إنه بلَغني عنك كذا وكذا، فإن كنتِ بريئةً، فسُيِّرْتُك اللهُ، وإن كنتِ أَلَمْتِ بِنَبِيٍّ، فاستغفري اللهُ وتوبِي إليه)، وبذلك أرشد النبي صلى الله عليه وسلم زوجته إلى الطريق وتعامل هو كزوج بنفس المبدأ^(١٠٨).

وخلال الفترة التي شاع فيها هذا الإفك والافتراء الذي ألقاه المنافقون في المدينة، ذهب النبي صلى الله عليه وسلم إلى المسجد، وقال أنه يحسن الظن بالسيدة عائشة وليس عنده أدنى شك في ذلك^(١٠٩)، وبخصوص هذه المسألة، نزلت الآية رقم ١٢ في سورة النور؛ ﴿لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ كَلَّمُ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِنَّ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ﴾، حيث تذكر هذه الآية المسلمين بضرورة حسن الظن والبعد عن الإفك والافتراء، ونتائج استقامة الأسرة الإسلامية التي تأسست بأوامر إلهية ونبوية وأصبحت بمثابة جنة دنيوية بهذه المبادئ، ستكون الجنة بإذن الله.

٨، ٣، ٦. الطلاق «سراحاً جميلاً»

إن أبغض الحلال عند الله هو الطلاق، لأن الإسلام أوصى الزوجين بإعطاء الأولوية للحفاظ على الزواج وبيئة الحب والاحترام المتبادلين قدر الإمكان، وتقديم التضحيات في هذا الصدد، كما أوصى الرجال على وجه الخصوص، بمعاملة زوجاتهم معاملة حسنة ومحاوله رؤية جوانبهن الإيجابية بدلاً من عيوبهن^(١١٠)، ففي حالة حدوث خلاف أسري، يجب اتخاذ بعض الإجراءات لضمان استمرارية الزواج، وإذا استمر الخلاف، فإن الحكيمين اللذين يتم اختيارهما من أسرة الرجل والمرأة، يسعيان إلى الصلح بينهما^(١١١)، ويكره في الإسلام الطلاق التعسفي دون سبب جوهري^(١١٢)، وعلى الرغم من كل هذا، إذا تعثر استمرار الزواج وكان هناك موقف من شأنه أن يتسبب في أضرار متبادلة، لا يعدّ بقاء الزواج على الورق رغم انفصال القلب والجسد صحيحاً من الناحية الأخلاقية والاجتماعية والقانونية، وفي هذا الصدد، كان الطلاق حلاً قانونياً دون ضرب أو عنف^(١١٣)، ولكن وصف الطلاق بأنه «بغض الحلال عند الله»^(١١٤)، وفي مجتمع الجاهلية قبل الإسلام، كانت صلاحية

(١٠٨) ابن هشام، السيرة النبوية، ٢/ ٣٠١.

(١٠٩) ابن هشام، السيرة النبوية، ٢/ ٣٠٠.

(١١٠) النساء ٤/ ١٩.

(١١١) النساء ٤/ ٣٤-٣٥، ١٢٨.

(١١٢) مسلم «الرضاع»، ٦٣.

(١١٣) راجع. إبراهيم أجار، «الطلاق»، الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي (إسطنبول: دار نشر وقف الديانة التركي،

٢٠١٠)، ٣٩/ ٤٩٥-٥٠٠.

(١١٤) أبو داود، «الطلاق»، ٣.

الطلاق لدى الرجال فقط^(١١٥)، لكن منح الإسلام المرأة الحق في تطليق زوجها، كما أتاح لها فرصة الطلاق من خلال اللجوء إلى القضاء، وهذا حال دون تحول الخلاف داخل الأسرة إلى عنف ودمار أكبر، ومثال على ذلك فقد طلق الرسول صلى الله عليه وسلم، أم جميل بنت عبد الله، التي اشتكت من زوجها بسبب ضربه لها وطلبت الطلاق منه^(١١٦).

على عكس الأديان الأخرى، لم يعد الإسلام الحفاظ على زواج غير ناجح أمراً صحيحاً، وعلى الجانب الآخر ورد في النصرانية: «من طلق زوجته لسبب غير الفحشاء، وتزوج بامرأة أخرى فهو زانٍ. وزنى من تزوج بامرأة مطلقه». ولكن، لا يقبل الدين الإسلامي أن يعيش الإنسان حياته في عذاب حتى يموت بسبب زواج غير سعيد، إذ إن هذا أمر لا يتناسب مع واقع الحياة، ونزل أمر الله في كتابه الكريم كالآتي ﴿فَإِذَا بَلَغَ الْأَجَلُ مَا نَسَبُوا عَلَيْهِمْ فَلاَ مَعْزِرَ لَهُمْ فَوْقَ أَرْضِهِمْ وَأُولَئِكَ هم المُنكَرُونَ﴾ [الطلاق: ٢].

ترتفع قيمة الزواج طالما استمر السلام في الأسرة، ولكن إذا كانت المؤسسة الأسرية تفتقد إلى السلام وتتسبب في الألم والمعاناة لكلا الطرفين والأطفال، فإن الانفصال بأفضل طريقة هو الحل الوحيد في مثل هذه الحالة، وكان طلاق زيد بن حارثة وزينب بنت جحش^(١١٧) هو خير مثال على ذلك.

النتيجة

شهدت أوروبا تغييرات كبيرة خاصة في نظام الأسرة وهيكلها في السنوات الثلاثين الماضية، إذ ارتفعت نسبة مشاركة المرأة في القوى العاملة في ظل تناقص القوة العاملة، وقد تراجع النموذج التقليدي للأسرة، حيث الرجل الذي "يكسب القوت" من خلال العمل بدوام كامل مع أسرته، والمرأة التي تقوم بالأعمال المنزلية دون أجر وترعى أطفالها، في العديد من الدول الأعضاء في الاتحاد الأوروبي.

كانت المرأة أكبر ضحية في المجتمعات عبر التاريخ، فلم تسلم المرأة من أن تكون عاملة زراعية في فترة الزراعة الإقطاعية، وعاملة ذات أجر بسيط في المصانع في العصر الصناعي، ووسيلة لذة وشهوة الرجال في وقتنا الحاضر، ولكن يتم كل ذلك في الوضع الحالي بشكل خفي باسم ما يسمى بالحرية والمساواة، وتظهر هذه الحرية، وإن لم تكن حرية بالمعنى الحقيقي، على أنها الحرية في الوصول إلى المرأة لترفيه الرجل متى شاء، مقابل مبلغ صغير، ولطالما تم استغلال جسد المرأة، ودائماً ما تم تجاهل شخصيتها وكرامتها وحنانها ورحمتها، وفي العالم الحديث، أصبحت المرأة سلعة يسهل الحصول عليها والاستمتاع بها، ويتم إخراجها فوراً من الباب عندما يريد

(١١٥) لمزيد من المعلومات حول وضع المرأة في الجاهلية، راجع: شمس الدين غونالطاي، «وضع المرأة بين العرب قبل الإسلام، الأسرة وأنواع النكاح»، المعرفة: مجلة الدراسات الدينية ٣/١ (٢٠٠٢)، ١٨٩-١٩٩.

(١١٦) ابن الأثير، أسد الغابة، (بيروت: دار بن حزم، ٢٠١٢)، ١٦٠٠؛ ابن حجر العسقلاني، الإصابة، (بيروت: دار الكتب العلمية، ١٩٩٥)، ٣٦٨/٨.

(١١٧) الأجزاء، ٣٣/٣٧.

المرء التخلص منها، وبالمثل، أخرجت المعتقدات والنصوص الدينية من مقاصدها، وتم تفسيرها وتطبيقها لصالح الرجال وضد النساء من قبل القادة الدينيين الذكور، ووجدت هذه المعتقدات والتفسيرات الخاطئة مكانا لنفسها أحياناً في المجتمع الإسلامي تحت اسم التقاليد، على الرغم من المبادئ الراسخة والمحددة للأسرة الإسلامية، وتم استبدال الدين ببعض عادات المجتمع المسلم البعيدة عن الدين بالدين، وللأسف، كانت النساء أول ضحايا هذا الفهم المشوه، وتحملت الأسرة الإسلامية نتائج هذا الوضع، وهكذا، نسبت أخطاء الأسرة المسلمة إلى الإسلام.

كما أصبحت المرأة في الحياة الحديثة، وسيلة للملذات والشهوة بالنسبة للرجل، واستغلت المرأة دائماً في التطورات المجتمعية، حتى إن قطاع الإعلانات استخدم المرأة في الترويج لإطارات السيارات، ولم تعد تمثل هذه العلاقة بين الجاني والضحية، أي بين الرجال والنساء، الأسرة، بل تحولت إلى بيئة مؤقتة للمتعة والاستمتاع.

ووفقاً للإسلام، فإن الأسرة هي في الواقع مثال للوحدة الرائعة التي تجمع حياتين مختلفتين تحت سقف واحد، وتمكنهما من التشابك والاندماج وتقوية الروابط الشبيهة بينهما، وعلى الرغم من أن الأقارب المقربين الذين تم تضمينهم في هذا التجمع الأسري المكاني يعيشون في أماكن مختلفة، إلا أنهم يعيشون مع المهتم وسعادتهم كما لو كانوا تحت سقف زجاجي شفاف، فالأسرة تعني الوحدة بهذا المعنى، والوحدة تعني الحياة. وقد قرب عصر المعلوماتية البعيد بيننا أبعد القرب، وهذا بدوره جعلنا نفقد أهم مدرسة لدينا، التي من شأنها أن تزود الشخص بالرحمة والحب والاحترام والصفات الإنسانية وتقدمه للعالم ككائن مثالي، وهكذا حُكِم على الجنس البشري بتكاليف باهظة، لا يمكن تعويضها في كثير من الأحيان، بفقدان اللجنة الأسرية على الأرض وتحويل نبعها إلى صحراء.

وكان أعظم تأثير للعصر الحديث على الأسرة، تفكيك الروابط الأسرية من خلال إضعاف شعور الوحدة، فواحدة من أكثر التجارب المؤلمة في المجتمعات الحديثة هي إبعاد أفراد الأسرة الذين يتمتعون بالحرية الاقتصادية عن بعضهم بعضاً، والادعاء بأنهم أشخاص مستقلون يمكنهم أن يعيشوا حياتهم كما يحلو لهم، ومع ذلك، فإن أفراد الأسرة يحتاجون إلى بعضهم بعضاً ليس فقط مادياً ولكن أيضاً معنوياً، وهم ليسوا مسؤولين عن إطعام بعضهم بعضاً فحسب، بل إنهم مسؤولون أيضاً عن تغذية بعضهم بعضاً عاطفياً وذهنياً، لذلك نقول إن إقامة اتحاد في المحبة والإخلاص، أي علاقة أسرية مليئة بالسلام والأمن، سيصل بنا إلى السلام والسعادة الأسرية التي بمثابة فرع من فروع الجنة.

المصادر:

- خليل إبراهيم أجار، «الطلاق»، الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي إسطنبول: دار نشر وقف الديانة التركي، ٢٠١٠.
- فاطمة اجيك، مؤسسة التحكم في شريعة الأسرة وصلاحيات الطلاق للحكم، قونية: معهد العلوم الاجتماعية جامعة سلجوق، أطروحة الدراسات العليا، ٢٠٠٦.

- علي أكدوغان، «التغيير في الحياة الدينية في الانتقال من الأسرة الممتدة التقليدية إلى الأسرة النووية الحديثة»، مجلة كلية الإلهيات جامعة حران ٣ (٢٠٠٢)، ٢٧-٧٢.
- أكتان، جوشون جان-فورال، طارق «دراسة حول القواعد والمؤسسات- المصطلحات والتصنيف»، علم الاجتماع المؤسسي، القواعد، المؤسسات والنظام، إعداد. جوشكون جان. دار SPK للنشر، ٢٠٠٥.
- ياسين أقطاري، «تحول الأسرة في العالم الحديث وملاحظات حول مستقبلها المتوقع والمشاكل المتعلقة بالمستقبل»، الأسرة في عالم العولمة، ندوة الميلاد السعيد لعام ٢٠٠٩، (أنقرة: منشورات وقف الديانة التركي)، ٢٠١٠.
- أمينة أكبوز، «تأثير الطلاق على الأطفال»، مجلة كلية العلوم التربوية جامعة أنقرة ١٠ / ١-٢ (١٩٧٨): ٦-١.
- قانون حماية الأسرة ومنع العنف تجاه المرأة. الجريدة الرسمية. ٢٨٢٣٩ (٢٠ مارس ٢٠١٢)، رقم القانون. ٦٢٨٤. الوصول ٨ فبراير ٢٠٢٠. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf>.
- فخر الدين أثار، «النكاح»، الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي. إسطنبول: دار نشر وقف الديانة التركي، ٣٣/ ١١٢-١١٧، ٢٠٠٧.
- زين العابدين أتاشلان، «مفهوم الأسرة وفقاً للتوراة والإنجيل والقرآن الكريم». جامعة كهركان مرعش سوتشو إمام، كلية العلوم الاجتماعية. أطروحة الدراسات العليا، ٢٠٠٨.
- محمد عاكف أيدن، «الأسرة». الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي. ٢/ ١٩٦-٢٠٠. إسطنبول: منشورات دار نشر وقف الديانة التركي، ١٩٨٩.
- مصطفى أيدن، علم اجتماع المؤسسات. أنقرة: دار وادي للنشر، ٢٠٠٠.
- أبو عبد الله محمد بن إسماعيل بن إبراهيم الجعفي البخاري، الجامع الصحيح. القاهرة: المطبعة السلفية، ١٤٠٠.
- إشبيل بولوت، «دراسة حول خصائص سلوكيات الأطفال من ذوي الأسر المفككة»، مجلة كلية الخدمات الاجتماعية جامعة هاجت تبي ١ / ٢-٣ (١٩٨٣)، ٧٧-١٠٩.
- إحسان جابجي أوغلو، «الأسرة الفردية في المجتمع العلماني». دراسات تركية ١٣/ ٢ (٢٠١٨): ١٩-٣٤.
- <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3312-published.pdf>
- إسماعيل جراح أوغلو، «أهمية الأسرة في الإسلام وتأكل مؤسسة الأسرة». مجلة ديانت ٢٧/ ٢ (١٩٩١)، ١٥-٢٤.
- محمد أمين جيفجي، «أسرة الرسول صلى الله عليه وسلم كأسوة حسنة». كتاب التبليغات لمؤتمر المولد النبوي الدولي الثاني. إعداد عبد الله كرتال. ٤٠١-٤٢٠. شانلي أسرة. ٢٠١٩.
- أحمد تشيغدام، الحدأة كامكانية: وير وهبرماس. إسطنبول: دار إيلاتيшим للنشر، ٢٠٠٤.
- دغرو خبر. «الاعتماد على بيان المرأة». الوصول ٤ فبراير ٢٠٢٠.
- <https://dogruhaber.com.tr/mobil/haber/639882-kadinin-beyani-esas-alindigi-icin-kisin-sogugunda-arabada-yatiyor/>
- سليمان بن الأشعث بن إسحاق السجستاني الأزدي أبو داود. سنن أبي داود. مجلد ١-٤. بيروت: دار الكتاب العربي.
- "Our Society" EDS, EXIT Deutsche Schweiz. الوصول ٢ فبراير ٢٠٢٠. <https://exit.ch/en/who-is-exit>.
- إيكيتيوس، أفكار ومحداثات، ترجمة. جمال صوار (إسطنبول: دار كاكثوس للنشر، ٢٠١٠).
- بالين أوندر أرو، «جذور مشروع الحدأة وديناميكياته ونهايته»، مجلة علم الاجتماع ٣٣ (٢٠١٦)، ٤٩-٦٦.
- المعاني. عنوان البحث: حرت" الوصول ٨ فبراير ٢٠٢٠.
- <https://www.almaany.com/tr/dict/arttr/%D8%AD%D8%B1%D8%AB/?c=t%C3%BCm>
- أتنوني جيدنز، علم الاجتماع، جمال غوزال. إسطنبول، دار قيرمزي للنشر، ٢٠١٢.
- شمس الدين غونالطاي، «الأسرة الاجتماعية عند العرب قبل الإسلام». مجموعة دار الفنون لكلية الإلهيات، ١/ ٤ (١٩٢٦)، ٧٤-١٠٤.
- شمس الدين غونالطاي، «وضع المرأة بين العرب قبل الإسلام، الأسرة وأنواع النكاح»، المعرفة: مجلة الدراسات الدينية ٣/ ١ (٢٠٠٢)، ١٨٩-١٩٩.
- عمر فاروق هرمان، «الأسرة في الأديان السماوية»، تبليغات ندوة الأسرة (أنقرة: منشورات وقف مدنيت، ٢٠١٥).
- Herman, Eva. München: Goldmann verlag. ٢٠٠٧. *Das Eva-Prinzip*.
- إريك هوبسبوم، عصر الثورة. ترجمة: ب. سينا شانر. أنقرة: دار دوست للنشر، ٢٠٠٣.
- ابن الأثير. أسد الغابة. بيروت: دار بن حزم، ٢٠١٢.

- ابن حجر العسقلاني. الإصابة. ٨. مجلد. بيروت: دار الكتب العلمية، ١٩٩٥.
- ابن هشام. السيرة النبوية. الناشر. مصطفى سقا. ٣-٤ مجلد. بيروت: ١٩٥٥.
- محمد بن مكرم بن منظور، لسان العرب. بيروت: دار الصدر، ١٩٩٢.
- محمد بن منيع الهاشمي البصري بن سعد، كتاب الطبقات الكبير، الناشر. علي محمد عمر. مصر: ١٠ مجلد، ٢٠٠١.
- أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني ابن ماجه، السنن. ١-٤ مجلد. بيروت: دار المعرفة، ١٩٩٧.
- يشار كاندامير، «أم سلمة». الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي. إسطنبول: منشورات وقف الديانة التركي، ٢٠١٢.
- جمعة كاران، «خلفية المساواة بين الجنسين في سياق الأسرة وأسر الصحابة»، كتاب تبليغات ندوة المولد النبوي الدولي الثانية، إعداد. عبد الله كرتال. شانلي أورفا: ٢٠١٩.
- صدقي كايا، «الأسرة في قصص النبي آدم ونوح وإبراهيم» سامصون: جامعة التاسع عشر في مايو، معهد العلوم الاجتماعية، أطروحة الدراسات العليا، ٢٠١٩.
- زاهر كيزماز، «الجرائم في الدول النامية: تحليل علم الاجتماع لزيادة معدلات الجريمة»، مقدمة ٥ (٢٠١٢)، ٥١-٧٤.
- الكتاب المقدس. ١٠ فبراير ٢٠٢٠. <https://www.kitabimukaddes.com/kutsal-kitap-hakkinda-bilgilendirme-2020-ve-tam-metni/>
- الكتاب المقدس. ٢ فبراير ٢٠٢٠. <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Genesis+2%3A18&version=NIV> (Erişim:02.02.2020)
- أبو الحسين بن الحجاج مسلم، الجامع الصحيح. بيروت: دار المعرفة، ١٩٩٧.
- سعيد نورسي، اللغات. إسطنبول: دار زهرة للنشر، ٢٠١٩.
- "Lifestyles of the rich and furry". NP, National Post. الوصول ٢ فبراير ٢٠٢٠. <https://nationalpost.com/entertainment/lifestyles-of-the-rich-and-furry-on-the-obscenely-wealthy-animals-whose-owners-left-them-everything>
- سالم أوغوت، «أساسا مؤسسة الأسرة في إطار الآية رقم ٣٤ من سورة النساء: الإنفاق والطاعة». مجلة دراسات الشريعة الإسلامية ١١ (٢٠٠٨)، ٣٩-٥٨.
- نديم أوز، «تفكك الأسرة في الوثيرة الحديثة - العلمانية»، جامعة كيليس ٧ أراك، مجلة كلية الإلهيات ٦ (ديسمبر، ١١)، ٢٠١٩، ٧٩٥-٨٣٦.
- محمود أوزتورك، «المبادئ الأساسية التي تساعد على استمرارية الأسرة». كتاب التبليغات لمؤتمر المولد النبوي الدولي الثاني. إعداد. عبد الله كرتال. ٤٢٤-٤٣٥. شانلي أورفا: ٢٠١٩.
- خالدة أوزودغرو أردوغان، «الأسرة كمؤسسة اجتماعية»، «ندوة أسبوع المولد المبارك والرسول ونظامنا في تربية الإنسان. إسطنبول: دار DİB للنشر. (٢٠١٥)، ٦١٧-٦٢٦.
- جميل باصلي، ٩ توصيات لتحقيق السلام في الأسرة. قونية: دار جيمكه للنشر، ٢٠١٥.
- جميل باصلي، «الأطفال الذين أصيبوا بصدمات نفسية». الوصول ١٢ فبراير ٢٠٢٠. <http://www.cemilpasli.com/sosyal-hizmet/oral-fiksasyon-ve-anne-yoksunlugu>
- L., Lexico. «عنوان البحث: الانحطاط»، الوصول ٨ فبراير ٢٠٢٠. <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=degeneration>
- الجريدة الرسمية. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf> (الوصول: ٢٠٢٠، ٠٢، ٠٨)
- روث فاروجيا - أنجيلا أيبلا. «سياسات الأسرة في الاتحاد الأوروبي». الأسرة في وقتنا الحاضر (مؤتمر الأسرة الدولي. ٤٦٦، ٤٥٣. إسطنبول: دار أنصار للنشر، ٢٠٠٧).
- عمر صابونجو، السيدة عائشة بنت أبي بكر. إسطنبول: دار سير للنشر، ٢٠١٩.
- عمر صابونجو، السيدة خديجة بنت خوليد. إسطنبول: دار سير للنشر، ٢٠١٩.
- عمر صابونجو، «التغيير من الجاهلية إلى الإسلام من ناحية علاقات الوالدين بأبنائهم»، كتاب تبليغات ندوة المواد النبوي الدولي الثاني، إعداد. عبد الله كرتال. ٢٩٦-٣٠٣. شانلي أورفا: ٢٠١٩.
- "Statistisches Jahrbuch Der Schweiz 2005". Schweizerische Eidgenossenschaft, SE. الوصول ٨ فبراير ٢٠٢٠. <https://www.bfs.admin.ch/bfs/de/home/statistiken/katalogedatenbanken.assetdetail.4682796.html>
- محمد صولو، «حول القتل الرحيم». مجلة الدراسات القانونية لكلية الحقوق جامعة مرمرة ٢٢/٢ (٢٠١٤)، ٥٥١-٥٧٥.

- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274364>
- أحمد طيق أوغلو، «الأسرة الغربية والمرأة» المرأة في الحياة الاجتماعية. إسطنبول: دار أنصار للنشر، ٢٠٠٥.
 - نزوت ترهان، الصحة النفسية للمرأة (إسطنبول: دار نسل للنشر، ٢٠١٩).
 - مؤسسة الإحصائيات التركية (TÜİK)، «إحصائيات الزواج والطلاق». الوصول ٢ فبراير ٢٠٢٠. <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24642>
 - مؤسسة الإحصائيات التركية (TÜİK)، «أسباب الطلاق في تركيا». الوصول ١٣ فبراير ٢٠٢٠. <http://rapory.tuik.gov.tr/13-02-2020-20:02:04-1436000633486653901298748013.html>
 - مؤسسة الإحصائيات التركية (TÜİK)، «أسباب الطلاق في تركيا». الوصول ٢٠٠٥. <http://rapory.tuik.gov.tr/13-02-2020-20:02:04-1436000633486653901298748013.html>
 - أبو عيسى محمد بن عيسى بن سور الترمذي، السنن. مجلد ١-٨. إسطنبول: المكتبة الإسلامية.
 - أبو عيسى محمد بن عيسى بن سور الترمذي، تفسير القرآن. بيروت: دار المعرفة، ١٩٩٨، ٤٨.
 - تايم ترك (TT)، «ازدياد حالات القتل الرحيم في هولندا». الوصول ٢ فبراير ٢٠٢٠. <https://www.timeturk.com/hollanda-da-otanazi-talepleri-artiyor/haber-1348339>
 - حقي شاه ياسديان، «مكانة الأسرة في الديانة اليهودية». جامعة التاسع من أيلول، مجلة كلية الإلهيات ١٨-١٩ (٢٠٠١)، ٢٤١-٢٦٦.
 - يشار أرجم، - سازغين كيزيل جالبيك، قاموس علم الاجتماع المفسر. (إزمير: دار سراي للنشر، ١٩٩٦).
 - نشيده يلدريم، «أسباب الطلاق في تركيا». مجلة بيليج ٢٨ (٢٠٠٤)، ٥٩-٨١. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3312-published.pdf>
 - So Homosexuell ist europa". Zeitschrift Online, ZO الوصول ٠٨ فبراير ٢٠٢٠. <https://blog.zeit.de/teilchen/2016/10/19/so-schwul-ist-europa/>